

**VASI
HONISMERETI és
HELYTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK**

2017/2

VASI HONISMERETI és HELYTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

2017/2

A VAS MEGYEI HONISMERETI MOZGALOM
FOLYÓIRATA
ALAPÍTÁSI ÉV: 1974

Kiadja:
A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
VAS MEGYEI LEVÉLTÁRA

Szerkesztő:
MAYER LÁSZLÓ – KÓTA PÉTER

Szerkesztőbizottság:
FEISZT GYÖRGY
HORVÁTH GYÖRGY
KISS GÁBOR
KÖBÖLKUTI KATALIN
M. KOZÁR MÁRIA
PETHŐ GYULA
TILCSIK GYÖRGY
ZSÁMBOKI ÁRPÁD

Felelős kiadó:
MELEGA MIKLÓS

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Szombathely, Hefele M. u. 1. Pf.: 78.
Tel.: (94) 514-800 Fax: (94) 509-267
Szövegszerkesztés:
Németh József

Nyomda: Pátria Nyomda Zrt., Budapest
Felelős vezető: Simon László vezérigazgató

HU – ISSN 1219-2783

A folyóirat tartalomjegyzéke az Interneten a
Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára
honlapján olvasható:
www.vaml.hu

A KIADVÁNY MEGJELENTETÉSÉT TÁMOGATTA:

■ **Nemzeti Kulturális Alap**

nka
Nemzeti Kulturális Alap

E SZÁMUNK SZERZŐI:

- **Gál József dr.**
tanár, nyugdíjas, Szombathely
- **Mayer László**
levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár
Vas Megyei Levéltára, Szombathely
- **Murber Ibolya dr. habil.**
egyetemi docens,
Nyugat-Magyarországi Egyetem
Savaria Egyetemi Központ
BTK Történettudományi Intézet,
Szombathely
- **Pál Ferenc dr.**
főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár
Vas Megyei Levéltára, Szombathely
- **Pup Csilla**
könyvtáros, Magyar Nemzeti Levéltár
Vas Megyei Levéltára, Szombathely
- **Tóth Kálmán**
múzeumpedagógus, Savaria Megyei
Hatókörű Városi Múzeum, Szombathely

TARTALOM

- 5 ■ **Gál József**
FÉL ÉVSZÁZADA HALT MEG
NÉMETH MÁRIA (1897–1967)
A drámai szoprán emlékezete
- 19 ■ **Mayer László**
SZÉP, ERŐTELJES HANG, NAGY
ISKOLÁZOTTSÁG ÉS MŰÉRTELEM
Goldstein (Male) Miksa (1857–1917)
szombathelyi kántor halálának 100.
évfordulója

ADATTÁR

- 38 ■ **Murber Ibolya**
A SZENTGOTTHÁRDI
FEGYVERCSEMPÉSZÉS
MINT A MAGYAR
SZÖVETSÉGÉPÍTÉS PRÓBÁJA
- 51 ■ **Pup Csilla**
NYILASOK ÖLBŐN
Egy „nyilasfészek” hétköznapijai
a 2. világháború előtt, 1934–1939

KÖNYVESPOLC

- 79 ■ **Pál Ferenc**
MAGYAR DOMONKOS
RENDTÖRTÉNET 1.

ESEMÉNYEK, HÍREK

- 82 ■ **Tóth Kálmán**
KRÓNIKA
2017. január–június

INHALT

VSEBINA

József Gál ■ 5 ■ József Gál

VOR HALBEM JAHRHUNDERT
VERSTARB MÁRIA NÉMETH
(1897–1967)

Erinnerung an die dramatische
Sopranistin

PRED POL STOLETJA
JE UMRLA MÁRIA NÉMETH
(1897–1967)

V spomin na dramsko
sopranistko

László Mayer ■ 19 ■ László Mayer

SCHÖNE, KRAFTVOLLE STIMME,
GROSSE SCHULUNG UND
KUNSTVERSTÄDIGUNG

100. Jubiläum des Sterbetages
vom Szombathelyer Kantor
Miksa Goldstein (Male)
(1857–1917)

LEP, MOČAN GLAS,
VISOKA ŠOLANOST IN
RAZGLEDANOST

100. obletnica smrti
sombotelskega kantorja
Mikse Goldsteina (Maleja)
(1857–1917)

DATENSAMMLUNG

GRADIVO

Ibolya Murber ■ 38 ■ Ibolya Murber

WAFFENSCHMUGGEREI
ZU SZENTGOTTHÁRD
ALS PROBE
FÜR BUNDESBAU

TIHOTAPLJENJE OROŽJA
V MONOSTRU,
KOT POSKUS SKLENITVE
ZAVEZNIŠTVA MADŽARSKE

Csilla Pup ■ 51 ■ Csilla Pup

PFEILKREUZLER
IN ÖLBŐ

Alltage „eines Pfeilkreuzlernestes“
vor dem Weltkrieg,
1934–1939

PUŠČIČARSKA STRANKA
V KRAJU ÖLBŐ

Vsakdanjik »gnezde puščičarjev«
pred drugo svetovno vojno,
1934–1939

BÜCHERBRETT

KNJIŽNA POLICA

Ferenc Pál ■ 79 ■ Ferenc Pál

ORDENSGESCHICHTE
DER UNGARISCHEN DOMINIKANER 1.

ZGODOVINA DOMINIKANSKEGA
REDA NA MADŽARSKEM 1.

TAGEBUCH, NACHRICHTEN

DOGODKI, VESTI

Kálmán Tóth ■ 82 ■ Kálmán Tóth

KRONIK
Januar–Juni 2017

KRONIKA
Januar–junij 2017

FÉL ÉVSZÁZADA HALT MEG
NÉMETH MÁRIA (1897–1967)

A DRÁMAI SZOPRÁN EMLÉKEZETE

■ Gál József

„Édes Máriám!... majd ír Máriám egyszer egy könyvet rólam,
és amikor én már nem élek, hadd csóválják az emberek fejüket sorsomon.”
Wien, 1946. szept. 16.¹

120 éve, 1897. március 13-án Kör-
menden született² a két világ-
háború közötti operaénekesek kivéte-
les tehetségű drámai szopránja. Gyer-
mekkorát Zalaszentgróton töltötte, itt
tanulta a betűvetést a sógora vezet-
te elemi iskolában, majd a keszthelyi
Ranolder Intézetben folytatta tanul-
mányait. Pozsonyban (ma: Bratislava,
Szlovákia) pedig gazdasági szakiskolát
végzett. Itt ismerkedett meg Grünauer
József matematika–fizika szakos tanár-
ral, akivel tanulmányai befejezése után
házasságot kötött 1917-ben. Férjét, akit
a háború utolsó évében behívták kato-

nának, elkísérte Szerbiába, Albániába.
Hosszas utazás után tértek vissza.³

Hangja – a tehetség korai jelentkezé-
se – már gyermekkorában föltűnt. A keszt-
helyi polgáriban az apácák már rendsze-
resen szerepeltették különböző rendez-
vényeiken, később a pozsonyi Dóm kó-
rusának szoprán szólamát ő énekelte.
Ezeknek az éveknél az emléket őrizték
azok az apró pénzdarabok, amelyeket
a szereplés után kapott.⁴ Pozsonyban
a templom karnagya tanította énekel-
ni, az iskolarendszerű zenei oktatásból
azonban kimaradt. A kivételes hangjá-
ra fölfigyelő férje ösztönzésére és támo-
gatásával kezdte meg magánúton ko-
molyzenei tanulmányait Anthes György-
nél (1863–1922), akinek halála után rö-
vid ideig Bécsben folytatta egy Geringer
nevű énekesnél. Bécsből visszatérve a ki-
tűnő zenepedagógus, László Géza (1886–
1955) tanítványa lett. Tanította Dalnoky
Viktor (1866–1955) is. Závodszy Zoltán

¹ Battyhány-Strattman László Múzeum Németh
Mária-gyűjtemény (továbbiakban: BSLM NM-gy.)
Levelek 4/6-a. A címzett Hunyady-Fekete Má-
ria magyar–horvát származású, tanítónői ké-
pesítésű személy, Németh Mária barátnője.
A háború után magyarországi ügyeinek in-
tézője. Újságíróként, fordítóként dolgozott.
Az 1930-as években már Budapesten, 1955-
től a Magyar Rádió Pécsi Stúdiója nemzeti-
ségi műsorainak szerkesztő-riportere. 1978-
ban halt meg. *László Lajos*: Negyven évre visz-
szanéze. = Barátság, 1994. 1. sz. 34. p.

² BSLM NM-gy. Keresztlevél másolat, 73.650/23.
A művész nő életéről az első jelentős össze-
foglaló tanulmány *Csaba József*: Emlékezés
Németh Mária kamaraénekesnőre születése
75. évfordulóján. = Vasi Szemle, 1973. 2. sz.
(továbbiakban: Csaba, 1973.) 293–300. p.

³ *Németh Mária*: A zalaszentgróti háztól a bécsi
Burgig. = Színházi Élet (továbbiakban: SzÉ),
1928. 8. sz. 34–35. p.; *F.I.*: Vallomások. = Magyar-
ország (továbbiakban: Mo.), 1924. márc. 9. 7. p.

⁴ Világnevű magyarok. = Ujság, 1928. dec. 25.
47. p.

pedig korrepetálta.⁵ Németh Mária László Géza mellett az olasz Lucia de Fernandó-t (1860–1925) tartotta élete legfontosabb tanárának.⁶

A PÁLYAKEZDÉS

Pályakezdését tündérmesének írja le Vadász Norbert a szombathelyi 1933-as jótékonysági koncertjét „beharangozó” írásában.⁷ Abody Béla szerint is „Pályája megtestesült karrierregény. Kincs volt, éppen csak fel kellett fedezni.”⁸ Pedig nem volt tündérmese sem az indulás, különösen nem a befejezés, a tragikus emberi sorsok egyike. A művésznő maga is jól tudta, hogy a sikerhez nem elégséges csak az Isten adta tehetség, a szükséges felfedezés. A tartós siker mögött mindig ott az állandó munka. 1932-ben, már a pályája csúcsára érve, egy levélben ezt meg is fogalmazta: „én igen nagy utat tettem meg, míg ide jutottam, – ne gondolja, hogy ez csak úgy ment – nagy ára van a hírnévnek, sok át nem aludt éjszaka, nehéz küzdelem – munka és tehetség gyümölcse. Itt nincs megállás, ez egy folytonos törtetés fölfelé, míg erővel, idegekkel bírjuk. De Isten segítségével minden megy, az én munkám mindig imával kezdődik és végződik. Ne higgye, hogy megváltoztam, ugyanolyan szerény, csendes vagyok, mint régen, én egy alázatos szolgálja vagyok művészetemnek.”⁹

⁵ Meixner Mihály: Mi a titka? Németh Mária művészete. Elhangzott a Kossuth Rádióban 1987. július 21-én 23.00–23.40 órákor.

⁶ O. B.: Németh Mária a Staatsoperéről, olaszországi tanulmányairól, legközelebbi budapesti szerepléséről. = Pesti Napló (továbbiakban: PN), 1925. márc. 18. 15. p.

⁷ Vadász Norbert: Németh Mária. = Vasvármegye (továbbiakban: Vvm.), 1933. szept. 3. 2–3. p. (továbbiakban: Vadász, 1933.)

⁸ Abody Béla: Az opera fellegvárai. 2. bőv. kiad. Bp., 1967. (továbbiakban: Abody, 1967.) 164. p.

⁹ https://webshop.fenyiratok.hu/index.php?route=product/product&product_id=21464&search=Németh+Mária+operaéne-

A tanulás fontosságáról már két évvel korábban is szólt: „Amikor elmentem innen, [Budapest] sokkal kevesebbet tudtam, mint ma: például idegen nyelvet nem beszéltem, még németül sem. És most! Minden különösebb megerőltetés nélkül énekelek anyanyelvemen kívül németül, olaszul és franciául, s ha kell majd angolul is. Menynyit kellett kínlódnom, míg ide jutottam. De jó így. Mert megvan az eredménye is: fésztenül mozoghatok a világban.”¹⁰

Az utólagosan tündérmesévé színezett pályakezdésről szóló hírek sem helytállóak. Erre, a kudarcos Városi Színházbeli (ma: Erkel Színház) meghallgatásra így emlékezett az elénekelt ária után: „azt egy kedvetlen hang megköszönte és mondta: »Őn, sajnos, teljesen alkalmatlan a színpadra. A hangja elvész ebben a nagy teremben. És nemcsak gyenge, de csiszolatlan is. Ne is nagyon törekedjék erre a pályára...« Mintha minden szava kalapácsütést mért volna a szívemre. Ilyen szégyent, ilyen kíméletlen kritikát. Én azt kértem »legalább a kórusba vegyenek föl.« Ezt is elutasította a zsűri elnöke. »Kérem, távozzon!« – kiáltotta.”¹¹ Aztán jött a mentőangyal Dalnoky Viktor személyében: „Ne higgyen azoknak fiam. Az én fülem nem csal, magának nagyon szép hangja van. Majd megpróbálunk valamit.”¹²

A próba – a további tanulás volt. Ekkor folytatódott László Géza irányításával az intenzív fejlesztés, aki 1923-ban elégségesnek tartotta fölkészültségét ahhoz, hogy színpadra léphessen. Erre a lehetőséget a korábbi sikertelen próbálko-

kes. A levél kelte: 1932. március 27. Berlin. Címzettje Fitos Erzsébet. (Megtekintve: 2018. december 5.)

¹⁰ Csikágó és Buenos-Aires várja Németh Mária. = Pesti Hírlap (továbbiakban: PH), 1930. ápr. 3. 14. p.

¹¹ Kristóf Károly: Amikor Németh Mária még kardalosnak sem kellett a pesti Operában... = SzÉ, 1930. 24. sz. 50–51. p.

¹² Uo.

zás színhelye, a Városi Színház adta meg, ahol 1923. június 19-én hallhatta először a közönség az Álarcosbál Amáliájaként.

„... egy új énekcillag ígérte hozta ... jó megjelenésű, csengő szopránnal és fejlett muzikalitással rendelkezik ... Középmagas hangjainál még kitűnik a kezdő határozatlansága, de a felső regiszterekben annál jobban szárnyal az éneke. Játéka még iskolázatlan, de ösztönös és kifejező.” – írta a kritikus.¹³ Az új évad kezdetén már a magyar Jeritzaként emlegette a sajtó. „Kritikusok és szakemberek egyöntetű megállapítása szerint az utolsó tíz év legnagyobb énekes tehetsége.”¹⁴

Bemutakozását a többi fővárosi lap elragadtatással ünnepelte.

A Magyarság oldalain arról tudósítottak, hogy a Városi Színház „nagy értéknek adott alkalmat a bemutatkozásra. Németh Mária-érteklés eddig mit sem tudtunk. Gyönyörű, meleg, ideálisan könnyű drámai szoprán hangja, diadalmas erejű sima magassággal.”¹⁵

A Szózat – az 1923. júniusi bemutatkozása után – az új évad elején így méltatta: „Olyan kincs ez a hang, melyet csak világnagyságoktól hallhatunk alaposan felismert helyárrak mellett. Ez az orgánus csupa ígérget, a lírai melegség, a drámai erő egyformán dalol belőle.”¹⁶

1924 januárjában az egyik „felfedező”, Dalnoky Viktor a Színházi Életben nyilatkozta: „A fiatal énekesnő határozottan olyan tehetség, akinek már ma egy különleges és magas állás pozíciót kell biztosítani a vele egy sorban működők között. Né-

¹³ Színház és művészet. Városi Színház. = PN, 1923. jún. 20. 7. p.

¹⁴ Színház és zene. Németh Mária, a magyar Jeritza. = PH, 1923. okt. 30. 6. p. Jeritza Mária (1887–1982) világhírű cseh szopránénekesnő, a bécsi opera tagja, 1921–1932 között a Metropolitan tagja.

¹⁵ m.i.: Színház és művészet. Városi Színház. = Magyarság, 1923. jún. 20. 8. p.

¹⁶ Az Operaház új „csillaga.” = Szózat, 1923. szept. 28. 7. p.

Híres szerepeinek egyike, a Turandot (BSLM NM-gy.)

meth Mária-nál főleg azt kell néznünk, hogy megtarthassuk a magunkénak, mert... ilyen tehetség után ezer és ezer színház kapkod és igyekszik a maga számára lekötöni. Még ha nem magyar, hanem idegen volna, akkor is azon kell lenni, hogy a mienk maradjon, hiszen nekünk igazán ritkán jut ki Németh Mária-hoz hasonló tehetségekből.”¹⁷ A megtartás nem sikerült, noha a művésznő bizonyította, hogy nemcsak a hangja, hanem a munkabírása is páratlan. Az első évad-

¹⁷ Kartársi horoszkóp Németh Mária jövőjéről. Nyilatkoznak az Opera új primadonnájáról: Sándor Erzsi, Bazilidesz Mária, Mihályi Ferenc, dr. Dalnoky Viktor, Szemere Árpád és Pogány Ferenc. = SzÉ, 1924. 1. sz. 20–21. p.

ban bemutatkozott: az Álarcosbál¹⁸ után hallhatta a közönség még a Trubadúr-ban,¹⁹ és a Sába királynőjében.²⁰ A háborút követő újrakezdés esztendeiben keresték a fiatal tehetségeket, akik szinte csoportosan jelentkeztek Magyarországon is. A harcokban elszegényedett Magyarország azonban nem tudta fölvenni a versenyt a szomszédos országok operatámogató díjazásával. A budapesti albérletben élő Németh Máriának kilátástalan volt a lakáshelyzete, ezért is fogadta el a bécsi opera igazgatójának Franz Schalknak (1863–1931) az ajánlatát, aki megfelelő lakást is ígért. Az 1924/25-ös évadtól már az osztrák opera tagja lett, innen indult nemzetközi sikerekkel koronázott karrierje. A budapesti operához való ragaszkodását azonban igazolta egyik szerződésének az a passzusa, amely biztosította, hogy évadonként 3 hónapot itthon szerepeljen.²¹ Kivételes hangja, szerepeinek színpadi megformálása vonzóvá tette minden föllépését. Így, szinte természetes, hogy Európa valamennyi jelentős operaszínpadának kivételezetten nagyra értékelt drámai szopránja lett. Énekelt Berlinben, Prágában, Barcelonában, Londonban, Milánóban, Párizsban, Pozsonyban, Zágrábban, Stockholmban és Európa más jelentős operaszínpadjain.

És énekelt Budapest mellett több hazai városban: Békéscsabán, Debrecenben, Sopronban, Győrben, Tata-Tóvárosban,²² Pécsen, Szegeden, ahol különösen nagy sikere volt az 1939-es Szabadtéri

Játékon Aida és Turandot szerepében.²³ Szombathelyen három alkalommal szerepelt, először 1926-ban, az 1933. évi jótékonyági koncertje pedig nemcsak a városnak, hanem a megyének is jeles társadalmi eseménye volt. Erről a hangversenyéről – főleg a Vasvármegyében – több cikk is megjelent.²⁴ A harmadik föllépése ismét jótékonyági koncert 1942-ben. Ekkor énekelt utoljára Szombathelyen.²⁵

Magyarországon, mivel csak kevés vidéki városnak volt operatársulata, első sorban koncerteken bővülte el a közönséget. Ezek műsorán első sorban operáriákat hallhatták, mellette azonban kortársaihoz hasonlóan szívesen énekelt a korszak nagy népszerűségnek örvendő magyar nótáit is. Mindenütt ünnepelték is érte. Különösen Dienzl Oszkár (1877–1925) Liliomszál című dala nyerte meg mindig a közönség tetszését. Egy híradás szerint rendszeresen hallgatta a rádió cigányzene műsorait.²⁶ Ő maga is állandó szereplője volt a rádió műsorainak, amelyekben általában népszerű operaáriáinak felvételeit közvetítették.

Németh Mária széles repertoárral rendelkezett. Különböző szerzők – például – Madáchy Károly (1910–1995)²⁷

²³ A Szegedi Szabadtéri előadásairól lásd: Vörösmarty: Verdi a Dóm-téren. = Délmagyarország (továbbiakban: Dmo.), 1939. aug. 5. 3–4. p.; Lányi Viktor: Az Aida szabadtéri előadása Szegeden. = PH, 1939. aug. 5. 11. p.; cs. p.: A „Turandot” szereplőiről és az ünnepi játékok kimagasló zenei eseményeiről. Nyilatkozik Rubányi Vilmos karnagy. = Dmo., 1939. aug. 9. 8. p.
²⁴ Vadász, 1933. 2–3. p.; Szende László: Németh Mária hangversenye elé. = Vvm., 1933. szept. 6. 3. p.; Heintz Fülöp: Németh Mária kamaraénekesnő hangversenye. = Vvm., 1933. szept. 10. 3. p.

²⁵ l. gy.: A Bajtársi Szolgálat szabadtéri előadása Németh Mária fölléptével. = Vvm., 1942. aug. 20. 5. p.

²⁶ Rádió világhíradó. Ki mit szeret hallgatni? = SzÉ, 1933. 40. sz. 90. p.

²⁷ Madáchy Károly: Németh Mária kamaraénekesnő. Kézirat. Körmend, 1980. (továbbiakban: Madáchy, 1980.) 32. p.

32 szerepét – bizonyára a teljes repertoárját – sorolta föl. Mások, például Thurzó Gábor²⁸ és Boros Attila²⁹ kevesebbel is „megelégedtek.” Annyiban azonban valamennyien egyetértenek, hogy első sorban Verdi (Aida, Álarcosbál, Don Juan, Traviata, Trubadur) Mozart (Szöktetés a szerájból, Varázsfuvola) Puccini (Tosca, Turandot) alkotásainak főszerepében páratlan alakítást nyújtott. Szintén fontos szerepeként említik Wagner (Bolygó hollandi) Elisabeth, R. Strauss (Salome), Bellini (Norma), Goldmark (Sába királynője) hősnőinek „megszóltatását”. Barátnője, Hunyady-Fekete Mária a Magyar Rádió Pécsi Stúdiójában 1968. december 29-én elhangzó emlékezésében kiváló, nagy hatást kiváltó Bolygó hollandi Senta-járól emlékezett meg.³⁰ A méltatások szinte mindig elsőfokban ünnepelték, a 30-as évektől neve helyett már szinte szinonimaként a „nagy énekesnőt” emlegette a sajtó.

1925-ben – a mindig nagy sikert arató Norma szerepében történt föllépését – a Színházi Élet e szavakkal értékelte: „... a siker középpontjában Németh Mária állott. Bellini dalműve nem egyéb: keret egy csodálatos, hasonlíthatatlan szerephez, amely alkalmat ad arra, hogy minden kvalitását kiragogyogtassa az operai primadonna. Hálás szerep ez annak, aki hősnő és koloratúra énekesnő egy személyben. Akinek lelkeiben szenvedély és ellágyuló érzelmesség egyképp visszhangra lel. Akinek érces hangja töretlenül elbírja... a melódiák pátoszá, de amellet oly könnyedén száll magasba, mint a pacsirta. Szilaj lélek és csiszolt szerep kell ehhez a szerephez az elénekléséhez.

²⁸ Thurzó Gábor: Németh Mária hazajött. = Élet és Irodalom, 1979. jan. 13. (továbbiakban: Thurzó, 1979.) 13. p.

²⁹ Boros Attila: Száz éve született Németh Mária. = Operaélet, 1997. 2. sz. (továbbiakban: Boros, 1997.) 8–9. p.

³⁰ Madáchy, 1980. 30–31. p.

Akiben minden megvan, megtalálja méltó jutalmát, ha eléneklí Norma áriáit. De akiből csak egy is hiányzik e képességek közül, arról ez a szerep lerántja a leplet. Németh Máriában minden megvan.”³¹

Felédhetetlen szerepei közé tartozott a Tosca. 1931. májusi föllépését a Magyarság így méltatta: Budapestén először énekelte ezt a szerepét, amelyben teljesen „megtalálta önmagát ... Nehéz ugyan valami jobbat, különbet elképzelni a művésznő eddigi teljesítményeinél, a mai tapasztalatok után azonban azt kell mondanunk, hogy a tökéletesnek is van fokozása. Nem lehet beszámolni róla szuperlatívuszok nélkül. Ahogyan az édes Puccini melódiák leolvadtak, a párbeszédnek könnyed mondatai lepergették ajkáról az az éneklés művészetének legtetetőjét jelenti. Ahogy a tragédiát jelenetről jelenetre kifejlesztette, utolsó lépésig lélektani megokolással alátámasztotta, a színjátszás mestere mutatva. Tomboló sikere volt.”³²

A kritikákból az elmarasztalás sem maradt ki, ez azonban inkább politikai felhangú volt. A revizionista kíváncsnak azért nem felelt meg néhány kritikusknak az énekesnő előadása, mert magyar volta ellenére nem magyar nyelven énekelte szerepeit.

1926-ban a Magyarság kritikusa azért marasztalta el az énekesnőt, mert a Parasztbecsület Santuzzáját nem magyarul énekelte, még csak nem is olaszul, hanem németül, még akkor is, mikor Mascagni vezényelte az operát, majd hozzátette: „Zeneileg is több hibát követett el, nem jól intonált.” A Pesti Hírlap megrovásra ítélte az énekesnőt.³³ 1930 áprilisában, a Városi Színházban németül énekelte Santuzza szerepét, amit „ha-

³¹ Amáliától Normáig. = SzÉ, 1925. 29. sz. 20. p.

³² m. i.: Németh Mária Toscaja. A Városi Színház előadása. = Magyarság, 1931. máj. 9. 12. p.

³³ Béli Izor: Németh Mária a Városi Színházban. = PH, 1926. jan. 22. 11. p.

zafiatlanságnak” minősített a kritikus. Hogy legyünk büszkék arra, aki nem magyarul énekel? – tette fel a kérdést, majd így folytatta: „Az igazi nagy művész – legyen a világ bármely táján is – elsősorban hazájának önérzetes gyermeke, aki gondolatban hazája dicsőségére szórta szét művésztének kincseit és csupán járulékosan, mert fellépésével együtt jár, szolgálja a színház érdekeit is, amelyik persze jól megfizeti őt.”³⁴

NEMESKOLTA, AZ ÖRÖMÖK KERTJE

Művészetét magas gázsival honorálták. Ez tette lehetővé, hogy első fellépése után alig egy évtizeddel, 1932-ben megvásárolhatták Nemeskoltán a Vidos-kas-

³⁴ H. G.: Színház és Művészet. Városi Színház. = Magyarország, 1930. ápr. 4. 11. p.

télyként emlegetett – noha tulajdonosa ekkor már a bécsi Schreiber Ignácné Herzfeld Franciska – épületet, berendezéseivel és 740 magyar hold kiterjedésű birtokkal.³⁵ Az elhanyagolt kastélyt hamarosan rendbe hozták – amelyről Németh Mária „levetette a Vidosok címerét – és egy magas C-kottát vésetett a helyébe,”³⁶ mivel nem volt nemesi címere az énekesnőnek. A megújult kastélyt a korszak modern lakberendezéseinek technikai eszközeivel szerelték föl és a gazdaságot is hamarosan mintagazdasággá fejlesztették.³⁷ Az 1930-as évek második felé-

³⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) A vasvári járásbíró iratai. Telekkönyvi iratok. Iktatott iratok. Nemeskolta 1614/1932. tk. sz.

³⁶ Vadász, 1933. 2. p.

³⁷ BSLM NM-gy. 73.650.97; Erről Igazolás a Magyar Földművelésügyi Minisztérium Állatte-

A nemeskoltai kastély
(Madáchy, 1980.)

ben már az országos mezőgazdasági kiállításokon díjazták állataikat.³⁸ Kertészeti termékeiknek – főleg a zöldségféléknek – pedig a megyeszékhely is jó piaca volt, ahova házhoz szállították. A gazdálkodás azonban nem kizárólag férjének volt szinte elemi életszükséglete, hanem Németh Máriának is.³⁹ A mezőgazdasághoz, a gazdasághoz fűződő kapcsolatairól nemcsak az interjúiban beszélt, hanem a nemeskoltaiak emlékezetében is így maradt meg személyisége.⁴⁰

nyésztési Főosztálya m. állami gazd. főfelügyelő aláírásával. 1946. szept. 26.

³⁸ Farkas Imre: Josephine császárné. = SzÉ, 1937. 14. sz. 71. p.; Paál Jób: Németh Mária beszél az életéről. = Pécsi Napló, 1935. júl. 16. 4. p.

³⁹ „Sokat kell izgulnom az időjárás miatt” – mondja Németh Mária földbirtokosnő. = Mo., 1934. júl. 12. 10. p.

⁴⁰ Farkas Imre, Nemeskolta polgármesterének szíves közlése.

A kastély új címere a magas C-vel
(BSLM NM-gy.)

KIALUDTAK A REFLEKTOROK

Az „örömök kertjét” jelentő koltai kastélyból azonban – a 2. világháborút követő politika nekik sem kedvezett – „kiűzettek.” Az 1945. március 18-án megjelent 6000/1945. M. E. számú rendelet lehetővé tette, hogy legembertelenebb „elkobzás” kategóriájába sorolhatták a házaspár minden vagyonát.⁴¹ A helyi Községi Földigénylő Bizottság (KFB) olyan jegyzőkönyvet készített – és íratott alá a helybeliekkel –, amelyben az elkobzás alapjául két okot jegyeztek meg: önkéntesen adták át a vagyonukat a németeknek és önkéntesen távoztak Magyarországról.

A Németh-Grünauer házaspár – ma már tudjuk – naívvul, megkísérelte birtokuk visszerzését, azzal indokolva, hogy a nemeskoltai KFB alaptalanul vádolta meg őket a németekkel való együttműködéssel. Próbálkozásukat támogatta a Magyarok Világszövetsége.⁴² Az Országos Földhivatal is méltányolta kérelmüket és rendelkezése nyomán 1946. augusztus 11-én, Szombathelyen a Megyei Földhivatalban meghallgatták az 5 tagú KFB-t és még 9 tanút.⁴³ Ők egyöntetűen a rablást lehetővé tevő két okot nevezték meg vallomásukban. A mindössze másfél olda-

⁴¹ Az ideiglenes nemzeti kormány 6000/1945. M. E. számú rendelete „A nagybirtokrendszert megszüntetéséről és a földművesnép földhözjuttatásáról” = Magyar Közlöny, 1945. márc. 18.; Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1943–1945. évi törvények. Jegyz. ell. Vincenti Gusztáv, Gál László. Bp., [1946]. 80-90. p. A rendelet a VI. törvény cikk végrehajtási utasítása. Uo. 79. p.

⁴² MNL VaML A Vas Megyei Földhivatal iratai. Ügyviteli iratok. Nemeskolta (továbbiakban: VMFh ir. Üi. Nk.) A levél kelte 1946. augusztus 19.

⁴³ MNL VaML VMFh ir. Üi. Nk. 1946. augusztus 16. ikt. sz. 224.957/1946. hivatkozási szám 202.501/1946. II. 1.

las jegyzőkönyv a meghallgatás konklúzióját így foglalta össze: „Az érdekelt földhöz juttattak továbbra is kitartanak régi álláspontjuk mellett, amely szerint Németh Mária és férje önként adták át az összes állatállományukat a németeknek, és egyetlen olyan kijelentés sem hangzott el, amely ezt az állítást megcáfolta volna... A gazdasági cselekedet vallomása [viszont] szöges ellentétben áll az elkobzottak által elmondottaktól és kitartanak álláspontjuk mellett.”⁴⁴

Mivel az első meghallgatás után döntéssel nem értett egyet a házaspár, újabb kérelmet terjesztettek elő. Indokuk – megbízott barátjuk, Hunyady-Fekete Mária megfogalmazása szerint – az volt, hogy az augusztusi meghallgatáson elhangzott vallomásokat nem ellenőrizték, csak elfogadták azokat. A barátnő szerint a falubeliek véleménye nem igazolta az említettek vallomásának igazát, valódiságát. A kérelmet méltányolva az Országos Földhivatal megismételtette a meghallgatást – most már nagyobb létszámú tanú bevonásával.⁴⁵ Ehhez az ismételt utasításához Hunyady-Fekete Mária még egy 9 oldalas kérelmet is benyújtott a Megyei Földhivatalhoz, amelyben részletezve kérte, kiket – köztük saját magát is – és milyen témában hallgassanak meg.⁴⁶

A második alkalommal, 1947. május 3-5-ére idézték meg a tanúkat.⁴⁷ Az Országos Földhivatal az első meghallga-

táson elhangzó két alapvető kérdést kiegészítette azzal, hogy a földosztást rögzítő jegyzőkönyvet erőszakkal írták-e alá. Erre a kérdésre adott válaszok között csak néhány olyan olvasható, amely nyomásgyakorlásra utal. Erre példa H. J.: „A KFB elnöke több alkalommal is kijelentette, a földosztást követő augusztusi gyűlésen, mikor ezt a jegyzőkönyvet aláírták, hogy Németh Mária visszaperli minden vagyonát és tőlünk földhözjuttattottaktól függ az, hogy visszadjuk-e vagy sem, illetve, hogy visszakapja-e vagy sem. Ezt a jegyzőkönyvet alá kell írunk, mert ha kevesen írjuk alá, akkor visszakapja, ha meg többségben lesznek az aláírók, akkor nem kapja vissza. Több gyűlésen NGy és NI FB tagok kijelentették, hogy van itt néhány ember, aki visszakívánja a régi tulajdonosokat, és kérdezték, hogy ezekkel mit kellene csinálni: el kell-e venni tőlük a földet, vagy internálni kell őket... E körül vita kerekedett, de a gyűlés tagjai szétmentek anélkül, hogy bármilyen határozatot hoztak volna.”⁴⁸

Ezen a meghallgatáson a másik két kérdésre is ellentmondó választ adtak a megkérdezettek. A döntő, azaz az önkéntes átadást és az önkéntes távozást vallók csakúgy, mint a mentő vallomást tevők jobbra a házaspár alkalmazottai közül kerültek ki. A 34 oldalas jegyzőkönyvben mind a 17 terhelő, mind a 10 mentő vallomás hitelességét részletes adatokkal igyekeztek igazolni a tanúk. 28 fő választ semlegesnek minősítette a dokumentum.⁴⁹

A meghallgatást összegező jegyzőkönyv fontosnak tartotta, hogy Hunyady-Fekete Mária elmarasztaló megjegyzést tegyen. „1946 augusztusában szenvedő felek megbízottja különböző beadványokkal fordult régebben az M.T.F.-hoz

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

[Megyei Földbirtokrendező Tanács], később M.F.H.-hoz [Megyei Földhivatal], valamint Az O.F.T.-hoz [Országos Földbirtokrendező Tanács] és az O.F.H.-hoz. [Országos Földhivatal].”⁵⁰ Végül két mondatban foglalta össze az ügy kimenetelét: „Grünauer József és neje Németh Mária 482 kh. ingatlanai az 1945. VI. t.c.-l törvényerőre emelt 6000/1945. M. E. sz. rendelet 4-6. §§-ai alapján elkoboztattak. A birtokbavétel megtörtént, a munkálatok 1946-ban befejeződtek, és 1947 tavaszán a juttatottak ingatlanai jegyzőkönyveztettek.”⁵¹

„MIT VÉTETTEM ÉN...?”⁵²

A birtok-visszaperlés sikertelenségét az énekesnő nem tudta elfogadni. Igazságtalannak tartotta az ítéletet. A megoldatlan élethelyzet gyakran betegséghez vezet az érintett személyeknél. Németh Máriaé is ez sors jutott. A közel negyedszázadnyi reflektorfényt szinte ugyanannyi tragédiába forduló idő követte. Akadtak olyan szerencsésebb emberek, akiknek sikerült valamilyen formában újra kezdeni, Németh Máriaé azonban sajnos nem. Ennek a szomorú folyamatnak – akár naplónak is tekinthető – dokumentuma Hunyady-Fekete Máriaé írt közel 80 levele. A levelek nagy részét 1946-47-ben vetette papírra, később ritkult a számuk, a következő évekből csak 1-2 „híradás” található a körmendi Batthyány-Strattmann Múzeum Németh Mária gyűjteményében.

Ezek a levelek egyértelműen jelzik, hogy Nemeskolta sorsa fontos, talán az első számú előidézője volt pályafutása háború utáni kerékbotörésének. Ezt a helyzetet súlyosbította hangjának romlása, fia halála, nővére évek

óta tartó betegsége. Öccsének Rongyos Gárda tagságát⁵³ követő meghurcolása – megítélése szerint – őrá is kihatott.

Ezekben a levelekben leggyakoribb témaként a mindennapi élet elemi szükségleteinek hiányáról vall. A megélhetés bizonytalansága, a fedél és az élelem hiánya, a hang elvesztése, és a mind hangsúlyosabbá váló betegségekről folytatott meditáció, a „mit vétettem” kérdése foglalkoztatta. Meglepő, hogy az ars poeticájában megfogalmazott feladatról – „Jól esik, hogy az egész világon mindenütt énekemmel örömet, vigaszt, békét nyújthatok. Ezért születtem mi művészek, mi nem magunkért énekelünk, hanem az emberiségért.”⁵⁴ – ekkor már ritkán, vagy csak rövid utalásként tesz említést. Írására jellemző a zaklatottság, amit a központozás hiánya is jelez, illetve alkalmanként ugyanannak a témának megismétlése is előfordul egyetlen levélben. Már az elején – például 1946. január 10-én – akár orvosi leletként is értékelhető állapotjelzést küldött önmagáról:

„Én egy testileg, lelkileg, anyagilag teljesen kifosztott ember vagyok... bennem minden összeomlott – most látom és nem bírom beleélni magam ebbe a világba, ilyen emberek között nekem nincs helyem... Fiam meghalt – mikor Józsitól meghallottam csak annyit tudtam felelni, tehát őt is elvették tőlem, semmim sem maradt meg nekem? és most Mária: irigylem fiamat, aki el tudott menni idejében a rossz emberek közül, aki szintén nem volta való ide – neki jó már, neki nem fáj semmi sem – és nekem?”⁵⁵

⁵³ Enyedi Balázs Dénes: Az erő útján. A Rongyos Gárda küzdelmei, 1919–1939. Bp., 2000. 241–248. p. (Magyar Ház könyvek; 26.)

⁵⁴ Madáchy, 1980. 8. p. A forrás helyét nem jelöli a szerző. A szöveg kevésbé „megfésült” változata Erdős Renée interjújában olvasható. Erdős Renée: A regények asszonya: Németh Mária. = SzÉ, 1934. 51. sz. 15. p.

⁵⁵ BSLM NM-gy. 73.650.108 sz. levél.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo.

⁵² József Attila: Ki-be ugrál

1946. február 24-i újabb levelében így vallott saját állapotáról: „... én nem is tudom mi történt velem de 1 év óta (egy hónap hiányzik még az egy évből) nem tudok írni sem. Szeretnék annyi mindent leírni, elmondani de képtelen vagyok erre is. Valami történt bennem valami bennem más lett, mert sokszor magam sem ismerem magamra. Összeomlott bennem minden, így csak épen hogy vagyok élek de semminek sem látom értelmét, célját tovább... olyan fölöslegesnek tartom a további küzdést is... Csak jó lenne valahol messze ismeretlen helyen élni én már nem kíváncszom sem Pestre, sem haza, sem itt nem jó. Szeretnék elmenni nagyon messze ahol senki sem ismer, ahol el kellene felejtenem az egész múltat, gazdagságot – mindent – és élni még pár évig nyugalomban, de már soha sehol sem szeretnék élni.”⁵⁶

A fedél hiányáról – a Burgból az albérletekbe kényszerülő – világhírű énekesnő 1946. augusztus 20-án ezt írta: „Mi innen el akarunk menni szept. elején – én már nem bírom ki ezt az albérleti viszonyt, lassanként az idegeim teljesen felőrldnek.”⁵⁷ Két hónap múlva 1946. november 16-án keserűen jegyezte meg: „egy utolsó sorban kutya vagyok, én albérló, én Németh Mária. Tudja Máriám csak sirni vagy nevetni lehet ezen, hova juttattak engem, aki valamikor büszkeség voltam.”⁵⁸ Még négy év múlva, 1950. február 20-án keltezett levelében is arról írt, akkor már Svájcban, hogy az ottani háziaszszonya sem különb a bécsinél.⁵⁹

Az élelem hiánya a háború után Bécsset sem kímélte. Barátnője – akkor erre még alkalom adódott – rendszeresen küldte az élelmiszer-csomagokat, hogy változatosabb legyen az étrendjük. 1946. augusztus 15-i köszönete a csomagért így hangzott: „minden

szerencsésen összejött... A malachúst jó étvágygal fogyasszuk is, a liszt is nagyszerű, ilyen itt még látni sem lehet, a zsir is igen jól jött, különösen, most mikor magam főzök – a háziak nyaralni mentek – még egy dg zsirom sem volt szóval én mindennek nagyon örültem. Máriám olyan örömmel cipeltük haza a csomagokat... csak a gombát kellett kidobni, az mind meg volt kukacosodva.”⁶⁰

Egy hónap múlva, szeptember 16-án a változatosság hiányáról értesíti a barátnőt: „Jó lenne, de nem feltétlenül fontos savanyú cukor, hogy éneklés illetve szünet közben legyen mit szopogatnom.” Továbbá: „pótfekete kávé, igen mostoha reggeli... jó lenne egy kis frank kávé és árpa, házi tojás v. tojáspor, olvasztott vaj egy dobozban, tej v. tejpor, hogy reggelire tudjon nekem Finny⁶¹ valami jót csinálni, egy kis cukor, cacao, dió – ilyesmi... mert krumplit és közönséges ebédet már alig bírunk enni.”⁶²

Hiányoztak a hétköznapi ruhák, a jelmezek. A már említett 1946. január 10-i levelében panaszkolta az elloptott jelmezek hiányát: „még egy drb festéket sem kapok, egyelőre a kollégák könyörületéből élek, azok adnak egy-egy sminket este... Arról nem is beszélek milyen szegény vagyok – nincs egy pongyolám sem, az este majdnem megfagytam az öltözőben meztemlenül míg festettem arcomat.”⁶³

Szeptemberben (16-án) a télre gondolva kérte, hogy a hétköznapi ruhák hiányát segítsen pótolni. „Jön a hideg és nekem nincs semmi meleg dolgom, tavaly is mindig fáztam. Kérem szépen Máriám kelle-ne egy jó meleg szvetter (fekete v. sötétkék) színű esetleg valami más szín is lehet belekötvé), amit minden ruhámra rá tudok venni télen, mert a kabátom már nem sokat ér... Elöl gombolós legyen. Második legfontosabb

⁶⁰ BSLM NM-gy. 4/2. sz. levél.

⁶¹ Erről a személyről semmi közelebbit nem tudunk.

⁶² BSLM NM-gy. 4/6a. sz. levél.

⁶³ BSLM NM-gy. 73.650.108. sz. levél.

41-es hócipő mert reumás a lábam és legálabb egy pár meleg harisnya.”⁶⁴ 1947. április 13-án fekete kabátját és egy fürdőlepedőt kért,⁶⁵ a férjének pedig 1946. december 8-án borotvaszáppant, mert „itt semmi pénzért felhajtani nem tudunk.”⁶⁶

Súlyos problémaként élte meg hangjának elvesztését. Ez a nagy veszteség nem köthető egyértelműen a háború okozta traumákhoz. Jemnitz Sándor 1943-ban már szóvá tette az Aida és a Don Juan előadásain a hang romlását.⁶⁷ Thurzó Gábor is megjegyezte, hogy „nem csillogott úgy a hangja, mint a 20-as, 30-as években.”⁶⁸ Abody szerint is már a „negyvenes évek elején éppen hajdani támaszai, biztos pontja, a tuttkat átszelő magasságok kezdtek cserben hagyni. Nem erejükben, ebben nem volt párjuk sohasem. Színük fogyott és elesedtek. De még így is ünneppé avatott minden előadást.”⁶⁹

A háborút követő hónapokban már saját maga is tapasztalta, de egyelőre próbálta eltitkolni hangja romlását. „1946. november 31 (!) A hangomat elvesztettem Máriám (Magának ezt megmondhatom, ugye nem mondja el senkinek?), úgy látszik a sok lelki szenvedés, tépelődés elvitte a hangomat is, nem tudok sem Aidát, sem hasonló szerepeket énekelni, ahol magasság van, mert az nekem nincs többé... olyan félelem van, hogy nem tudnék kiállni ezekkel a szerepekkel színpadra. Megsemmisültem, mint énekes és ezzel befejeződik teljesen a tragédiánk. Ezért akarok innen [Ausztria] is menni tovább... mert az emberek kérdezik, miért nem énekelek? és én nem mondhatom meg, hogy legnagyobb kincsemet, a hangomat elvesztettem.”⁷⁰

⁶⁴ BSLM NM-gy. 4/6. sz. levél.

⁶⁵ BSLM NM-gy. 4/23. sz. levél,

⁶⁶ BSLM NM-gy. 4/18a. sz. levél.

⁶⁷ Művészet, irodalom, tudomány. Operaház. = Népszava, 1943. jan. 5. 6. p

⁶⁸ Thurzó, 1979. 13. p.

⁶⁹ Abody, 1967. 165. p.

⁷⁰ BSLM NM-gy. 4/15a. sz. levél.

Nővérének ajándékozott fotója
(BSLM NM-gy.)

Valóban, a háborút követő esztendőben csak néhányszor szerepelt Bécsben, majd 1948-ban egy pozsonyi tisztelője, Adry⁷¹ ösztönzésére újból színpadra lép és beszámolója szerint nagy sikerrel énekelte a Toscat és a Parasztbecsületet.⁷²

Leveleinek nagy részében betegségeiről tájékoztatta barátnőjét. Az 1946. november 3-án kelt beszámolója is csupa panasz: „... beteg vagyok 3 napja, szur a hátamban, nátha, köhögök, láz, stb, az aszt-

⁷¹ Közelebbről nem ismert személy.

⁷² BSLM NM-gy. 4/56. sz. levél.

máról beszélek utoljára mennyire kinez, alig tudok lélegezni, feküdni nem is tudok, ülve aludtam az ágyban ma éjjel is.”⁷³

1947. október 15-én arról írt, hogy váratlanul súlyos, életveszélyes állapotba került, vérmérgezést kapott, amiből penicillin injekciókkal sikerült meggyógyítani.⁷⁴

1950. október 2-án datált levelében ismét a betegségéről panaszkodott: „Augusztus 25-e óta minden nap mentem a szegények klinikájára reggeltől ülök itt néha 10, néha ½ 10-ig is és várom még sorra kerülök, hogy megkapjam az injekciót a vénámba, ami nélkül már menni is alig tudok, nincs lélegzetem és egész éjjel ülök az ágyam szélén.”⁷⁵

1961. szeptember 19-én újabb betegségéről tudósított: „Nem elég a szívemmel a sok baj... most egy újabb operáción estem át, jobb mellemet leoperálták egy nagy daganat volt benne – valószínű nem volt jóindulatu különben nem operálták volna le. 2 órás operáció volt a szívem kibirta, de én azóta szenvedek rengeteget, most már egy kicsit enyhül a fájdalom.”⁷⁶ Nehezen viselte a besugárzást, 1961. december 12-én írta „...2 széria besugárzás tönkre tett teljesen.”⁷⁷

A betegség férjét sem kímélte, 1966. április 12-én rákbetegség miatt egyik veséjét eltávolították.⁷⁸

A színpadtól visszavonuló, betegségekkel küszködő negyedszázad alatt gyakran a „mit vétettem én” gondolata foglalkoztatta. Ez már 1946-ban írt második levelében is tükröződik: „Szerepnék annyi mindent leírni, elmondani és képtelen vagyok erre. Valami történt bennem valami más lett bennem, sokszor magam sem ismerem magamra. Összeomlott bennem minden, így csak épen hogy élek

de semminek sem látom értelmét, célját tovább... Azt irjam, hogy hozzám mindenki rossz volt, mindenki becsapott és kifosztott... eh nincs értelme irogatni, hogy arról írjak, hogy alberti szobában élünk? Inkább hallgatók.”⁷⁹

Nem hallgatott, mert ekkortájt írta a legtöbb levelét, néha hetenként többet is. Ez a „kibeszélés,” ha rövid időre is, de bizonyára enyhíthette rossz közérzetét.

1946. december 2-án így sóhajtott föl: „Istenem! Én hontalan, hazátlan, nincstelen – aki annyira szerettem a hazámat... én akkor a legnagyobb magyar voltam mindeütt... én hontalan lettem.”⁸⁰

1947-ben rövid időre reménykedni kezdett, Milánóba utazott, bízva a környezetváltozás jótékony hatásában.⁸¹ A bizakodás nem tartott sokáig. 1948. január 18-án már Zürichből keltezett újabb levelében depressziós állapotát írja meg.⁸² Március 12: „nem tudok beletörődni abba, hogy így kell élnem így kell hazátlanul szenvednem... hogy lehet egy művészt koldusbotra juttatni, aki 20 éven át hazájának csak dicsőséget hozott.”⁸³ Másnap is hosszan tépelődött magában: „sajnos ahogy most állok magammal ez minden testi betegségnél kinzőbb, mert az idegeim annyira betegek, ezt azelőtt soha nem tudtam volna elképzelni, hogy ilyen is létezik... és egy majdnem teljes meghasonulás mindennel. Higgye el már csak élek, de nem érdekel semmi... Azt megmondhatja, hogy állandóan beteg vagyok – ez igaz is. aztán, hogy honvágyam van ezt is hiába tagadnám le, nálamnál nagyobb magyar ezen a világon nem volt és nincs is... sok sok kinzó gyötrelmem van nálam – nem lehet egy öreg fát kivágni és új helyre ültetni – annak is meg kell halni, ennek is mint én vagyok.

Én nem vagyok sem sváb, sem osztrák – én magyar vagyok szívem utolsó dobbanatáig.”⁸⁴

1955. március 31-én ismét pesszimizmussal telten fogalmazott: „Elmult mindennek az ideje megöregedtünk és én különösen megrokkantam.”⁸⁵

1962. újév napján édesanyja és nővére halálára emlékezett: „külön köszönöm, hogy imádkozik értem, nagyon is szükségem van az imájára, mert igen sokat kell szenvednem, igen sokat gondolkodok arra talán jobb is lesz elmenni hamar az én felejthetetlen drágáim után. Január 16-án lesz három éve, hogy drága édesanyám meghalt és ápr. 22-én három éve, hogy Margitom is elment mamánk után és most már csak én következem és akkor a Németh család kihalt.” Hozzátette, hogy a második röntgen sugárzás után teljesen érzéketlen lett a jobb testrésze.⁸⁶

Az utolsó levelek húsvéti és karácsonyi képeslapokon olvashatók 1967-ből. „Kedves Máriám mindketten kívánunk kegyelemteljes karácsonyi ünnepeket és boldog új esztendőt, főképpen jó egészséget amivel én sajnos nem dicsekedhetek a szívemmel szenvedek igen sokat karácsony után kórházba kell mennem azt remélem talán csak tudnak rajtam valami segíteni már alig tudok járni. Sok szeretettel csókolja. Mária. Tőlem is sok ezer üdvözlés. Józsi.”⁸⁷

Az énekesnőn orvosai nem tudtak már segíteni, 1967. december 28-án meghalt.⁸⁸ Férje 1968 februárjában követte.⁸⁹ 1968 januárjában búcsúztak tőle, a Bécs melletti döblingi sírkertben helyezték végső nyugalomra.⁹⁰

⁸⁴ BSLM NM-gy. 4/51. sz. levél.

⁸⁵ BSLM NM-gy. 4/70. sz. levél.

⁸⁶ BSLM NM-gy. 4/75. sz. levél.

⁸⁷ BSLM NM-gy. 4/71. sz. levél.

⁸⁸ BSLM NM-gy. Gyászjelentés.

⁸⁹ BSLM NM-gy. Cs 3 jelzettel interjú. Készült 1972. február 24-én a bécsi Operaházban. Amelia Schneideringer ebben közli Grünauer halálát.

⁹⁰ Csaba, 1973. 299. p.

KI VOLT NÉMETH MÁRIA?

Haláláról idehaza mindössze három napilap adott néhány soros hírt.⁹¹ A magyar operaművészet nagy halottjáról az első méltó megemlékezés a Magyar Rádió Pécsi Stúdiójában hangzott el 1968. december 28-án, halálának első évfordulóján. Néhány mondat a megemlékezésből: „Valamennyi szerepében láttam, repertoárja óriási volt... Reám a legnagyobb hatást egy kisebb, de csodálatosan megoldott szerepe tette: a Bolygó hollandi Senta-ja: Nehéz ezt érzékeltetni. Ezt látni és hallani kellett. Ennek a dalműnek a hőse nem az elátkozott hajós, hanem Senta, és sikere azon múlik, el tudja-e Senta megszemélyesítője hitetni a közönséggel vágyait, álmait érzéseit, hitét. Itt már nem elég csupán hangtulajdonosnak lenni. Művésznek kell lenni, s eltelve forró, alázatos, önfeláldozó rajongással a zeneköltő iránt annak, aki ezt az eszményképet meg akarja teljesíteni. Németh Mária megcselekedte ezt a csodát: el tudta hitetni a szerelem megváltó erejének ezt a gyönyörű legendáját... Az Aidában hallottam először és utoljára énekelni. Még látom, ahogy letérdel a féltékeny Amneris előtt és hallom csodálatos pianóját, amint esdekel: „numi pietà.”⁹²

Művészetét a korszak legkiválóbb zenekritikusai értékelték. Tóth Aladár már 1931-ben így méltatta: „Korának egyik legnagyobb hangfenoménja. Komoly ízlésű, muzikális, nagy kultúrájú finom és alázatos művészlelek. Meggyőző lírai melegséggel és pompás drámai erővel énekel Bellinitől Pucciniig az olasz, Mozarttól Wagnerig, illetve Straussig a német operairodalom nagy szopránszerepeit... Szélesen kibomló, csodálatos fényű magas hangjai-

⁹¹ Napi krónika. = Magyar Nemzet, 1967. dec. 29. 6. p.; Hírek. = Népszabadság, 1967. dec. 29. 8. p.; Pénteki mozaik. = Népszava, 1967. dec. 29. 4. p.

⁹² Az emlékezést közli Madáchy, 1980. 32-33. p.

⁷³ BSLM NM-gy. 4/11. sz. levél.

⁷⁴ BSLM NM-gy. 4/16. sz. levél.

⁷⁵ BSLM NM-gy. 4/65. sz. levél.

⁷⁶ BSLM NM-gy. 4/73. sz. levél.

⁷⁷ BSLM NM-gy. 4/74. sz. levél.

⁷⁸ BSLM NM-gy. 4/84. sz. levél.

val egyetlen mai énekművésznő sem versenyezhet.”⁹³ Abody Béla értékeléséből: „... nem lehet mondani, hogy az úgynevezett »kiművelt« énekes prototípusa volt. Műveltsége feladatának ösztönös megértéséig, jó hallása és gátlástalan színpadi biztonsága alkalmazásáig tartott. De volt benne valami különös, művészi erény. Nem ezer lehetőség közül válogatva... hanem az alvajáró biztonsága találta meg az egy legjobbat. De azt megtalálta...”⁹⁴ Boros Attila véleménye: „A magyar operaművészet legnagyobb csillagai között tartjuk számon Németh Máriát. Diadalmas drámai szopránja a magasabb fekvésekben tűnik ki. Méltatói szerint a huszas-harmincas években a legszebb magas kvint birtokában volt egész Európában... Egyéniségéhez talán Verdi dallamai álltak közelebb, de hatalmas volumenű hangja Mozart drámai koloratúráinak világában is otthonosan mozgott.”⁹⁵

NÉMETH MÁRIA EMLÉKE

Németh Mária 1945. március 28-án elhagyta Magyarországot. Ez a távollét is hozzájárulhatott emlékének elhalványulásához. De nem csak a személyes jelenlét hiánya okozhatta ezt, hanem a mind jelentősebb szerepet játszó rádió is, amelynek műsorában – főleg az 1960-

as évekig – lemezeit csak ritkábban játszották. Hozzájárulhatott ehhez az is, hogy csak kevés hanglemez-felvétel volt tőle a Magyar Rádió tulajdonában.⁹⁶

Emlékének felidézése Vas megye helytörténeti kutatójának, Csaba Józsefnek (1903–1983) elévülhetetlen érdeme, akinek sikerült Németh Mária születésének 75. évfordulójára annyi tárgyi emléket összegyűjtenie – színpadi és civil életének fotóit, leveleket – amelyből megrendezhették az emlékező kiállítást a művelődési házban, amelyet a helyi zeneiskolában is bemutatnak.⁹⁷ A következő években folytatódott a tárgyak gyűjtése, és évenként emlékező összejöveteleket tartottak. A rádió „Ki nyer ma?” című népszerű ismeretterjesztő műsorában két alkalommal szerepelt.⁹⁸ Születésének 100. évfordulóján, 1997-ben szülőházára emléktáblát helyeztek el, utcát neveztek el róla és újabb kiállítás idézte meg az énekesnő életútját.⁹⁹ Ezt a bemutatót Nemeskoltán is láthatták az uradalom egykori munkásainak az utódai.¹⁰⁰

Zalaszentgrót – gyermekkorának színtere, szüleinek, nővérének lakóhelye – máig nem emlékezett meg egykori híres lakójáról.

⁹⁶ A Magyar Hanglemezgyártó Vállalat Nagy magyar előadóművészek sorozatában csak 1978-ban jelentette meg a 12 áriát tartalmazó lemezét.

⁹⁷ Szekeres Gábor: Németh Mária kamaraénekesnőre emlékeznek Kőrmenden. = Vas Népe (továbbiakban: VN), 1972. dec. 16. 4. p.

⁹⁸ Madáchy, 1980. 8. p.; Idézi az 1973. július 6-án elhangzott Ki nyer ma? című műsor kérdéseit. Másodszor 1982. június 18-án: Ki nyer ma? – Vas megyéből. = VN, 1982. jún. 6. 8. p.

⁹⁹ Zsoldosné Pálóczi Zsuzsa: Németh Máriára emlékeztek szülővárosában. = Rábavidék, 1997. ápr. 11. 6. p.

¹⁰⁰ Farkas Imre polgármester szíves közlése.

SZÉP, ERŐTELJES HANG, NAGY ISKOLÁZOTTSÁG ÉS MŰÉRTELEM

GOLDSTEIN (MALE) MIKSA (1857–1917)

SZOMBATHELYI KÁNTOR HALÁLÁNAK 100. ÉVFORDULÓJA

■ Mayer László

1880 AUGUSZTUSA

Az utókor szemlélőjének úgy tűnhet, 1880-ban egyetlen hónapra koncentráltak az év kiemelkedő eseményei. Mintegy nyitányként, augusztus 19-én, ünnepélyes keretek között adták át az 1 esztendővel korábban felavatott városházához csatlakozó állandó színházat. Thália hajlékát is Hauszmann Alajos (1847–1926) budapesti műegyetemi tanár és építész tervezte, így a kettős funkciójú épület impozáns és egységes homlokzattal fogadta a Széchenyi (ma: Berzsenyi Dániel) térről érkező látogatókat. A nyitóelőadáson Beődy Gábor (1841–1905) győri színtársulata Csiky Gergely (1842–1891) „Proletárok” című darabját mutatta be a közel 450 fős közönségnek. A szereplők közül megkülönböztetett ovációval köszöntötték Márkus Emiliát (1860–1949), a Nemzeti Színház szombathelyi születésű tagját, aki a helyi dalárda énekelte Himnusz követően bátyja – Márkus Miklós (1849–1882) – „Prológ”-ját is elszavalta.¹

¹ Állandó színház Szombathelyt. = Vasárnapi Újság (továbbiakban: VÜ), 1879. ápr. 13. 238. p.; Közintézetek, egyletek. A szombathelyi állandó színház megnyitása. = VÜ, 1880. aug. 22. 568. p.;

A 10.000 körüli lelket számláló² rendezett tanácsú város lakói még fel sem ocsúdtak a színházi est emelkedett hangulatából, amikor egy újabb rendezvény résztvevői jelentek meg szép számmal a településen. Augusztus 21. és 27. között itt tartották 21. nagygyűlésüket a magyar orvosok és természetvizsgálók. Maga az összejövetel, a köz- és szaküléseken, estélyeken tartott értekezések – 1 hétre – a magyar tudományos élet „fővárosává” avatták a vármegye székhelyét. Az események közül kiemelkedő tudománytörténeti jelentőséggel bírt a székesegyházban augusztus 25-én tartott bemutató, amelyen Kunc Adolf (1841–1905) premontrei kanonok, a szombathelyi

Márkus Miklós: Prológ. A szombathelyi színház megnyitása. = VÜ, 1880. aug. 22. 562–563. p.; Kereszturiné Pintér Mária: A Szombathelyi Nemzeti Színház története, műsorának repertórium bibliográfiával, 1880–1907. Szombathely, 2000. 16–18. p.; Szilágyi István: Szombathely városépítés- és építészettörténete a dualizmus korában. Szombathely, 2005. (továbbiakban: Szilágyi, 2005.) 47–49. p.

² A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. 2. köt. Bp., 1882. (továbbiakban: Népszámlálás, 1881.) 354. p.

A szombathelyi városháza a színházzal Knebel Ferenc fényképén, 1880
(Spiegler Tibor gyűjteménye)

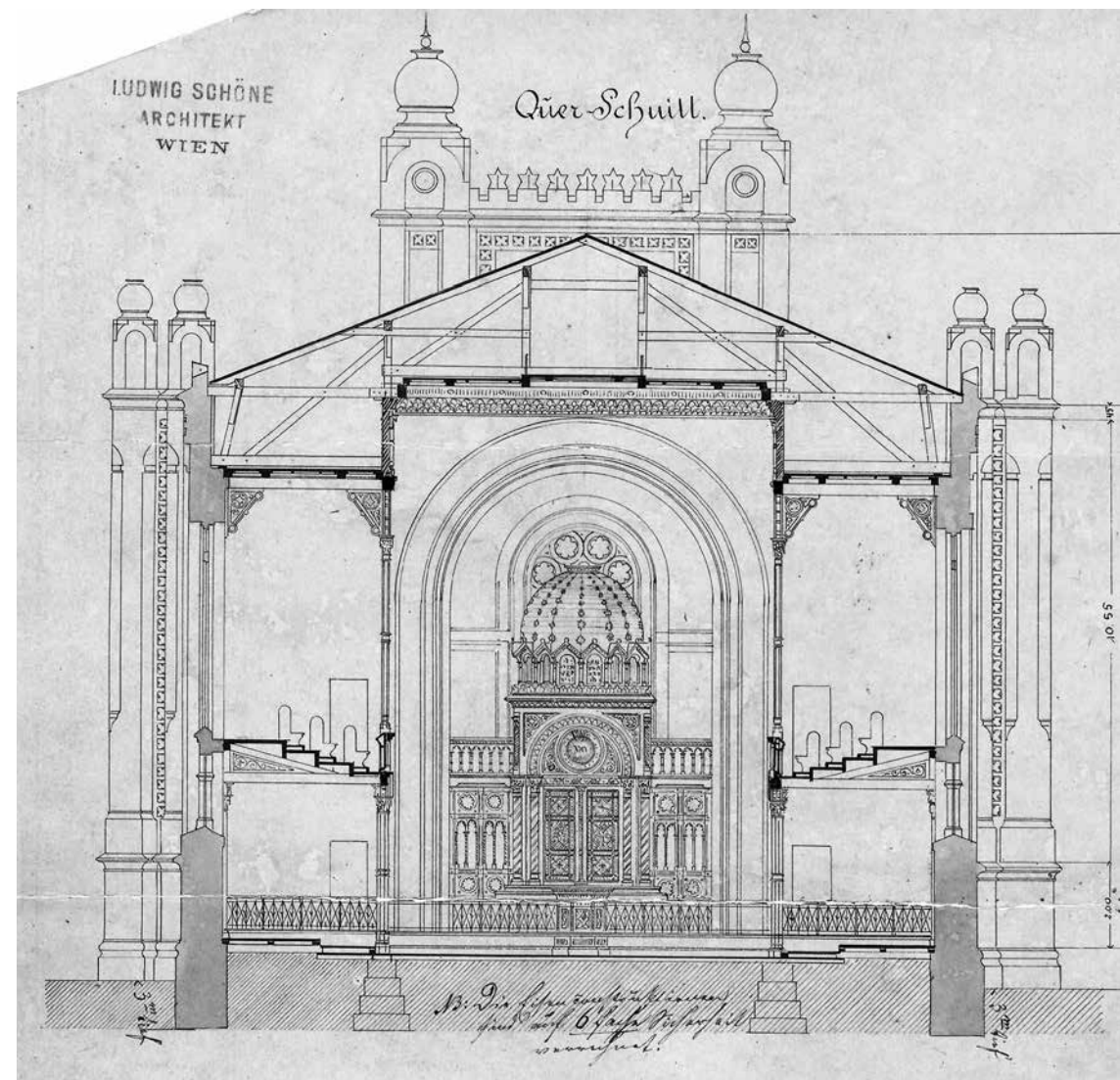
királyi katolikus főgimnázium igazgatója Gothard Jenő (1857–1909) gépészmérnök–csillagász segítségével a Foucault-féle 1850. évi ingakísérletet ismételték meg a Föld tengely körüli forgását bizonyítandó.³ Szintén Kunc nevéhez fűződik a nagygyűlés emlékére kiadott történeti összefoglaló,⁴ amelyet napjainkig Szombathely második monográfiájaként tartanak nyilván a kutatók. A kötetet Knebel Ferenc (1835–1910) fotográfus látképe nyitotta és a városba érkező szaktekintélyek ekkor már megcsodálhatták „Szom-

bathely kiválóbb pontjai” című, 1880-as évjellel ellátott fotósorozatot.⁵

Egy számarányában kisebb közösség, a szombathelyi kongresszusi izraelita hitközség,⁶ pár nappal később ülte

⁵ Ezúton köszönöm meg Spiegler Tibornak, hogy magángyűjteménye értékes darabjait felhasználhattam. Hálával tartozom Horváth József ny. könyvtárosnak is, aki a helyi lapokból több évtizedes munkával kijegyeztelt híryanagát bocsátotta rendelkezésemre.

⁶ 1871-ben a Szombathelyen, Óperinten és Szentmártonban (ma: mindkettő Szombathely része) lakó 1274 fős zsidóságból 124-en vallották magukat ortodoxnak. Mayer László: „Rend a közséi ügyekben, míveltség és felvilágosodás.” A szombathelyi zsidóság neológ és ortodox irányzatának elkülönülése 1867 és 1871 között. In: Előadások Vas megye történetéről. 3. Szerk. Tilcsik György. Szombathely, 2000. (továbbiakban: Mayer, 2000.) 190. p. (Vas megyei levéltári füzetek; 9.) 10 évvel később a városban 1353, a Szombathelyi járásban 747 izraelitát regisztráltak. Népszámlálás, 1881. 354. p.

A szombathelyi neológ zsinagóga metszete a tórszekrényrel. Ludwig Schöne tervrajza, 1879
(MNL VaML Szombathely város tanácsának iratai. Iratok 195/1879)

örömnüepét. A tagság nagymérvű anyagi áldozatvállalásával augusztus 30-ára készült el Ludwig Schöne (1845–1935) bécsi építész tervei⁷ alapján Kirhmayer Károly (1826–1890) helyi építési vállalkozó kivitelezésében az Óvoda (ma: Rákóczi Ferenc) utcában álló zsinagóga.⁸

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) Szombathely város tanácsának iratai. Iratok 195/1879.

⁸ Szilágyi, 2005. 71., 151–154., 175. p.

A monumentális épület avatásán a hitközség rabbija, Stier József (1844–1919) és a zsinagógai szónoklat mestere, Lőw Immanuel (1854–1944) szegedi főrabbi magasröptű beszédét hallhatták a meghívottak. A Peppert Nándor (1820–1905) műhelyében készült, 12 regiszteres, csúszkaladás, mechanikus trak-

túrájú orgona⁹ hangjai mellett megszólalt az ünnepi énekkar is, amelyet Kőrösi (Steiner) József (1858–?) karnagy és kiváló komponista tanított be, illetve vezetett a bécsi zeneintézetben végzett Somogyi (Spitzer) Mórral (1857–1942), aki Szombathelyen ekkor zeneoktatóként tevékenykedett.¹⁰ A vármegye és a város illusztris személyei között foglalt helyet az építkezést nagyobb tégladománnyal támogató Szabó Imre (1814–1881) római katolikus püspök,¹¹ aki 1869-től irányította a szombathelyi egyházmegyét. A zsinagóga egekbe magasodó két tornya nem csak a hitközség növekvő gazdasági erejét, önérzetének gyarapodását jelképezte, egyben ékes bizonyosságul szolgált, hogy az ortodox-neológ szakadás¹² a jogi folyamat lezárulása után az intézményi elkülönülés fázisába lépett.

A NEOLÓG ZSINAGÓGA ELSŐ KÁNTORA – SCHOR MÓR

Már az építkezés közben megfogalmazódott egy új, a kor követelményeinek megfelelni tudó kántor alkalmazásának igénye. A főkántori állás betöltésével foglalkozott a hitközség 1880. június 13-án tartott rendes közgyűlése, amelyen Jünker Gusztáv ügyvéd, választmányi tag felszólalásában hangsúlyozta: „a hitközség a haladás oly színvonalán áll, ahol okvetlen szükséges, hogy a választandó kántor zeneképzett legyen annál is inkább, mert az újonnan épült

templomban az isteni tisztelet, mint más művelt és nagyobb városokban orgonakísérettel történend.”¹³ (Az idézet azt sugallja, hogy az orgona ügyében teljes konszenzus alakult ki a hitközségben. Bernstein Béla (1868–1944) szerint, pont ez a hangszer volt az, amely belső zavarok átmeneti okozója lett. Alkalmazása ellen Stier rabbi vallási szempontokra hivatkozva kifogást emelt, de tiltakozását a közösség nem vette figyelembe.)¹⁴ A szokásoknak megfelelően, a jelentkezők „kántorpróba” keretében adtak számot tudásukról. Az imaházban tartott énekes megmérettetésen öt jelölt szerepelt. Közülük név szerint ismert a május 26-án hangjával és énekével tetszést arató pécsi Schach;¹⁵ továbbá a május 30-án meghallgatott, Temesvárról (ma: Timișoara, Románia) érkező Weisz.¹⁶ A júniusi közgyűlésen végül – a jelölőbizottság előterjesztésére – a legtöbb szavazatot kapó sarajevói (ma: Sarajevo, Bosznia-Hercegovina) Schor Mórzt választották meg, azon felhívással, hogy a magyar nyelvet mielőbb elsajátítani igyekezzék.¹⁷

Schor szombathelyi éveiről nagyon kevés információ áll rendelkezésre. Új kántorként vett részt az avatási ceremónián.¹⁸ Feleségével, Chitter Jeanettel, 1882-ban az Óvoda utca 1. szám alatt laktak. Itt született február 8-án

¹³ Hírek s különféle a megyéből. A szombathelyi congr. izr. hitközség ... = Vas megyei Lapok (továbbiakban: VL), 1880. jún. 17. 1. p.

¹⁴ Bernstein, 1998. 143. p.

¹⁵ Hírek s különféle a megyéből. Kántorpróba. = VL, 1880. máj. 23. 2. p.; Schach Pál 1878 és 1879 között látta el a kántori feladatokat Pécsen. Weisz Gábor: A pécsi izr. hitközség monográfiája. Pécs, 1929. 23. p.

¹⁶ Hírek s különféle a megyéből. Kántorpróba. = VL, 1880. máj. 30. 2. p.

¹⁷ Hírek s különféle a megyéből. A szombathelyi congr. izr. hitközség ... = VL, 1880. jún. 17. 1-2. p.

¹⁸ Bauer, 1931. 3. p.

A szombathelyi neológ zsinagóga Knebel Ferenc fényképén, 1880
(Spiegler Tibor gyűjteménye)

fiúk, aki 5 nappal később meghalt.¹⁹ Jenő már a Forró (ma: Kossuth Lajos) utcai házban jött a világra, 1883. március 1-jén.²⁰ Az örömteli eseményt beárnyékolta, hogy pár hónap múlva a családfő elveszítette állását. A helyi lap szerint ez azért történt, mert zűrés családi élete – a felek között a harmonia felbomlott, a férj jó viszonyt ápolt

a cseléddel, nejét kegyetlenül bántalmazta – miatt méltatlanná vált hivatalához.²¹ A hírt – az abban foglaltakat – hazug rágalomnak minősítve a hitközség eljárásága cáfolta meg, a szerződésbontás tényét pedig azzal magyarázták, hogy a főkántor fizetésemelési kérelmét nem teljesíthették. Schor maga is csatlakozott a nyilatkozathoz, kijelentve: „ama koholt, mélyen sértő közlemény szerzője ellen pert indítok, mire a kellő lépéseket már meg is tettem.”²²

Távozását követően további sorsa nehezen követhető nyomon. (Az biztosan kijelenthető, hogy nem azonos az ugyanazon nevet viselő híres szegedi főkán-

¹⁹ MNL VaML Vas vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye (továbbiakban: Fel. akv.) Szombathely, neológ izraelita (továbbiakban: neol.) születési anyakönyv (továbbiakban: szül.) 8/1882.

²⁰ MNL VaML Szombathely, neol. szül. 11/1883. A megjegyzés rovatban: Ad „Vezetéknevét a 137957/1908. VI. a. sz. belügyministeri engedéllyel „Solt”-ra változtatta.” 23558/1908. alisp. Erre vonatkozóan lásd még Névváltoztatások. ... Schorr Jenő fényképész, siklósi illetőségű bukaresti lakos családi nevének „Solt”-ra, ... = Pesti Hírlap, 1908. dec. 9. 21. p.

²¹ Hírek s különféle a megyéből. Embertelen férj. = VL, 1883. júl. 12. 2. p.

²² Nyilatkozat. = VL, 1883. júl. 19. 3. p.

torral, Schorr Mórral (1851–1912), aki 35 éven keresztül szolgálta közösségét.²³ Valószínű, hogy az 1890-es években a siklósi izraelita hitközség alkalmazta. 1893-ban a templomi kar alapjának gyarapítása érdekében hangversenyt rendezett, ahol a közreműködő hölgyek éneke után aratott sikert iskolázott tenorjával, művészi énekével és nagyszerű trilláival. A fellépők között mutatkozott be Schorr Róza²⁴ is. A kisasszony könnyed zongorajátéka pompás műízlésről és nagy felkészültségről árulkodott.²⁵ 1894. április 4-én Schor kántor a vegyeskarral gyászmítát adott elő a Kossuth Lajosért (1802–1894) tartott gyásztisztiszteleten,²⁶ július 19-én az ő éneke mellett avatták fel a harkányi fiókhitközség zsinagógáját.²⁷ Templomi munkáját az 1895. évi sátoros ünnepek (Szukkot) alkalmával is dicsérték: „Schorr főkántor az isteni tisztelet zenei részét szolgáltatta s mint mindenkor, úgy ez alkalommal is elragadtatta a hallgatóságot. Terjedelmes szép tenorja ép alkalmas az ízléssel választott templomi énekekhez. Schorrnak szép zenei képzettségét leginkább azon körülmény mutatja, hogy a kórust csupa iskolás fiukból állítván össze azok a legnehezebb dallamokat ritka szabatosággal éneklék.”²⁸

²³ Schorr Mór főkántor halála. = Délmagyarország, 1912. okt. 12. 7. p.; Anyakönyvi hírek. Halálozás. = Szeged és Vidéke (továbbiakban: SZÉSV), 1912. okt. 12. 7. p.; Minden külön értesítés helyett. = SZÉSV, 1912. okt. 12. 9. p.

²⁴ A főkántor leánya. Napihírek. (Házasság.) Salamon Nátán, a pesti zsidó hitközség tanítója eljegyezte Schorr Rózát, Schorr Mór leányát. = Budapesti Hírlap, 1899. márc. 5. 9. p.

²⁵ Hírek. Hangverseny. = Pécsi Napló (továbbiakban: PÉN), 1893. jan. 17. 4-5. p.; Farsang. Jótékonycélú hangverseny. = PÉN, 1893. jan. 29. 3. p.

²⁶ Vidéki hitközségeink gyásza. = Egyenlőség, 1894. ápr. 13. 8. p.

²⁷ Hírek. Zsinagóga avatás. = Egyenlőség, 1894. júl. 27. 11. p.

²⁸ Vidéki levelezések. R. Siklós, október 12. = PÉN, 1895. okt. 15. 3. p.

Bauer Jenő (1884–1843) ügyvéd 1931-ben, a szombathelyi zsinagóga felavatásának 50 évfordulója kapcsán – Mózes utónévvel – eperjesi (ma: Prešov, Szlovákia) főkántorként említette.²⁹

GOLDSTEIN MIKSA

A Jassyból (ma: Iași, Románia) származó³⁰ fiatalember a bécsi zenei konzervatóriumot 1883-ban végezte el.³¹ Tanította a korszak híres bariton operanékesre, zeneszerzője és énektanára Victor Rokitsansky (1836–1896) is.³² A Schor Mór után megüresedett szombathelyi kántorállásra 1883-ban egyhangúlag választották meg. Hallgatóit érces hangjával, zenei műveltségével és komponálói képességével³³ győzte meg arról, hogy megbízói elvárását³⁴ – hazafias és modern irány – a templomban is terjeszteni tudja.³⁵

²⁹ Bauer, 1931. 3. p.

³⁰ MNL VaML Fel. akv. Szombathely, neol. házassági anyakönyv (továbbiakban: ház.) 11/1885.

³¹ MNL VaML Vas vármegye főispánjának iratai. Általános iratok (továbbiakban: Főisp. Ált. ir.) 1005/1900.

³² Napihírek. A helybeli izr. hitközség főkántora, ... = Vasvármegye (továbbiakban Vvm.), 1893. okt. 22. 5. p.

³³ Zeneszerzői munkásságának első darabja az „Uwechen jiskaddis” című mű 1877-re datált. Goldstein, Max: Schire neimôth. Synagogengesänge für Chor und Solo mit Orgelbegleitung (ad libitum). Steinamanger, 1913. 42-43. p.

³⁴ A zsidó kántor vagy hazán feladatai a 19. század második felében jelentősen átalakultak, ahogy megváltozott a zsinagógai zene és a liturgiai ének is. Zsidó lexikon. Szerk. Ujvári Péter. Bp., 1929. (továbbiakban: Ujvári, 1929. 167., 570. p.; József Károly: Zsidó hitéleti lexikon, Bp., 1987. 79., 198. p.; Szabolcsi Bence: Zsidó kultúra és zenetörténet. Tanulmányok. Összeáll., s. a. r. Kroó György. Bp., 1999. 92-93. p. (Hungaria Judaica; 13.); Oláh János: Judaisztika. Bp., 2005. 219-220. p.

³⁵ Hírek. A szombathelyi izr. hitközség ... = Egyenlőség, 1883. nov. 4. 7. p.

TEVÉKENYSÉGE

Mindennapjairól, pályafutásáról minimális mennyiségű dokumentum maradt fenn. Munkássága jobbra a helyi és az országos sajtóban megjelent hirdetések alapján rajzolódik ki. A korszak újságírói általában az olvasókat érdeklő fontosabb eseményekről, jeles személyiségekről közöltek tudósításokat. Így a vidéki kántor élettrajza – szükség-szerűen – csak kaleidoszkópszerű mozaikokból állítható össze.

A ZSINAGÓGAI SZOLGÁLAT

Az első hírtéttel bíró szereplése 1884-ben történt, amikor a hitközség requiemkeretében emlékezett meg a nemrég elhunyt Hirsch Bär Fassel (1802–1883) nagykanizsai főrabbirol és Eduard Lasker (1829–1884) német politikusról, jogászról. Stier József rabbi beszéde után Goldstein saját, alkalmi kompozícióját énekelte.³⁶

Az uralkodóház tagjai, élükön a királlyal, a helyi zsidóság körében – a kötelező tiszteleten felül – is nagy megbecsülésnek örvendtek. Ferenc József (1830–1916) az emancipációs és a recepciós törvény aláírása mellett „többször is tanújelét adta vallási toleranciájának és a zsidófelekezetek iránti megértésének, az antiszemitizmus elítélésének.”³⁷ Megkoronázásának 25. évfordulóján Szombathelyen több helyszínen rendeztek ünnepségeket. Az ortodox és a neológ zsinagógában is hálaímat rebegtek a lelkes hívek. Az utóbbiban két

³⁶ Hírek. Szombathelyről írják lapunknak, ... = Egyenlőség, 1884. márc. 16. 6. p.

³⁷ Katona Attila: Zsidóság és zsidókérdés Vas vármegyében, 1910–1938. PhD-értekezés. Pécs, 2008. 73. p.; <https://idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/katonaattila-phd.pdf> (Megtekintve: 2017. január 18.)

alkalommal is, délelőtt 9 órakor az ifjúság, 11 órától pedig a hitközség többi tagja hallhatta a szertartásokon Goldstein Miksa virtuóz énekét.³⁸

1895. november 10-én az izraelita vallás egyenjogúsításának életbeléptetése alkalmából istentiszteletet tartottak, amelynek áhítatát a kántor hangja is növelte.³⁹

1898 szeptemberében a tragikus körülmények között elhunyt Erzsébet királyné (1827–1894) iránt érzett részvéttel hatotta át a zsinagógai szertartásokat. Szombathely mellett⁴⁰ Kőszegen is gyásztisztiszteleten idézték fel az országot ért csapást. Wiener Márk (1848–1915) kőszegi főrabbi hatásos beszéde után ima következett, majd Goldstein főkántor és énekkara gyászszólamokat adott elő, amelyek mély hatást gyakoroltak a katonai, illetve a polgári hatóságok képviselőire és a nagyszámú közönségre.⁴¹

A kor szokásait követve a kántor a saját eszközeivel járult hozzá a Ferenc Józsefet övező kultusz gyarapításához. Ezek sorába tartozott az az örömnepi himnusz (21. zsoltár), amelyet az uralkodó születésének 70. évfordulójára komponált. Az őfelségének ajánlott⁴² dalszerzemény vegyeskarral és kántorszólóval készült, héber és magyar

³⁸ A koronázási jubileum Szombathelyen. = VL, 1892. jún. 12. 3. p.

³⁹ Hírek. Az egyenjogúsítás öröme. = Vvm., 1895. nov. 14. 3. p.

⁴⁰ Hírek. A szombathelyi izr. hitközség gyásza. = Vvm., 1898. szept. 15. 6. p.; Hírek. A szombathelyi congr. izr. hitközség ... = Vvm., 1898. szept. 18. 7. p.

⁴¹ Hírek. Gyásztisztiszteletek Kőszegen. = Vvm., 1898. szept. 22. 8. p.; A királyné emléke. = Kőszeg és Vidéke, 1898. szept. 25. 2. p.; Nemzeti gyász. = Egyenlőség, 1898. okt. 9. 4. p.

⁴² MNL VaML Szombathely város polgármestere iratai (továbbiakban: SZV Pg.) Közigazgatási iratok (továbbiakban: Közig. ir.) I. 2062/1900.

szöveggel.⁴³ A fordítást Bernstein Béla szombathelyi rabbi végezte el. A dedikáció elfogadása előtt a helyi hatóságok hivatalos eljárás keretében vizsgálták a főkantor előéletét, érdemlegességét. Éhen Gyula (1853–1932) szombathelyi polgármester Reiszig Ede (1848–1908) vármegyei főispánhoz 1900. október 15-én írt jelentésében nem fukarkodott a pozitív Jelzőkkel: „Goldstein Miksa a helybeli cong[resszusi] izraelita hitközség főkantara az 1883. évben a bécsi conservatoriumot kitűnő sikerrel végezvén, ezen évtől kezdve mai napig az itteni hitközségnél főkantori minőségben van alkalmazva s úgy szerény modora valamint kiváló zenei talentumánál fogva a társadalomban közmegebecsülésben részesül. Az egyházi zene terén Goldstein kiváló érdemeket szerzett. Művei az egész világon el vannak terjedve. Az Ő Felségének ajánlott ünnepi hymnusz is elterjedt már az egész országban.”⁴⁴ Az 1 hónappal később keltezett leirat arról értesítette Goldstein Miksát, hogy: „hymnusa legfelsőbb helyen legkegyelmesebben elfogadtatván, neki a mű felajánlása által tanúsított lojalitása és hazafiságáért a legmagasabb köszönet nyilvánított.”⁴⁵ A királyhymnusz a későbbi években is többször elhangzott.⁴⁶ Kelendőségét bizonyítja, hogy kottáját a szerző még 10 esztendő múlva is 4 koronáért hirdette.⁴⁷

A főkantor baritonja nem csak ilyen ünnepi alkalmakon szólalt meg. Osztozva

az uralkodóház mély fájdalmaiban, 1914. július 5-én a szombathelyi kongresszusi hitközség a meggyilkolt trónörökös pár lelki üdvéért rendezett gyászsztentisztelet, amelyen a hívőkön kívül a vármegye és a város küldöttségei is jelen voltak. Horovitz József (1880–1952) főrabbi imáját a főkantor zoltáréneke és a karal előadott „Él' molé rachamin” (Irgalmas Isten ...) ima fogta közre.⁴⁸

A magyar politikai élet neves személyiségeiről is megemlékeztek a szertartásokon. Kossuth Lajos (1802–1894) világra jöttének centenáriuma a nevével összeforrt hazaszeretetet járta át a szombathelyieket. Az 1902. szeptember 19-én, több helyszínen zajló események közül pl. a kongresszusi izraelita elemi népiskola hálás kegyelettel ülte meg a magyar szabadság apjának ünnepét. Este 6 órakor a kongresszusi izraelita templomban – valláskülönbség nélkül – gyülekezett a polgárság. A hitközség előjáróin és tagjain kívül megjelentek a városi képviselő-testület prominens személyei Brenner Tóbiás (1850–1919) polgármester vezetésével, a Nemzeti Szövetség küldöttsége – élükön Ernuszt József (1862–1916) elnökkel – és zászlójuk alatt a 48-as honvédek. Goldstein Miksa főkantor gyönyörű alkalmi imája után Bernstein Béla főrabbi magas szárnyalású szónoklatban méltatta Kossuth történelmi jelentőségét. A hazafiasságtól áthatott összejevetelt az énekkar a Szózáttal zárta.⁴⁹

Gazdag program kísérte 1903. október 17-én Deák Ferenc (1803–1876) születésének 100. évfordulóját. Reggel megszárnyalású szónoklatban méltatta Kossuth történelmi jelentőségét. A hazafiasságtól áthatott összejevetelt az énekkar a Szózáttal zárta.⁴⁹

⁴⁸ Gyász a trónörökösért. Istentiszteletek a magyar zsidó hitközségekben. = Egyenlőség, 1914. júl. 19. Melléklet 2. p.

⁴⁹ Kossuth-ünnep Szombathelyen. = SZFÜ, 1902. szept. 20. 5. p.

A neológ zsinagóga belső tere, a tóraszekrény mögötti karzaton az orgonával. Képeslap, 1916 (Spiegler Tibor gyűjteménye)

⁴³ Hírek. Örömmünnepi zoltár. = Egyenlőség, 1900. júl. 8. 12. p.; Verschiedene Nachrichten. Steinamanger. = Die Wahrheit, 1900. 13. Juli 7. p.; Freudenfesthymne ... = Die Wahrheit, 1900. 20. Juli 2. p.

⁴⁴ MNL VaML Főisp. Ált. ir. 1005/1900.

⁴⁵ Uo.; Hírek. Legmagasabb köszönet. = Egyenlőség, 1900. nov. 25. 13. p.

⁴⁶ Hírek. Királyhymnusz a templomban. = Vas, 1901. aug. 15. 6. p.; Hírek. Hálaadó istentisztelet. = Szombathelyi Friss Újság (továbbiakban: SZFÜ), 1903. aug. 19. 6. p.

⁴⁷ Freudenfesthymne ... = Die Wahrheit, 1910. 12. August 2. p.

Bernstein Rózsika oszlopos sírköve
a szombathelyi zsidó temetőben
(A szerző felvétele)

ban szentmise, majd a törvényhatósági bizottság díszközgyűlése következett a vármegyeháza dísztermében. Az evangélikus templom mellett a neológ izraelita zsinagóga is helyszínként szerepelt. Itt a főrabbi beszéde, illetve Goldstein Miksa és kitűnően szervezett karának éneke emelte a ceremónia fényét.⁵⁰

A templomi munka mellett a kántor feladatai közé tartozott a hitközség halottjainak temetési szertartásain az énekkel való búcsúztatás. Ilyen kötelezettség volt Gyöngyösy (Feigelstock) Vilmos (1821–1900), a vármegye tiszteltbeli főorvosának utolsó útjára kísérése. Szombathely régi polgára, az 1848–1849. évi szabadságharc katonája, az izraelita iskolaszék egykori elnöke hosszú időn keresztül, odaadó buzgalommal szolgálta a tan- és egészségügyet.⁵¹

Az apai fájdalom mély átérzésével recitált egy zsoltárt az ártatlan gyermekkor legszebb éveiben elhalt Bernstein Rózsika (1894–1904) temetésén, ahol maga a gyászba sújtott főpap mondott szívbemarkoló beszédet saját leánya felett.⁵²

Goldstein Miksa éneke felhangzott patrónusa, Geist Lajos (1842–1913) örök nyugalomra helyezésekor is. A közélet és -gazdaság terén szerzett érdemei elismerésül – szergényi előnévvel – magyar nemességgel kitüntetett⁵³ nagybirtokos és gyáros 1898-tól töltötte be a hitközség elnöki székét. A virilisként a városi politikában is aktív szerepet ját-

⁵⁰ Deák Ferencz ünneplése. = SZFÚ, 1903. okt. 18. 5. p.

⁵¹ MNL VaML Gyászjelentések gyűjteménye; Hírek. Halálozások. = Egyenlőség, 1900. júl. 8. 10. p.

⁵² Napihírek. Elhunyt kis leány. = Vas megyei Napló (továbbiakban: VmN), 1904. nov. 22. 4. p.; Hírek. A rabbi gyásza. = SZFÚ, 1904. nov. 23. 5. p.

⁵³ Szergényi Geist Lajos. = VmN., 1913. jan. 6. 1–2. p.; Hírek. Nemesítés. = Egyenlőség, 1913. jan. 19. 8–9. p.; Geist Lajos nemessége. Az érdemek elismerése. = VmN, 1913. jan. 23. 2. p.

szó személy temetésén a kiterjedt rokonságon és barátokon kívül a város és a vármegye képviselői, a hitközség és a Kereskedők Társulatának tagjai, a vármegye tekintélyes hitközségeinek küldöttei rótták le kegyeletüket.⁵⁴

AZ ÉNEKKAR SZERVEZÉSE

Az 1848. évi szombathelyi zsidóellenes atrocitások⁵⁵ alatt megrongált Hosszú (ma: Thököly Imre) utcai zsinagóga helyreállítása 1851-ben fejeződött be. Ez egyben jelentős változtatással járt együtt, az almemort (bima, azaz Tóra-olvasó-emelvény) áthelyezték a zsinagóga közepéből a frigyláda elé. Másik újjátásként a kántor mellé kórust alakítottak.⁵⁶ Az Óvoda utcai épületben, a férfi énekesek mellett 1892. augusztus 5–6-án szólalt meg először a leánykar, amelynek létrehozásában Goldstein Miksa jeleskedett.⁵⁷ Az énekkar betanítását a kántor, vezetését Kőrösi József látta el. Az izraelita elemi iskola tanítója⁵⁸ fél évszázadon keresztül fáradhatatlan önzetlenséggel dolgozott azon, hogy a templomi kar a hitközséghez méltó színvonalú legyen és az istentiszteletek fényét emelje.⁵⁹ A karnagyság mellett a zeneszerzés sem állt távol

⁵⁴ Geist Lajos temetése. = VmN., 1913. márc. 11. 1–2. p.; Hírek. Geist Lajos temetése. = VmN, 1913. márc. 11. 2. p.; Hírek. A szombathelyi hitközség gyásza. = Egyenlőség, 1913. márc. 16. 9. p.

⁵⁵ Mayer László – Varga Nóra: Adatok az 1848. április 4-ei szombathelyi zsidóellenes megmozdulások történetéhez. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 1999. 4. sz. 5–16. p.

⁵⁶ Bernstein, 1998. 124. p.

⁵⁷ Napihírek. Leánykar az izr. templomban. = VmN., 1892. aug. 14. 5. p.

⁵⁸ Bernstein, 1998. 149., 252., 259. p.; Szombathelyi rendezett tanácsú város lak- és címtára. Szerk., kiad. Heimlich Ferenc. Szombathely, 1900. (továbbiakban: Heimlich, 1900.) 25. p.

⁵⁹ Napihír. Nyugalomban. = Hír, 1931. szept. 5. 3. p.

Geist Lajos és családja síremléke
a szombathelyi zsidó temetőben
(A szerző felvétele)

tőle, királyhimnuszát több alkalommal is előadták, templomi és iskolai zenekarnak is ajánlották.⁶⁰ Közös munkájukat a helyi sajtó így minősítette az 1903. évi zsidó újévkor (Ros Hásáná) elhangzó egyházi énekek alapján: „*nagyon ritka helyen találni kitűnőbben szervezett és betanított templomi énekkart és vezetőséget.*”⁶¹

PRÓBAELŐADÁS A DOHÁNY UTCAI ZSINAGÓGÁBAN

Az évtizedeken keresztül Szombathelyen élő és dolgozó Goldstein fejében egyetlen alkalommal fordult meg a távozás gondolata. Erre lehetőséget 1889-ben a fővárosban látott, amikor a Dohány utcai zsinagóga keresett főkántorhelyettest és karvezetőt. Az anyagi előnyök mellett,⁶² amelyet a szombathelyinél jóval nagyobb és gazdagabb hitközség kínált, súlyosabban esett latba a magasabb szakmai presztízzsel járó pozíció. Nem akármilyen kihívást – és egyben megbecsülést – jelentett a hazai kántorművészet egyik jeles alakjának, Friedmann Mór⁶³ (1826–1891) helyettesének lenni. Az 1857-től a pesti hitközség szolgálatában álló főkántor megromlott egészségi állapota miatt kerestek olyan személyt, aki feladatai egy részét át tudja venni. A kántorpróbára meghívott négy jelölt közül Goldsteint másodikként hallgatták meg.

⁶⁰ Hírek. Hálaadó istentisztelet. = SZFÚ, 1902. aug. 12. 5. p.; Hírek. Fölösleges a Gotterhalte. = SZFÚ, 1903. júl. 29. 5. p.; Hírek. Hálaadó istentisztelet. = SZFÚ, 1903. aug. 19. 6. p.; Hírek. Apró hírek. Kőrösi József ... = Kemesalja, 1915. jún. 25. 3. p.

⁶¹ Hírek. Templomi vegyes kar. = SZFÚ, 1903. szept. 26. 3. p.

⁶² 1890-ben az állás évi 3000 forint fizetéssel és 600 forint lakbéraltalánnyal járt. A pesti nagyhitközség jelentése. = Egyenlőség, 1891. márc. 6. 4. p.

⁶³ *Háber Samu*; Friedmann Mórról. (1826–1891.) = Egyenlőség, 1891. szept. 4. 2–6. p.

A közel 3000 férőhelyes zsinagóga már a péntek esti imánál zsúfolásig megtelt. A szombathelyi aspiráns megfelelt az előzetes várakozásnak. A tudósító értékelése szerint: „*Szép, erőteljes hang (tenor-baryton), kivált a magasabb régiókban; nagy iskolázottság és műértelem tulajdonai Goldstein Mór úrnak. Szombaton a saját szerzeményű »k'dusáh«-t adta elő, mely a közönségnek kiválóan tetszett ... Az említett szombathelyi főkántor fent leírt tulajdonai mellett még igen sympatikus megjelenésű is; hiba, hogy nem tud magyarul.*”⁶⁴

Döntés ekkor az állás betöltéséről nem született. Az 1891-ben újra kiírt pályázatra⁶⁵ 68 bel- és külföldi kántor adta be a jelentkezését. Közülük nyolc tartott próba-előimádkozást egymást követő szombatokon.⁶⁶ A nemes versengésből végül Lazarus Adolf (1855–1925) hannoveri kántor került ki győztesként.⁶⁷

VILÁGI FELLÉPÉSEK

A főkántor tevékenysége nem korlátozódott csak a zsinagógára. Goldsteint pompás hanganyaggal és rendkívüli zenei tehetséggel megáldott, a helyi koncerttermek régi ismerőseként tartották számon a városban. Szívesen hívták meg a különböző rendezvényekre, tudták, előadásmódja és színes repertoárja le tudja kötni a hallgatóságot. Szemléletes példa erre a szombathelyi kereskedő ifjak önképző- és betegsegélyző egyesületének a Sabaria szálló dísztermében, 1896. január 19-én tartott zártkörű táncestélye. A belépti díjakból befolyó összeget a saját céljai

⁶⁴ Hazai hírek. Második próba-ima. = Egyenlőség, 1889. jún. 23. 10. p.

⁶⁵ Pályázat. = Egyenlőség, 1891. márc. 20. 15. p., márc. 27. 14. p., ápr. 3. 15. p.

⁶⁶ Hazai hírek. Nyolcz bel- és külföldi kántor ... = Egyenlőség, 1891. máj. 22. 9. p.

⁶⁷ Hazai hírek. Főkántor-helyettes, ... = Egyenlőség, 1891. júl. 17. 10. p.

ra felhasználni kívánó ifjúság a mulatságot felolvasással és hangversennyel kötötte egybe. A táncvigalmat megelőző érdekes előadást dr. Feldmann Bódog (1852–1912) ügyvéd tartotta, majd következett a főkántor. Ifj. Feldmann Bódog (1864–1937) orvos – a felolvasó unokaöccse – zongorakíséretében az énekes Richard Wagner (1813–1883), Ludwig Beethoven (1770–1827) és Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809–1847) darabokat adott elő.⁶⁸

Ugyanezen helyszínen lépett fel 1903. február 14-én. A koncert kiemelt szereplőjének Kircher Félix (1874–1963), a helybeli, Balassa-féle zenekonzervatórium tanára számított. Zongorajátékát a bravúros technika jellemezte, de – kritikusa szerint – hiányzott belőle a szín, a melegség, az interpretáló képesség, mintha a pedagógus a művész fölé kerekedett volna. A programba hézagpótlóként felvett énekszámok viszont az est fénypontját jelentették. Goldstein a zeneirodalom nagyjainak – Robert Schumann (1810–1856), Beethoven, Anton Grigorjevics Rubinstein (1829–1894) – dalaival, remek baritonjával ragadtatta el a jelenlévőket. A közönség viharos tapsal jutalmazta közreműködését.⁶⁹

AZ ÉNEKTANÁR

Nem tudjuk, elhivatottsága, esetlegesen anyagi gondjai indították-e el ezen a pályán. 1893 októberében roppant fel a hír – hallomás alapján –, hogy az ünnepi

⁶⁸ Hírek. Érdekes estély. = Vvm., 1896. jan. 5. 5. p.; Hírek. Táncestély. = Vvm., 1896. jan. 12. 5. p.; A kereskedő ifjak önképzőkör estélye. = Vvm., 1896. jan. 23. 5. p.; Hírek. A kereskedők önképző és betegsegélyző egyesülete ... = Szombathelyi Újság (továbbiakban: SZÚ), 1896. jan. 26. 7. p.

⁶⁹ Hírek. Hangverseny. = SZFÚ, 1903. febr. 8. 5. p.; Hírek. Hangverseny. = SZFÚ, 1903. febr. 12. 5. p.; Hangverseny. = SZFÚ, 1903. febr. 17. 5. p.

dalai és gyászénekei alapján külföldön is méltatott zeneszerző hajlandó mérsékelt díjazás ellenében ének- és harmóniumleckéket adni.⁷⁰ Az értesülést a kántor is megerősítette azon hirdetésében, hogy énekórát tartására és dalegyletek vezetésére vállalkozik. Tanárként a hangalakítás tökéletesítését, dalok korrekt előadását, valamint a hangjegyek gyors és pontos leolvasását kívánta elérni diákjainál.⁷¹ Eredményes munkálkodását bizonyítja, hogy hamarosan egyik tanítványa, Laky Ella sikeréről számolt be a helyi sajtó.⁷² Az 1900. évi címtárban az énektanítók között felsorolt⁷³ Goldstein tanfolyamait még évek múlva is felkereshették azok a hölgyek és urak, akik az ének iránti érzékkel és jó hanganyaggal rendelkezve zenei képzettségüket akarták fejleszteni.⁷⁴

A NEGYEDSZÁZADOS ÉVFORDULÓ

Hosszadalmas előkészítés után, 1908. október 18-án köszöntötte hitközsége a 25 éve állását betöltő kántort. Az ünnepelés az istentiszteleten kezdődött, amelyet a jubiláns azzal tett emlékeztetéssé, hogy a 111. zsoltárra zenét szerzett és a kompozíciót karkísérettel énekelte. Ezután Bernstein Béla emelkedett beszédben méltatta a kántor érdemeit. A szertartást követő díszközgyűlésen a hitközség vezetői elevenítették fel azt a bensőséges viszonyt, amelyet a közösséggel kialakított. A köszöntőket követően adták át a hitközség előlaj-

⁷⁰ Hírek. Örvendetes hír. = Szombathelyi Lapok, 1893. okt. 16. 4. p.

⁷¹ Napihírek. Ének tanítás. = Vvm., 1893. okt. 22. 6. p., okt. 29. 7. p.

⁷² Hírek. Ének oktatás. = Vvm., 1894. szept. 9. 7. p.

⁷³ Heimlich, 1900. 35. p.

⁷⁴ Hírek. Énekoktatás. = SZFÚ, 1903. okt. 31. 5. p., nov. 6. 5. p.; Hírek. Énekoktatás. = Vvm., 1905. szept. 17. 6. p., szept. 19., 4. p.

rósága és képviselő-testülete díszoklevélét, illetve azt a 2000 koronáról szóló utalványt, amelyet a hívek gyűjtöttek össze elismerésük jeléül. Az énekkar Goldsteint külön ajándékkal – arany óralánccal – lepte meg. Jókívánságait Kőrösi József karnagy tolmácsolta.⁷⁵

MŰVEI

Goldstein Miksa szombathelyi 34 éve alatt termékeny szerzőnek bizonyult. Kompozícióit általában kántorszóló-ra, énekkar- és orgonakísérettel – vagy anélkül – készítette. Az újságok száma alapján feltételezhetjük, hogy zenéi alkotásainak egy része kéziratban maradt, az alkalmi darabok nagyobb hányada nem jelent meg. A nyomtatásban kiadott kották szövegei héber és/vagy német nyelvűek, ritka a magyar fordítás. Szerzeményeit maga is árusította, potenciális vásárlói hirdetések-ből értesültek egy-egy mű születéséről.⁷⁶ Ezek közül az alábbiakat sikerült felderíteni:⁷⁷

⁷⁵ Hírek. Jubiláló főkantör. = SZFÜ, 1908. júl. 2. p.; Hírek. Jubiláló főkantör. = Egyenlőség, 1908. júl. 5. 11. p.; Hírek. Goldstein Miksa jubileuma. = Vvm., 1908. aug. 23. 7-8. p., szept. 16. 4. p., okt. 11. 8. p.; Hírek. Goldstein Miksa 25 éves jubileuma. = Vvm., 1908. okt. 17. 4. p.; Hírek. Goldstein Miksa jubileuma. = Vvm., 1908. okt. 20. 6. p.; Goldstein Miksa jubileuma. A főkantör ünneplése. = Vvm., 1908. okt. 21. 3. p.; Hírek. Ünnepezt főkantör. = Egyenlőség, 1908. okt. 25. 12-13. p.

⁷⁶ A legtöbb ilyen hirdetést a „Die Wahrheit” című, német nyelvű, 1899 és 1938 között Bécsben megjelent hetilapban találtam. Az újság digitalizált változata elérhető a majna-frankfurti Goethe Egyetem Könyvtárában. <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/cm/periodical/titleinfo/3062972> (Megtekintve: 2017. február 8.)

⁷⁷ A fenti Egyetemi Könyvtár Freimann-gyűjteményéből (Goethe Universität Frankfurt am Main. Universitätsbibliothek. Freimann-Sammlungen) <https://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/freimann/nav/index/all> és az Izraeli

Synagogen-Gesänge.
Solo, Chor mit und ohne Orgelbegleitung. 1. Naarizecho
Steinamanger, [189?.] 5 p.

Synagogen-Gesänge. Solo, Chor mit und ohne Orgelbegleitung. 1. Naarizecho. Steinamanger, [189?.] 5 p.

Az „Egyenlőség” című, Budapesten megjelenő újság 1892 végi híréből valószínűsíthető, hogy ez az egyházi ének egy három füzetből álló sorozat első száma, amely Josef Eberle (1845–1921) bécsi nyomdájából került ki. A zsidó hetilap a lendületes és dallamos melódiáknak megelőlegezte, hogy hamarosan elterjednek a felekezet templomaiban.⁷⁸

Nemzeti Könyvtár anyagából <https://www.nli.org.il> (Megtekintve: 2017. március 14.)

⁷⁸ Hírek. Zsidó egyházi énekek. = Egyenlőség, 1892. dec. 9. 12. p.

U-netaneh tokef.
Für Solo, Soli und Chor mit Orgelbegleitung (ad libitum)
Steinamanger, [189?.] 7 p.

U-netaneh tokef. Für Solo, Soli und Chor mit Orgelbegleitung (ad libitum). Steinamanger, [189?.] 7 p.

A három mű Carl Gottlieb Röder (1812–1883) által alapított lipcsei (ma: Leipzig, Németország) vállalatnál készült.

„Trauungsgesänge” für Chor, Kantor-Solo mit Orgelbegleitung. Steinamanger, [1892.] 7 p

Az „Esketési dalok” három – ezek közül az első magyar és német szöveggel – melodikus zeneműve Deutsch Lajos és Bach Fanny 1892. március 29-ei

„Trauungsgesänge”
für Chor, Kantor-Solo mit Orgelbegleitung.
Steinamanger, [1892.] 7 p.

egybekelését köszöntötte A szerző Bach Mayer lemergi (ma: Lviv, Ukrajna) bankár leánya és a győri bőrgyáros esküvőjére kívánt kellemes meglepetést szerezni azzal, hogy a dalokat az ifjú párnak ajánlotta. A Röder-féle cég gondozásában megjelentetett kottát könyvesboltok is forgalmazták, 1 forint 20 krajcárért lehetett megvásárolni.⁷⁹

⁷⁹ Hírek. Esküvő. = VL, 1892. márc. 24. 3. p.

„Schire neimôth”. Synagogengesänge für Chor und Solo mit Orgelbegleitung (ad libitum)
Steinamanger, 1913. 47 p.

Neginot Israel. Synagogen Gesänge für Solo, Soli und Chor mit und ohne Orgelbegleitung. Steinamanger, [1890 körül] 17 p.

A Richard Löwit (1854–1908) bécsi könyvesboltjában is elérhető nyolc éneket Goldstein Josef Singernek (1841–1911), a Bécsi Izraelita Hitközség főkántorának, az Osztrák–Magyar Kántoregyesület elnökének dedikálta. A tanárként, zeneszerzőként is tisztelt idősebb pályatárs és a szombathelyi főkántor jó kapcsolatát mutatja, hogy Singer 1903-ban, bő terjedelmű, kétrészes cikkben elemezte addigi munkáit.⁸⁰

Psalm XXI. Örömnünepi Hymnus. Szombathely, 1900. 8 p.

„Schire neimôth”. Synagogengesänge für Chor und Solo mit Orgelbegleitung (ad libitum). Steinamanger, 1913. 47 p.

Az előszóban 1913 szeptemberére keltezett, 20 művet tartalmazó kiadványt Goldstein az 1913. március 7-én, Abbáziában (ma: Opatija, Horvátország) elhunyt szergényi Geist Lajos emlékének szentelte. A mecénás előtt tisztelgő válogatás 18. darabját a szerző még 1877-ben komponálta. Az összeállításról Simon Singer (1870–1931) katowicei főkántor közölt elismerő kritikát.⁸¹

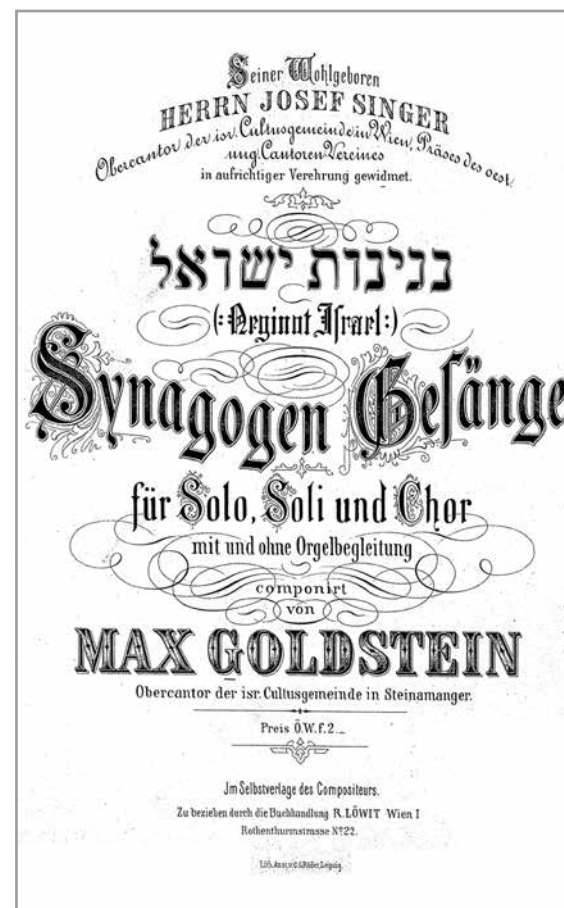
MAGÁNÉLETE

Szombathelyre érkezése után 2 évvel, 1885. november 26-án kötött házasságot a 20 éves, zsigmondházi (ma: Arad városrésze, Románia) hajadonnal, Bauer Reginával.⁸² A frigyből négy le-

⁸⁰ Synagogen-Gesänge. Von Obercantor M. Goldstein Steinamanger. Besprochen von Obercantor J. Singer Wien. = Die Wahrheit, 1903. 6. März 9. p., 20. März 8–9. p.

⁸¹ Singer, [Simon]: Schire neimoth. = Die Wahrheit, 1913. 19. Dezember 6. p.

⁸² MNL VaML Fel. akv. Szombathely, neol. ház. 11/1885.

Neginot Israel. Synagogen Gesänge für Solo, Soli und Chor mit und ohne Orgelbegleitung. Steinamanger, [1890 körül] 17 p.

ány és egy fiú született: Arrabella 1886. november 16-án, Klára 1888. február 21-én, József 1891. február 9-én, Margit 1893. február 15-én, Irma 1897. március 28-án.⁸³ A gyermekek az izraelita elemi elvégzése után folytatták tanulmányukat, a lányok a községi polgári leányiskolában végeztek, fiuk a premontrei katolikus főgimnáziumban érettségizett.

⁸³ MNL VaML Fel. akv. Szombathely, neol. szül. 40/1886., 13/1888., 9/1891., 8/1893. MNL VaML Vas vármegye állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye (továbbiakban: Áll. akv.) Szombathely, szül. 171/1897.

Goldstein Klára (1888–1944) fényképe, 1938

(Savaria Múzeum Történettudományi Osztály, Helytörténeti Knebel Fotógyűjtemény HK 2948.)

Az 1891-ben honosított és a város kötelékébe felvett⁸⁴ apa leszármazottjai közül Bella 1910. szeptember 4-én tartotta egyházi esküvőjét a szombathelyi kongresszusi izraelita templomban, Klein Adolf battonyai kereskedővel. (Családi nevük 1913-ban „Kálmán”-ra változott.)⁸⁵ Margit 1920. május 25-én

⁸⁴ MNL VaML Szombathely város képviselő-testületének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 53/1891., 139/1908.; Városi ügyek. = VL, 1891. júl. 5. 7. p.

⁸⁵ MNL VaML Áll. akv. Szombathely, ház. 162/1910.; Hírek. Házasság. = VmN, 1910. aug. 23. 2. p.

ment nőül Székely (Schönfeld) Ernő szombathelyi fakereskedőhöz.⁸⁶ József 1909-ben vezetéknévét „Gál”-ra magyarosította.⁸⁷ (Irma ugyanilyen próbálkozása – bár elvileg minden kritériumnak megfelelt – 1923-ban már nem járt sikerrel.)⁸⁸ A fiatalembert 1913-ban a budapesti jogtudományi egyetemen doktorrá avatták.⁸⁹

A legjobban Klára életútja követhető nyomom. A magántisztviselői pályán elhelyezkedő hölgy aktívan vett részt Szombathely közéletében. A Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesületében a háznagyi pozíciót töltötte be, énekével gyakran szerepelt a különböző rendezvényeken.⁹⁰

A család Szombathelyen lakó tagja 1944 májusában a gettóba vonultaták.⁹¹ Az özvegy, Klára⁹² és Margit⁹³ – az utóbbi férjével – nem tért vissza a deportálásból.

⁸⁶ MNL VaML Áll. akv. Szombathely, ház. 185/1920.

⁸⁷ MNL VaML Vas vármegye alispánjának iratai (továbbiakban: Alisp.) Közig. ir. XVIII. 6279/1909.; Kiskorú Goldstein József ... = Budapesti Közlöny, 1909. ápr. 30. 7. p.; Névmagyarosítás. ... Goldstein József ... = Budapesti Hírlap, 1909. máj. 1. 21. p.

⁸⁸ MNL VaML Alisp. Közig. ir. XVIII. 491/1923.; MNL VaML SZV Pg. Közig. ir. I. 2311/1923.

⁸⁹ Hírek. Doktorátus előtt. = VmN, 1913. jún. 10. 3. p.

⁹⁰ Kelbert Krisztina: A feministák pionírjai. A Szombathelyi Nőtisztviselők Egyesületének társadalomtörténete a 20. század elején. In: Savaria. A Vas megyei múzeumok értesítője. 37., 2015. Szerk. Vig Károly. Szombathely, 2015. 304–305. p.

⁹¹ Források a szombathelyi gettó történetéhez, 1944. április 15–1944. július 30. Összeáll. Mayer László. Szombathely, 1994. 141. p. 993., 1000. sz., 284. p. 2740–2741. sz. (Vas megyei levéltári füzetek; 7.)

⁹² A stutthofi (ma: Sztutowo, Lengyelország) transzport listáján a halálozás időpontja 1944. október 14. http://bekeswiki.bmk.hu/images/7/7d/Holokauszt_stutthof_1.pdf (Megtekintve: 2017. február 2.)

⁹³ A stutthofi transzport listáján a halálozás időpontja 1944. december 1. Uo.

GOLDSTEIN MIKSA HALÁLA

A nyugodt családi életet élő, köztisztvisletben tartott főkantort otthonában – Rákóczi Ferenc u. 9. sz., a rabbi és főkantort szolgáló lakását is magában foglaló épület, a neológ hitközség közszékháza –, hosszabb betegeskedés után, agyszélhűdés következtében, 1917. április 9-én hunyt el.⁹⁴ 2 nap múlva, 11-én temették. Működése helyétől, a templomtól, Horovitz József főrabbi búcsúztatta, képességei meleg méltatásával.⁹⁵ A helyi és az országos lapok hírei mellett a bécsi „Die Wahrheit” is hosszú cikket közölt Goldsteinről, zeneszerzői érdemeiről.⁹⁶

Emlékét – a két világháború között megjelent néhány kiadványon⁹⁷ kívül – a szombathelyi zsidó temetőben (B parcella, 19. sor, 7. sír) álló monumentum őrzi. A két fehér márványoszlop között elhelyezett táblára az alábbi feliratot vészték:

GOLDSTEIN MIKSA

HITKÖZSÉGÜNK 34 ÉVEN ÁT

VOLT FŐKÁNTORA

EGYHÁZI ZENESZERZŐ

1857 – 1917

EMLÉKÉT KEGYELETTTEL ÓRZI

CSALÁDJA ÉS HITKÖZSÉGE

Az arannyal kifestett betűk felett a foglalkozására utaló hangszer, héber szöveget tartalmazó szalag és két babérág domborodik.

⁹⁴ MNL VaML VaML Áll. akv. Szombathely, halotti anyakönyv 284/1917.; Hírek. Halálozás. = SZÚ, 1917. ápr. 11. 3. p.; Hírek. Halálozás. = VmN, 1917. ápr. 11. 2. p.; Halálozás. = Pesti Hírlap, 1917. ápr. 13. 9. p.

⁹⁵ Hírek. Goldstein Márkus ... = Egyenlőség, 1917. máj. 5. 14. p.

⁹⁶ Max Goldstein. Obercantor in Steinamanger. = Die Wahrheit, 1917. 18. Mai 6. p.

⁹⁷ Szombathely, 1777–1927. Jubiláris emlékalbum. Szerk. Fehér Károly. Szombathely, 1927. 81. p.; Ujvári, 1929. 866. p.; Katalog der Judaica und Hebraica. Bd. 1. Judaica. Frankfurt am Main, 1932. 490. p.

Goldstein Miksa síremléke a szombathelyi zsidó temetőben (A szerző felvétele)

A SZENTGOTTHÁRDI FEGYVERCSEMPÉSZÉS MINT A MAGYAR SZÖVETSÉGÉPÍTÉS PRÓBÁJA

■ Murber Ibolya

Vas megyében az 1928. január 1-i szentgotthárdi vasútállomáson nyilvánosságra került illegális fegyverszállítás történetéről hagyomány írni,¹ különösen kerek évfordulók kapcsán.² A közelmúltban nem csak vasi születésű szerző foglalkozott a témával; egy történész-doktorandusz összegyűjtötte a magyar ellenzéki és kormánypárti sajtóban az események bel- és külpolitikai híreit, igaz, különösebb következtetés levonása nélkül.³ Ezek a munkák igen részletes eseménytörténeti visszatekintést nyújtanak a nemzetközi visszhangot is kiváltó fegyverszállításról, szinte napról-napra nyomon követhetjük segítségükkel az események alakulását, a magyar illetve nemzetközi, népszövetségi nyomozás hátterét és ered-

ményeit. Ezért ez a rövid tanulmány nem ismétli a korábban elhangzottakat, nem foglalkozik részletesen az illegális fegyverszállítás helyi eseményeivel és a nemzetközi visszhangnak is kisebb figyelmet szentel. Helyette azt vizsgálja inkább, hogy milyen belpolitikai és külpolitikai konstellációk vezettek a fegyverszállítás megvalósulásához. Másrészt arra keresi a választ, hogy ez az Olaszországból induló, Ausztrián keresztül érkezett fegyverszállítmány milyen funkciót töltött be a három érintett ország – Olaszország, Ausztria és Magyarország – kül- és belpolitikai irányvonalában, mennyire befolyásolta ezek későbbi alakulását.

Noha az 1. világháborút megindító hadüzenetet az Osztrák-Magyar Monarchia küldte 1914 nyarán, és a fegyverszünetet még a Monarchia teljhatalmú megbízottja írta alá Padovában 1918 késő őszén, a háborút ténylegesen lezáró békét már az önálló Ausztria és Magyarország kötötte. A közös Monarchia helyén új, kisebb méretű nemzetállamok jöttek létre, amelyek létre egy nagyhatalmi vákuum nyomta rá bélyegét. Ennek kitöltésére több hatal-

61. évfolyam 2. szám

Szombathely, 1928. január 3. Kedd

Megjelenik minden reggel, kivéve az ünnepeket és a következő napokat.

ELŐFIZETÉS:
Egy hónap 3 P.
Három hónap 8 P.
Félév 16 P.
Egész év 30 P.
PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA:
Hétéves 12 F.
Vasár- és ünnepnap 20 F.

VASVÁRMEGYE

Főszerkesztő: LINGAUER ALBIN

SZOMBATHELYI
szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kossuth Lajos-utca 6.

TELEFONSZÁMAINK:
Kiadóhivatal 410
Szerkesztőség 377
Nyomda-iroda 410
Lingauer főszerkesztő 500
Bercsényi, lapnyel. igazgató 410
Budapesti szerkesztőségünk
(96. Párizs úti utca 15)
telefonos árami lapot 963-24

POLITIKAI HIREK.

Budapestről jelentik: Horthy Miklós szeptember 21-ji utasítása alapján fogadja a budapesti diplomáciai testület tagjait, akiknek egyén Orsenigo Cesare pápai nuncius francia nyelven fejezte ki a kormányzó előtt az új alkalmából jókívánságait. A kormányzó az üdvözlésre ugyanakkor francia nyelven válaszolt és a többiek között a következőket mondotta:

— A magyar nép az azal szilárd akaratral lép az újébe, hogy kitartóan folytatja azt a munkát, amely az ország újjáépítésén terén már jelenlegi erőmennyiséget ért el. A magyar nép meggyőződése szerint az újjáépítés munkája csak a béke és a népek közötti barátság és együttműködésnek növekedő jegyében lehet sikeres, éppen ezért a magyar kormány ezeket az egyik legfontosabb feladatainak fogja tartani és minden erejével azon lesz, hogy a Magyarország és a külföldi hatalmak közötti jó egyetértés kötelességét minél szorosabban vállalja.

A kormányzó végül beszámolt a szerkesztéséről és a következőket mondta:

— A kormány tagjai közül a Budapesti Kád. gróf, Walke Lajos, Bud. Lajos, Seifertovszky Béla, Pesti Pál és Mayer József jelentik meg a kormányzónál, aki előtt Kielesberg gróf fejezte ki a kormányzó újul. Köszönetét Zsitvay Tibor és Wlasics Gyula elnökök tolmácsolásán.

Szentgotthárdnál olasz hadianyagot akartak átszempészni Lengyelországba.

Budapestről jelentik: Január 1-én 14 óra 12 perckor az osztrák szövetségi vasutak egyik vonatával többek között egy kocsiakompany érkezett Szentgotthárdra, amelyről az ottani közös pályaudvaron szolgálatot teljesítő osztrák pénzügyi közegek megállapították, hogy a szállítmány Olaszországból Magyarországon át vasúti rendeltetéssel címzve, bár gépkocsiszállítással van rendelkezve, valóban gépfegyver- és hadianyagot tartalmaz. Az osztrák vasúti tisztviselők ennek megállapítása után követelték, hogy a szóbanforgó kocsi osztrák területre visszahúzóssanak. A MAV állomásközsége viszont azt az álláspontot foglalta el, hogy miután a szállítmány a vámhatárt már átlépte és magyar területen van, ez tárgyban a felelős magyar hatóságok döntését kell követni. Erre az osztrák vámrendelőség továbbá indoklás nélkül elhagyta a szentgotthárdi állomást. Később a szolgálatot a következő vonattal visszahozták és elfoglalta helyét.

A magyar vámközegek megállapították, hogy a kocsiakompanyban, amelynek feladása egy külföldi magán-cég, hadianyagokat tartalmaz, amelyeknek diszkrétizálásához a magyar kormány előzetes engedélyét nem kérte és így juttatásuk történt, hogy a szállítmányt feltartóztassák.

Az osztrák hivatalos jelentés.
Bécsből jelentik: Hivatalosan közölték:

Vass József a nagy hófúvás miatt nem tudott eljutni Kalocsára.

Budapestről jelentik: Vass József dr. népiéleti miniszter Dréhi Imre dr. államtitkárral és december 31-én délelőltől autóján Kalocsára indult, hogy Szilveszter napján délután a kalocsai székesegyházban ünnepi prédikációt mondjon. A nagy túra során már reggel 9 órakor elindult Budapestről lejárva minden nehézség nélkül, amire egy esetleges nagy hófúvás szükség lehetett. Alig ért ki a népiéleti miniszter kocsija a fővárosból, hatalmas hóviharba került, úgy hogy csak igen lassan haladhatott előre. Nemcsak az utat teljesen beborította a hó és a gépkocsi megakadt. A sofőr megkísérelte, hogy járhatóvá tegye az utat, ami kis darabon sikerült is, de csakhamar újra megállt a kocsi, mert a hófúvás egyre erősödött. Vass József és Dréhi is kénytelenek voltak lezárni a kocsit, hogy segítsenek a hópárlamán és valamennyi utas eljuttatására. A kocsi 5-6 órai kétségbeesés után a fővárosba került. A kocsi vezetője itt értesítette telefonon a

61. évfolyam 3. szám

Szombathely, 1928. január 4. Szerda

Megjelenik minden reggel, kivéve az ünnepeket és a következő napokat.

ELŐFIZETÉS:
Egy hónap 3 P.
Három hónap 8 P.
Félév 16 P.
Egész év 30 P.
PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA:
Hétéves 12 F.
Vasár- és ünnepnap 20 F.

VASVÁRMEGYE

Főszerkesztő: LINGAUER ALBIN

SZOMBATHELYI
szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kossuth Lajos-utca 6.

TELEFONSZÁMAINK:
Kiadóhivatal 410
Szerkesztőség 377
Nyomda-iroda 410
Lingauer főszerkesztő 500
Bercsényi, lapnyel. igazgató 410
Budapesti szerkesztőségünk
(96. Párizs úti utca 15)
telefonos árami lapot 963-24

POLITIKAI HIREK.

Budapestről jelentik: Politikai köröknek igen élesen foglalkoztatja az a támadás, amely a belgrádi szünetidőben a békeszerződés revíziójának kérdésével kapcsolatban elhangzott. Pribicevics képviselő felszólalását, amelyben Bethlen miniszterelnök személyét is belevonta a szünetidő világháború, politikai körökben, mint teljesen alaptalan és nyilvánvalóan rosszszemű beállítást visszautasítják. Pribicevics, úgy látszik, nem akar tudomásul venni arról, hogy Bethlen miniszterelnök már a leghatározottabban kijelentette, hogy a békeszerződés kérdésében ma még nem tartja időszorúnak egyetlen aktív lépés megtevése sem.

A megüresedett bécsi híradási körrel közölte egyhangúlag Vojnits Miklós bárót jelölték egypárti programmal.

Walkó Lajos külügyminiszter

A szentgotthárdi vámcíndens a külföldi sajtóban.

Párisból jelentik: A Szentgotthárdon lefoglalt vagon ügyével a francia sajtóval valamennyi orgánuma foglalkozik. A Matin hangszólója, hogy a vámtartások között a vita mindvégig udvarias volt. A Journal azt írja, hogy az osztrák hivatalos kommunikáció maga is elismeri, hogy a szállítmány már magyar területen volt, amikor az osztrák hatóságok közbeleptek. Az Ouvre az erről szóló cikkének ezt a címet adja: „Olaszország fegyvereket szállít Törökországnak.”

Az angol sajtó véleménye.
Londonból jelentik: A Times „Hátrékként” cím alatt ír a szentgotthárdi állomáson lefoglalt eseményről, amely szerint csaknem veredéssé vált az osztrák és magyar határőrök között. A veredések csupán az a körülmény akadályozta meg, hogy a magyarok voltak túlsúlyban. Alap hangsúlyozza, hogy

semmitte törvény nem tiltja hadiszer szállítást Ausztriából Magyarországra,
kivéve a békeszerződésben foglalt korlátozásokat. Ausztria azonban magasabb vámilletéket szedhet a fegyverek után, mint a közönséges gépkocsiké. — A Daily Telegraph röviden számol be az eseményről, kiemelve, hogy a bécsi és a prágai lapok nagy szenzációvá próbálták felfujni az ügyet. Hozzáteszi a lap, hogy prágai jelentés szerint a szállítmány rendeltetési állomása a Magyarország és Csehszlovákia közötti határ lett volna.

évtizedes szociális gondolkodás és szívet jellemző eddigi pályafutását. Fiatalkorától kezdve irában, szóval és cselekedetével is tanúbizonyságot tett arról, hogy lelkiében el van jegyezve a szenvedő, vergődő magyar nemzet.

A miniszter ezúton köszönetet mondott a közönségnek, akik az intézmény átadásánál jelen voltak és különösen Róóé János, Veresegyházi Gáspár, Papp István, Dréhi Imre és Scholtz Kornél államtitkárok, valamint Csilléry Andor és Barla-Szabó József elnökök támogatását. Végül azon kívánsággal fejezte be beszédét, hogy az intézmény a jövőben a szociális és szociálpolitikai szférájának a színteré legyen.

A miniszter szavait hosszan tartó lelkes tapsok fogadták a jelenlevők, majd Huszár Károly, a miniszter elnökség tagja, letekint az előtt Vass József népiéleti miniszter kezébe, Ezután

Huszár Károly

¹ Zsiga Tibor: A szentgotthárdi fegyverbotrány. Szombathely, 1990. 145 p.

² Zsiga Tibor: A szentgotthárdi fegyverbotrány. 80 éve történt. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2008. 1. sz. (továbbiakban: Zsiga, 2008.) 14-23. p.; Zsiga Tibor: A szentgotthárdi fegyverbotrány. 85 éve történt. = Vasi Szemle (továbbiakban: VSz), 2013. 1. sz. 92-100. p.

³ Császár Ildikó: A szentgotthárdi fegyverszállítási botrány sajtóvisszhangja. = VSz, 2014. 6. sz. 676-688. p.

mi központ is kísérletet tett az 1920–1930-as években.⁴ Kelet-Közép-Európa hagyományos német és orosz, illetve Habsburg befolyásának az 1. világháború vetett végett. Két győztes nagyhatalom, Olaszország és Franciaország is törekedett ezt a nagyhatalmi hiátust kitölteni az együttműködésre hajlandó kisállamok bevonásával és befolyásolásával. A Habsburg Birodalom területén létrejött új államok közül a két vesztes – először Magyarország, majd egyre inkább Ausztria is – az 1920-as évek végétől a külpolitikai mozgásterük növekedése érdekében egyre inkább Mussolini fasiszta Olaszországra támaszkodtak. Az ebben a konstellációban megmutatkozó olasz fegyverzetbeli segítség egyik nyilvánosságra került epizódja volt a Szentgotthárdra érkezett illegális fegyverszállítmány osztrák határőrség általi felfedezése. Az első győztesként elkönnyvelt utódállamok – Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia – létrehozták a kisantantot. Az 1920-as évek közepétől francia támogatással bíró laza államközi együttműködés közös nevezője többnyire csupán a magyar revíziós igényektől való közös félelem volt. Emiatt is váltott ki ilyen lármás visszhangot a kisantant államok részéről, különösen csehszlovák részről a szentgotthárdi eset.⁵

Az 1. világháború veszteségeivel szemben szigorú katonai megszorításokat vezettek be, továbbá az 1920-as évek második feléig Ausztria és Magyarország állami szuverenitását nemzetközi

katonai és pénzügyi ellenőrző bizottságok korlátozták. Az 1919. szeptember 19-én a Párizs melletti Saint-Germain-en-Laye-ben kötött osztrák békeszerződés a zsoldos hadsereg létszámát 30 ezer főben maximálta, amelyből a tisztek száma 1500 főt tehetett ki, továbbá megtiltotta vezérkar felállítását is. Jelentős fegyverzetbeli korlátozások, a modern fegyvernemek birtoklásának tiltása is a szerződés részét képezték. Az 1920-ban létrehozott osztrák hadseregben kezdetektől fogva jelentős volt a szociáldemokrata befolyás, amely az osztrák baloldal értelmezésében a békeszerződésben előírt állami szuverenitás megőrzésén túl az erőszakos „ellenforradalmi”, azaz jobboldali pozíciók túlzott kiszélesítését volt hivatott megakadályozni. Természetesen a jobboldali osztrák keresztényszocialista és nagynémet pártok nem nézték jó szemmel a fegyveres erőknél ezt a szociáldemokrata dominanciát. Ezért 1920-tól, a szociáldemokrata-keresztényszocialista nagykoalíció szétesése után a baloldali befolyás csökkentésére és ellensúlyozására törekedtek. Amikorra – 1928. január 31-én – véget ért Ausztriában a nemzetközi katonai ellenőrzés, addigra a hadsereg baloldali befolyása megszűnt, már egyértelműen jobboldali elköteleződés jellemezte az osztrák haderőt. Ezzel párhuzamosan kezdetét vette az osztrák fegyverkezési program megalkotása és előkészítése is. Megkezdődött a hadsereg modernizálása, átszervezése és 1930-tól a modern fegyverek beszerzése is. Az osztrák belpolitikára a világháború végétől jellemző volt a félkatonai, állami vezetéstől független szervezetek jelenléte, amelyet a lakosság erőszak-hajlandósága és a közélet erősödő militáns jellege

tovább erősített.⁶ Az 1930-as évek közepéig gyakorlatilag minden politikai iránynak volt saját paramilitáris egysége, legaktívabbak a szociáldemokrata Schutzbund, a nemzetiszocialista SA és a magát pártok felettinek definiáló jobboldali Heimwehr voltak. Nyugati szomszédunknál az erőszak-monopólium nem a szövetségi hadsereg és a karhatalom, hanem félkatonai jobb- és baloldali szervezetek kezében volt egészen az 1930-as évek közepéig. A szociáldemokrata Schutzbund katonai ereje volt – annak 1930. május 30-ai feloszlásáig – a legnagyobb Ausztriában.

Magyarországon az 1921. évi XLIX. törvény alapján az 1922. január 4-én megalakult a Nemzeti Hadsereget felváltotta a Magyar Királyi Honvédség. Az 1920. június 4-ei trianoni békeszerződés is számos hadsereget érintő korlátozást tartalmazott, amely biztosította a régióban a kisantant államok valódi katonai fölényét. A zsoldos hadsereg számára 35 ezer főt és 1750 tisztet engedélyezett, feladatuk a belső rend fenntartása és határrendőr szolgálat volt, a vezérkar felállítása – ahogy nyugati szomszédunknál is – tiltólistára került. Az osztrák rendelkezésekkel megegyezően a fegyverzet pótlása csak egy állami tulajdonban álló üzemben volt lehetséges, de a modern fegyvernemek birtoklását hazánk számára is tiltották. A hadianyag-import és -export mindkét állam számára tilos volt.

Az 1928. első napján Szentgotthárdra Olaszországból érkezett fegyverek katonai értéke minimális volt. Az Osztrák–Magyar Monarchiától Olaszország által a világháborúban zsákmányolt, el-

avult fegyverek érkeztek a magyar határra. Azonban a fegyverszállítás ténye ütközött azzal a békeszerződésben meghatározott előírással, amely tiltotta a fegyverkereskedelmet a vesztesek számára. Nem véletlen, hogy Bethlen István (1874–1946) és Benito Mussolini (1883–1945) 1927 tavaszán a békeszerződések tiltása miatt választották az illegális, törvénytelen utat. Magyarországon 1927. március 31-vel megszűnt a katonai ellenőrző bizottság közvetlen és állandó helyszíni jelenléte, helyét az alkalmi vizsgálatok rendszere vette át.⁷ Ezt követően a magyar katonai vezetés is hozzákezdett a hadseregfejlesztés elvi és gyakorlati megalapozáshoz. Ennek első nyilvánosságra került epizódja volt a szentgotthárdi eset, amelynek nagyobb volt a füstje, mint a lángja.

A felfegyverkezés, mint a békeszerződés revíziójának elengedhetetlen feltétele nem volt egyszerű feladat a magyar vezetés számára. 1927-ben a külpolitikai elszigeteltségből kilépő Bethlen-kormány Olaszországhoz, az egyetlen kapcsolatfelvételt hajlandó nagyhatalomhoz fordult az ügyben. Ez a nyitás időben egybeesett Mussolini expanziós terveinek megfogalmazásával. Ekkor nem csak a fasiszmus exportálhatóságában bízott a Duce, hanem egy lehetséges Duna-medencei, Magyarországra támaszkodó térnyeréssel is számolt. A lehetséges lépések és tervek egyeztetésére Bethlen 1927. áprilisi római útján került sor. Róma

⁴ Murber Ibolya: Ein Instrument ungarischer Außenpolitik? Die österreichischen Heimwehren als Akteure in transnationalen rechtsradikalen Netzwerken in den späten 1920er Jahren. In: Über Grenzen hinweg, Transnationale Politische Gewalt im 20. Jahrhundert. Hg. Adrian Hänni, Daniel Rickenbacher, Thomas Schmutz. Frankfurt am Main, 2019. 125–150. p.

⁵ Zsiga, 2008. 14–23. p.

⁶ Naderer, Otto: Der bewaffnete Aufstand. Der Republikanische Schutzbund der österreichischen Sozialdemokratie und die militärische Vorbereitung auf den Bürgerkrieg, 1923–1934. Graz, 2004. 113. p.

⁷ Dombrády Lóránd: Hadsereg és katonapolitika 1919–1940 között. In: Magyarország a XX. században. 1. köt. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Főszerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd, 1996. 319–338. p. <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/57.html> (Megtekintve: 2017. május 11.)

számára a találkozás apropója az éppen tapogatózás szintjén meginduló jugoszláv–magyar közeledés feltartóztatása volt, hiszen a délszláv állam ellen Rómának partnerre volt szüksége. Az első római tárgyalás során Bethlen által megfogalmazott magyar külpolitikai orientációra vonatkozó kijelentések – egy olasz–német–magyar esetleg osztrák revíziós blokk létrehozása, illetve az osztrák–német Anschluss elkerülhetetlensége, amely ellen Magyarország nem tehet – gyakorlatilag egészen 1938-ig érvényben maradtak, bár hullámozó intenzitással jutottak felszínre az 1930-as években egyre gyorsabban változó külpolitikai konstellációiban. Az olasz külpolitika alapvetően hasonlóan gondolkodott az osztrák-kérdésben. Azonban a római vezetés reményei szerint az Anschluss ideje kitolható, és annak bekövetkeztéig a lehető legtöbb előnyt és kedvezményt kell Itália számára kieszközölni. Olaszország számára az északi határán nem volt vonzó alternatíva egy Ausztriával kibővülő Németország. Így 1935-ig az olasz külpolitika közép-európai pozícióinak meghatározó része volt Ausztria Németországhoz történő csatlakozásának, az Anschlussnak a kivédése.⁸

1927. április 6-án tárgyalt Bethlen Rómában Mussolinivel a magyar felfegyverkezés esélyeiről és annak olasz támogatásáról. A magyar miniszterelnök kifejtette: „*annak, hogy Magyarország aktívabb politikát folytathasson, egyik legfőbb előfeltétele, hogy hadserege kellően fel legyen fegyverezve*”.⁹ Ah-

hoz, hogy Magyarország betölthesse azt a szerepet, amelyet Olaszország szánt neki a Kárpát-medencében – érvelt a magyar politikus – szükséges egy olyan katonai potenciál kiépítése, amely képes a kisantant országokkal felvenni a versenyt. Mussolini megígérte, hogy kész Magyarországnak visszaadni az 1. világháború után Itáliához került monarchiabeli fegyverkészletet. A fegyvereket ellenszolgáltatás nélkül bocsátanák a magyar fél rendelkezésére, azonban az olaszországi javítási és karbantartási munkálatokat – mivel elavult és gyakorlatilag alig használható fegyverekről volt szó – Magyarországnak kellett fedeznie. Tisztázták a lehetséges szállítási útvonalat is. A Dunán, Románián keresztül történő szállítást a magyar miniszterelnök túl kockázatosnak tartotta. Csupán a szárazföldi út, az ausztriai tranzit tűnt mindkét fél számára elfogadható alternatívának. Az olasz vezetés szemében Ausztria geopolitikai jelentőséggel bírt, hiszen egyszerre töltött be „pufferállam” szerepet Olaszország és Németország illetve a kisantant államok között, továbbá összekötő, hídfeladatokat is képes volt ellátni a Duna-medence irányába.¹⁰ Mussolini szemében egy magyar-osztrák közeledés az olasz pozíciók erősödését segítené elő a régióban, Bethlen ekkor még egy ilyen megoldás elől kitért. „*Ausztria egy hulla, és egy hullával, sem esküdt ellenséggel az ember nem köt házasságot*” jelentette ki.¹¹ Ezt az elzárkózást a magyar miniszterelnök néhány hónapon belül azonban feladta,

Szerk. Karsai Elek. Bp., 1967. (továbbiakban: Karsai, 1967.) 50–51. p. (Iratok az ellenforradalom történetéhez, 1914–1945.)

¹⁰ Broucek, Peter: Heerwesen. In: Österreich, 1918–1938. Geschichte der Ersten Republik. Bd. 1. Hrsg. Erika Weinzierl, Kurt Skalnik. Graz, 1983. 215. p.

¹¹ Karsai, 1967. 50–51. p.

hiszen abban bízott, hogy a jobboldali félkatonai Heimwehrek kormánydöntő puccsterveinek támogatásával az osztrák politikát könnyedén magyar- és olaszbaráttá lehet áthangolni.¹²

1927. április 5-én Bethlen és Mussolini tíz évre szóló barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződést is aláírtak, amely a kapcsolatfelvételt számára a hivatalos keretet biztosította.¹³ A szerződésnek volt egy titkos záradéka is, amelyhez az olasz fél ragaszkodott.¹⁴ Ebben a két kormány kötelezettséget vállalt a szorosabb politikai együttműködésre és állandó konzultációra. Ezt azonban konkrétumok nélkül rögzítették, amely jelentős cselekvési szabadságot biztosított mindkét fél részére. Ez a megegyezés elsősorban a kisantant országok – ekkor még olasz kezdeményezésre elsősorban Jugoszlávia – ellen irányult.¹⁵ A szerződést Bethlen a közvélemény előtt jelentős eredményként tüntette fel, noha az olasz fegyverszállítási ígéretekéről nem beszélhetett a nyilvánosság előtt. A magyar külpolitika új, sikeres irányvonalát, az olaszbarátságot tükrözték Bethlen nyilatkozatai, és ez csapódott le a sajtón keresztül a közvéleményben is.¹⁶ Az olasz–magyar szerződés nyilván-

¹² Erről bővebben: Murber Ibolya: A fasizmus ausztriai exportjának kezdetei. Bethlen és a Heimwehrek kapcsolati hálózata, 1927–1929. In: Világtörténet, 2019. 4. sz. 599–613. p.

¹³ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések, 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései. 2. átd., bőv. kiad. Bp., 1983. 266–271. p.

¹⁴ Nemes Dezső: A Bethlen-kormány külpolitikája 1927–1931-ben. Az „aktív külpolitika” kifejlődése és kudarca. Bp., 1964. (továbbiakban: Nemes, 1964.) 62–65. p.

¹⁵ Réti György: A Palazzo Chigi és Magyarország, 1932–1936. = Levéltári Szemle, 2003. 2. sz. 48. p.

¹⁶ Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Bp., 1991. (továbbiakban: Romsics, 1991.) 181. p. (A magyarságkutatás könyvtára; 8.)

nos része nem haladta meg két jó viszonyban lévő ország általános megállapodását. A titkos záradékban lefektetett állandó konzultációt, mivel nem volt konkrétumokhoz kötve, Bethlen nem tartotta magára nézve korlátozóknak. A miniszterelnök számára a szerződés legfontosabb eredménye a felfegyverkezésre irányuló magyar igények kielégítésére vonatkozó olasz ígéretek voltak.

* * *

1927 decemberében az egyik genfi népszövetségi ülésen Dino Grandi (1895–1988) olasz külügyi államtitkár¹⁷ és Bethlen még egyszer egyeztettek az áprilisban megígért fegyverek kapcsán.¹⁸ Ennek megfelelően szilveszterkor ötvagonnyi fegyver indult meg Olaszországból Magyarország irányába. A fedőakció keretében a Dél-Tirolon át északra vezető vasút kiindulópontjában, Veronában egy magáncég az olasz hatóságok bevonása nélkül feladta küldeményét egy lengyel magáncég számára. Az áthaladt az olasz-osztrák illetve az osztrák–magyar határon és Szentgotthárdon keresztül megérkezett Magyarországra, ahonnan azonban a tervek szerint a küldemény töredéke lépte volna csak át a határt Sátoraljaújhelyen keresztül Csehszlovákia irányába. Azonban nem az eltervezettek szerint alakultak az események.

A szállítási levélben mezőgazdasági gépalkatrészként deklarált fegyverek január 1-én érkeztek meg Szentgotthárdra. Azért esett a választás erre a határátkelőre, mert itt egy sajátos vámellenőrzési gyakorlat alakult ki. Az osztrák fél az ügymenet meggyorsí-

¹⁷ 1925 májusától külügyi államtitkár, 1929. szeptember 12-től külügyminiszter 1932-ig.

¹⁸ Karsai, 1967. 95–97. p.

tása érdekében az általános adminisztráció elvégzését követően átadta a szállítmányokat a magyar kollégáknak, és utólagosan, már magyar felségterületen végezték el a vámellenőrzést. Január elsején is ezt a szokásos ügymenetet alkalmazták. Az osztrák szociáldemokrata vámosok már magyar területen fedezték fel, hogy a szállítási levélben szereplő tételek és a vagonok tartalma nem egyezik meg. Az már valószínűleg soha nem derül ki, hogy miért éppen az év első napján érkezett szállítmány utólagos megvizsgálásához ragaszkodtak az osztrák vámőrök. Minden esetre az osztrák vámtisztek azonnal kérték a vagonok visszaszállítását,¹⁹ amit a magyar hatóságok megtagadtak, ezzel kezdetét vette a több hónapig elhúzódó nemzetközi bonyodalom.

A lelepleződés utáni magyar kormányzati reakció forгатókönyve hasonlított a néhány évvel azelőtti frankhamisítási ügyre. A bethleni vezetés a kezdetektől a teljes elutasítás álláspontjára helyezkedett és mindvégig kitartott mellette. Tagadta, hogy a fegyverek magyar állami megrendelésre és célra érkeztek az országba. A magyar külügyminisztérium január 10-én utasítást adott a külképviseleteknek, hogy „mindenkivel szemben a küldemény privát voltát” hangsúlyozzák, még az olasz követtel folytatandó tárgyalások során is, hiszen „az olasz hivatalos diplomácia az ügyből kezdetektől fogva ki volt kapcsolva.”²⁰

Azonban a hetek múlásával elsősorban a nemzetközi visszhang miatt ezek az állítások megkérdőjeleződtek. Noha a szívélyes lengyel–magyar viszonyra

tekintettel a lengyel kormány nem cáfolta, hogy a küldeménynek nem ő az eredeti címzettje, de diplomáciai eszközökkel törekedett a távolságtartásra.²¹ Január végén Bethlen nyilatkozatban is elhatárolódott az ügytől és azt állította, hogy nem tudott róla semmit. Mind az angol, mind a francia vezetés azt szeretne volna hinni, hogy Bethlen nem „hazudott mindenben”, így elfogadták ezt a kijelentését, miközben az ügy jelentéktelenné tételére és következmények nélküli lezárására törekedtek.²²

A jobboldali osztrák kormány számára is az ügy mihamarabbi elintézése lett volna a legelőnyösebb. Miközben a nagy befolyással rendelkező osztrák szociáldemokrata ellenzéknek a minél nagyobb nemzetközi visszhang és felhajtás tűnt kedvezőnek magyar- és olaszellenessége miatt. A baloldali sajtó mindent meg is tett magyarellenes cikkek sorával annak érdekében, hogy az ügyet napirenden tartsa. A fegyverbotrány alkalmat nyújtott a baloldal számára a polgári osztrák kormány kritizálására is. Ignaz Seipel (1876–1932) keresztényszocialista kancellárt nem csak az osztrák baloldali sajtó, hanem a kisantant országok médiája is azzal vádolta, hogy együttműködött Magyarországgal a fegyvercsempészsében.²³ A kancellár számára egyértelmű volt a fegyverbotrány bel- és külpolitikai jelentősége, így az osztrák kormány válaszlépéseit mindvégig Seipel irányította személyesen.²⁴ Az ügy lecsengéséig szorosan együttműködött a bécsi magyar külképviselettel, egyben mindvégig törekedett

²¹ Karsai, 1967. 119. p.

²² Romsics, 1991. 184. p.; MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 30/1928. Bp., 1928. január 18.

²³ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 62/1928. Bécs, 1928. január 21.

²⁴ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 82/1928. Bécs, 1928. január 24.

Ausztria jó „hírnevének” megőrzésére is. A demonstratívan semleges kancellári állásfoglalás is a kisantant-vádak mérseklésért szolgálta,²⁵ és jelezte a Magyarországra iránti jóindulatot.

* * *

Január 20-án Ambrózy Lajos (1868–1945) bécsi magyar követ arra kérte az osztrák vezetést, hogy vegyék vissza a vagonokat. Seipel azonban kifejtette, hogy arra addig nem kerülhet sor, amíg az ügy nem tisztázódik. Hiszen „a vagonok öt hétig²⁶ Magyarországon vissza lettek tartva, azoknak átvételéért már nem tudná [Seipel] a felelősséget vállalni.”²⁷ Január 24-én a kancellár ismét személyesen fogadta Ambrózyt, és közölte, hogy tudomásukra jutott a vagonok átpakolása. Külön kiemelte, hogy nem csehszlovák vagy jugoszláv „kémeiktől”, hanem egy osztrák „bizalmi ember” beszámolója alapján rendelkeznek információkkal arról, hogy január 17-ére virradó éjszaka, az ólomzárak feltörését követően szekerekkel Sigray Antal (1879–1947) gróf emberei a rátóti vasútállomásra a vagonok tartalmát. Seipel hozzáfűzte azonban, hogy ezt a jelentést mindaddig elzárva tartotta, még Franz Peter külügyi vezértitkárnak sem beszélt róla, amíg más Bécsbe akkreditált követektől hasonló információkhoz nem jutott.²⁸

A bécsi követ tiltakozott a vádak ellen, hiszen a „magyar bizottság megállapította a vagonok tartalmának a sérthetlenségét, és így az a feltevés sem állhatja meg a helyét, hogy alantas közegek rosszul

felfogott hazafiságból a kormány intenciói ellenére cselekedtek volna”.²⁹ Ambrózy a központ utasításának megfelelően közölte, hogy „úgy látszik az osztrákok inkább hisznek a cseheknek és a jugoszlávoknak mint nekünk.”³⁰ Az angol külügyi államtitkár nevetve említette Rubido-Zichy Iván (1908–1995) londoni magyar követnek, a „francia sajtóhíreket, amelyek szerint éjjel magyar katonák társzekerekkel kicserélték volna a gépfegyvereket ócska-vassal. Megjegyezte, hogy nem tudja elhinni, hogy a hatóságok ilyen ügyetlenséget követtek volna el.”³¹

Az ügy lehetséges megoldása, azaz a vagonok visszaszállítása érdekében nem csak az olasz, hanem az angol külügyminisztérium³² is igyekezett diplomáciai úton nyomást gyakorolni az osztrák vezetésre. Seipel számára azonban nem volt könnyű a döntés, hiszen elviekben elnéző volt a magyar felfegyverkezéssel szemben, ennek megfelelően időhúzásra törekedett az ügy tisztázásáig,³³ mivel nem állt érdekében egy magyar-ellenes lejárató kampány támogatása. Azonban a szociáldemokrata nyomást és a nemzetközi katonai ellenőrző bizottság jelenlétét nem hagyhatta a magyar szimpátia ellenére sem figyelmen kívül. Ennek tudatában az osztrák vezetés nem engedélyezte Ausztrián keresztül az „áru” visszaszállítását Olaszországba.³⁴

²⁹ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 82/1928. Bécs, 1928. január 24.

³⁰ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 65/1928. Bp., 1928. január 22.

³¹ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 88/1928. London, 1928. január 25.

³² MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 93/1928. Bp., 1928. január 27.

³³ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 82/1928. Bécs, 1928. január 24. A katonai ellenőrző bizottság 1928. január 31-ével befejezte működését, de február végéig Bécsben tartózkodott.

³⁴ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 82/1928. Bécs, 1928. január 24.

¹⁹ Karsai, 1967. 114. p.

²⁰ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) Országos Levéltára (továbbiakban: OL) K 64. Külügyminisztériumi levéltár, Politikai osztály reservált iratai 1928. 35a 41t 15/1928. Bp., 1928. február 10.

Az osztrák vezetés tartott attól, hogy a vagonok visszavétele nemzetközi bonyodalmat okozhat, amely meghosszabbíthatná a katonai ellenőrzés időtartamát, vagy szigoríthatná az ellenőrzési gyakorlatot. A kancellár nemleges válaszát még azzal is alátámasztotta, hogy „ha a vagonokat visszavette volna, az a royalista körökben oly vitát idézett volna elő, amelyet Magyarországon biztosan zokon vettek volna.”³⁵ Az osztrák vezetés jóindulatának jeleként Seipel január végén ismételten fogadta Ambrózyt és kifejtette, hogy miután Magyarország ragaszkodik az álláspontjához, az osztrák vezetés „tudomásul veszi, hogy áruki-cserélés nem történt”.³⁶

* * *

A fegyverszállítás nyilvánosságra kerülésével sem az olasz, sem a magyar vezetés nem számolt, így nem is készültek közös forgatókönyvvvel. A beavatott legfelsőbb olasz vezetés igyekezett – a nemzetközi presztízavesztés elkerülése végett – az ügytől elhatárolódni. Nem csak nemzetközi fórumokon, hanem a magyar vezetéssel szemben is kinyilvánította, hogy nem kívánja a felelősséget megosztani, noha a háttérből törekedett az ügy mihamarabbi elsimítására. Khuen-Héderváry Sándor (1881–1946), a külügyminiszter állandó helyettese ezt úgy értelmezte, hogy „Olaszország a kulisszák mögött támogat bennünket, a nyilvánosság előtt azonban szeretne magunkra hagyni.”³⁷

A római magyar követségen keresztül a magyar külügyi vezetés igyekezett elsősorban a feladót illetően informá-

ciókhoz jutni. A római vezetés nem kívánt igazolást kiadni arról, hogy a szállítólevélben megjelölt veronai cég nem létezik, mert azt a rendőrségnek kellett volna kiállítania, amelynek bevonását el kívánta kerülni. Az igazolás helyett egy olyan, a veronai állomásfőnök által kiállított papírt helyeztek kilátásba, amelyben rögzítésre került, hogy a feladó másodszori felszólítás ellenére sem jelentkezett.³⁸ A római hivatalos álláspont szerint hatóságilag nem ellenőrzik a fegyverkivitellel foglalkozó cégek üzemeltetését, ezért az olasz állam nem is vállal ilyen esetekben semmilyen felelősséget.³⁹ Walkó Lajos (1880–1954) külügyminiszter február végén kifejtette, hogy „a feladó kérdésében a felelősség csakis Olaszországra”.⁴⁰

Az olasz vezetés továbbra is a háttérben maradva, diplomáciai kapcsolatai révén azért mégiscsak igyekezett a nemzetközi visszhang lecsendesítésében közrejátszani. Január végén Seipel ugyan ismét visszautasította a vagonok Ausztrián át történő visszaszállítására vonatkozó magyar kérelmet. Az olasz kormány azonban hajlandónak mutatkozott a magyar érdekekre tekintettel az intervencióra.⁴¹ Január 24-én Grandi és Hory András (1883–1971) római magyar követ tárgyaltak a teendőkről és együttesen megállapították, hogy egy esetleges vizsgálat „nemcsak a kisantant politikai sikerét jelentené, (...) de precedenst teremtené a jövőre” is.⁴² Seipel az olasz intervenció ellenére sem engedélyezte az ausztriai

³⁸ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 637/1928. Bp., 1928. február 17.

³⁹ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 32/1928. Bécs, 1928. január 14.

⁴⁰ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 160/1928. Bp., 1928. március 23.

⁴¹ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 98/1928. Róma, 1928. január 27.

⁴² Karsai, 1967. 130–131. p.

tranzitot, így az olasz vezetés döntése alapján a szállítmány tartalmát meg kellett semmisíteni, mielőtt azt a nemzetközi vizsgálóbizottság azt megtekintte. Február 22-én a magyar sajtóban megjelent a hír, hogy a vagonokban található fegyveralkatrészeket összetörték, és azt árverésre bocsátották.⁴³

Az illegális fegyverszállítás napvilágra kerülése a kisantant országok heves reakcióját váltotta ki. Az ügy jó alkalmat adott a szomszédos országok számára az erősödő magyar–olasz kapcsolatok és ezen keresztül Magyarország támadásához és kritizálásához. Bethlen az egykori monarchiabeli fegyvereket és a reményekkel kecsegtető olasz fegyverkezésbeli segítséget a kisantant meggyengítésére és fellazítására kívánta felhasználni. Mindez már az első fegyverszállítási kísérlet kapcsán éppen a visszájára fordult, hiszen a szentgotthárdi-ügy megerősítette a Magyarországot körülvevő, ellenséges érzelmű országok vezetését a kisantant szükségességéről. A kisantant országok február 1-én betérjesztették közös jegyzéküket a Népszövetséghez, amelyben helyszíni vizsgálatot kértek. De sem Franciaországnak, főként Angliának nem állt azonban érdekében az ügyet túldimenzionálni, a közép-kelet-európai feszültségeket tovább szítani. Így a hónapokkal később lefolytatott helyszíni vizsgálat – fegyverszakértők bevonásával – megállapította, hogy ugyan titkos hadianyag szállításra kísérlet történt, azonban a fegyvereknek nem volt jelentős katonai értéke.⁴⁴

Több katonai korlátozással sújtott ország is tartott attól, hogy a szentgotthárdi-ügy miatt francia kezdemé-

nyezésre szigorítani fogják a népszövetségi katonai ellenőrzéseket. Ebből a megfontolásból Olaszország mellett Németország és Ausztria is igyekeztek az ügy jelentőségét csökkenteni, attól elhatárolódni. Németország a stresemanni külpolitikai irányvonal mentén⁴⁵ nem ígért Magyarországnak hathatós segítséget, hiszen Berlinben nem kívánták a francia vezetést provokálni. Másrészt a német külügyi államtitkár – ha más összefüggésben is – de kifejtette, hogy „egy gyenge és beteg Németország Magyarországnak hathatós segítséget nem nyújthat, majd ha a birodalom újra erőre kap, Magyarországot is több eséllyel támogatja.”⁴⁶

Nem a szentgotthárdi határátkelőnél leleplezett magyar fegyvercsempészség volt az egyetlen 1928-ban. A szentgotthárdi-ügy gyakorlati tanulságaként a szárazföldi fegyverszállítás bizonytalanlanná vált, más lehetőségek után kellett nézni. Mivel a légi út nem volt járható, így a vízi úton történő transzport maradt meg lehetséges opcióként. Olaszországból vasúton szállították Bécsig a fegyvereket, amelyeket a Dunán a Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt. segítségével – a szárazföldi vámellenőrzést kikerülendő – átszállították Magyarországra. A bécsi átrakodás volt azonban a fegyvercsempészség egyik legneuralgikusabb pontja, a lebukás esélyét hordozva magában. Ez történt 1928. december 18-án is, amikor az osztrák rakodómunkások egy ládát leejtettek, és abból nem a papíron szereplő olajmotor

⁴⁵ Gustav Stresemann német külügyminiszter (1923–1929) nevéhez kötődik az „Erfüllungspolitik”, teljesítési politika, amely lényegében az 1. világháborút lezáró békekötés elfogadását jelenti mindaddig, amíg Németország nem erősödik meg annyira, hogy azt megváltoztathassa.

⁴⁶ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 167/1928. Bp., 1928. február 28.

alkatrészek kerültek elő, hanem gépfegyveralkatrészek. Az eset az osztrák vámőrök⁴⁷ és ezek után a bécsi rendőrség tudomására jutott, erről több oldalas jegyzőkönyv⁴⁸ is született.

Domony Móric (1872–1944) a Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt. vezetője és Dittrich Rác a vállalat bécsi igazgatója azt javasolta a bécsi követnek, hogy célszerűbb lenne a fegyverszállításra vonatkozó elképzeléseket előre egyeztetni és az egyes lépéseket összehangolni. Az Rt. vezetői azt javasolták, hogy a csempésztett fegyver érkezéséről tájékoztassák őket időben, mert akkor megbízható magyar dokkmunkások végezhetik az átrakodást és elkerülhetővé válnának a hasonló incidensek. Azzal érveltek, hogy ők az illegális fegyvercsempészség szükségességét „hazafias szempontból teljesen átértékelik”⁴⁹ és szívesen szolgálják hazájukat. Kijelentésük alátámasztására Dittrich rámutatott, hogy nem ez volt az első ilyen jellegű szállítmány Olaszországból Magyarországra irányába, hanem közel 140 vagon ilyen áru került már a céjüknel átrakodásra.⁵⁰

1928. december 16-án Bethlen a luganoi népszövetségi ülésről hazafelé Bécsben négy szemközt tárgyalt Seipel-lel, aki átadta Bethlennek a bécsi rendőrség jelentését a dunai fegyvercsempészség részleteiről. Kijelentette, hogy az ügyet „nem tartja fontosnak, és nem lát olyan momentumot, mely Magyarországra nézve kellemetlen” lenne. Bethlen ezt tudomásul véve kérte a kancellár közbenjárását a bécsi rendőrségnél, hogy ál-

landó tájékoztatást kaphasson a vizsgálati eredményekről, illetve kezeljék az ügyet „diplomatikusan”,⁵¹ amit a kancellár meg is ígért.⁵²

* * *

A szentgotthárdi fegyverbotrány minden résztvevő számára több tanulsággal is járt. A magyar külügyi vezetés megnyugodhatott, hogy nem eszik olyan forrón a kását. Noha Magyarországon ellen folytatták le a szentgotthárdi ügy kapcsán az első népszövetségi vizsgálatot, annak nem volt messzemenő következménye. Bethlen, ahogy évekkel azelőtt a frankhamisítási botrányba sem bukott bele, úgy most is nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar külügyi mozgásteret lehetséges tovább tágítani, hiszen nem olyan erős az ellenállás az egykori világháborús győztesek részéről. Másrészről pedig az 1920-as évek végén szövetségesként szóba jöhető országok – Olaszország és Ausztria – jóindulatú és támogató hozzáállást mutatnak a kérdésben, ami Bethlen értelmezésében a további külpolitikai aktivitás irányába mutatott.

Egy másik fontos konklúzió volt, hogy Mussolini Olaszországának ilyen kényes nemzetközivé szélesedő ügy ellenére is megérte a magyar érdeket támogatni. Hiszen ha hivatalosan nem is tett Magyarország érdekében lépéseket, a jótékony semlegességen túlmutatva, diplomáciai nyomást gyakorolt az ügy mihamarabbi és fájdalommentes lezárása érdekében. A nemzetközi botrány tanulságaként már 1928. elején Bethlen személyesen tárgyalt a budapesti olasz követtel annak érdekében, hogy a szállításoknál más bizton-

⁵¹ MNL OL K 64. 1927–1928. 20t sz.n./1928. Bécs, 1928. december 16.

⁵² Österreichisches Staatsarchiv. AdR NPA 804 25.719/1928. Bp., 1928. december 20.

ságosabb útvonalat és eszközöket találjanak.⁵³ A Mussolini által kezdeményezett 1928. április eleji milánói találkozon többek között a fegyverszállítás újabb taktikai részleteinek megbeszélésére is sor került.⁵⁴

Bethlen levonta a tanulságot: Olaszországra a jövőben is lehet számítani a magyar katonai kiképzés és a technikai modernizáció tekintetében. Ezt a lépést szolgálta Gömbös Gyula (1886–1936) 1928. évi honvédelmi államtitkári kinevezése is, amely az olasz és osztrák katonai együttműködés elmélyítését eredményezte. Noha Mussolini 1927-től egy aktív, terjeszkedő külpolitikát hirdetett meg, az 1926-tól érvényben lévő olasz hadrend a védekezésre koncentrált. Egy támadásra is alkalmas haderő kialakítására azonban a pénzügyi hiány miatt nem volt mód. Az olasz hadsereg valós erejéről, vagy inkább annak hiányáról a hadsereg vezetése egészen 1935-ig, az etiópiai háborúig nem is hívta fel a Duce figyelmét.⁵⁵ Így Mussolini ígéretei Magyarország számára is inkább csak nagyvonalú, de többnyire üres ígérek maradhattak.

A szentgotthárdi ügy Ausztriával kapcsolatban is számos következtetés levonására volt alkalmas. Seipel kancellár már 1927 tavaszán kinyilvánította, hogy tudomásul veszi Magyarország fegyverkezési igényeit,⁵⁶ ezt a nézetét 1928-ban a szentgotthárdi botrány után is megerősítette. Ehhez a Magyarországgal szemben lojális és megértő állás-

ponthoz az osztrák kormány egészen az 1938-as fennállásáig ragaszkodott.

A korabeli magyar külpolitika értelmezésében a szentgotthárdi-eset nemzetközi botránná fajulása az osztrák szociáldemokrata párt tervszerű akciója volt. Ezek szerint a baloldali megfigyelők a szállítmányt „már az osztrák határ átlépésétől kezdve állandóan figyelemmel kísérték, hogy a magyar határon az ismert illoyális módon robbantsák ki az egész ügyet.” Magyar vélekedés szerint az osztrák baloldali sajtó együttműködött a kisantanttal a nemzetközi botrány fokozásában is.⁵⁷

A magyar külügyi vezetés számára ez az eset is azt jelezte, hogy a baloldali befolyás mértékét Ausztriában csökkenteni kell. „Az osztrák közigazgatásban anarchikus állapotok vannak a kormány gyengesége és a szociáldemokrata párt kitűnő megszervezettsége következtében.”⁵⁸ A magyar vezetés meggyőződése szerint Ausztria csak abban az esetben válik megbízható szomszédá, ha egy erős jobboldali kormány tevékenykedik a szociáldemokrata ellenzék hathatós visszaszorításán. Ennek a felismerésnek köszönhetően a Bethlen-kormány még intenzívebben támogatta az osztrák jobboldali félkatonai Heimwehrek államcsíny terveit, amelyhez megnyerte a római vezetés támogatását is.⁵⁹ Ennek kapcsán az 1928. április eleji titkos milánói tárgyaláson részletesen egyeztetett a két miniszterelnök. Mussolini is egyetértett azzal, hogy a Magyarországra küldendő illegális fegyverek biz-

⁵³ DDI Settima serie. Vol. 5.333., Vol. 6.73. Idézi: Romsics, 1991. 184. p.

⁵⁴ Romsics, 1991. 185. p.

⁵⁵ Erről bővebben: Juhász Balázs: Olasz–magyar katonadiplomáciai és katonapolitikai kapcsolatok a Bethlen-kormánytól a Gömbös kormányig. Phd-disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Bp., 2014. 23–24. p.

⁵⁶ MNL OL K 64. 1927. 20t 272 res/1927. Bécs, 1927. június 17.

⁵⁷ MNL OL K 64. 1928. 20t 148/1928. Bp., 1928. február 20.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Bethlen Heimwehrpolitikájáról bővebben: Murber Ibolya: Ungarische Unterstützung für die österreichischen Heimwehren in den späten 1920er Jahren. In: Öt kontinens (Fachzeitschrift der Eötvös Loránd University Budapest) 2019. 129–144. p.

tonságos szállítását csak egy Budapest-hez és Rómához lojális osztrák kormány biztosíthatja, így szintén a Heimwehr katonai és pénzügyi felkarolása mellett foglalt állást.⁶⁰ Így 1928-tól Róma és Budapest együttesen támogatta a Heimwehr-államcsíny terveit. Azonban nem csak az osztrák kormányok megdöntésére irányuló számos Heimwehr-államcsíny tervből nem lett semmi, hanem az ausztriai fegyvertranszit biztonságát sem sikerült teljesen garantálni, noha az mindvégig az osztrák vezetés hallgatólagos beleegyezésével folyt.

1933 januárjában ismét napvilágra került egy újabb jelentős olasz illegális fegyverküldemény léte, lefolyása azonban különbözött az 1928. évi botránytól. Mussolini 1932 nyarán megígérte, hogy az 1. világháború végén a Monarchiától zsákmányolt olasz fegyvereket szétesztják a Heimwehr és Magyarország között. A közel 47 vagon vasárának deklarált monarchiabeli fegyvert 1932–1933 fordulóján felújítás végett a stájerországi hirtenbergi fegyvergyárba szállították. A forgatókönyv hasonló volt az öt évvel azelőttihez. Szociáldemokrata vasúti alkalmazottak a villachi vasútállomáson fedezték fel a hamis úti papírokkal ellátott szállítmányt. A francia és a kisantant követek Engelbert Dollfuß (1892–1934) kancellárnál hivatalosan is tiltakoztak.

A hír nyilvánosságra kerülését követően az osztrák kancellár mindvégig törekedett olasz és magyar „barátainak” fedezésére. Nem foglalt el semleges pozíciót, mint annak idején Seipel kancellár tette, hanem magára vállalva a felelősséget óvta Róma és Budapest jóindulatát. Az osztrák baloldali és a kisantant sajtó ismételten kampányt indított a kancellár személye és kormánykoalíciós partnere, a Heimwehr ellen. Dollfuß hivatalos nyilatkozataiban arra hivatkozott, hogy a fegyverek csupán javítási céllal és rövid időre érkeztek Ausztriába. A nemzetközi felháborodás mérséklése érdekében az olasz kormány készségét fejezte ki február 21-én a fegyverek visszavételére.⁶¹ Végző megoldásként a fegyvereket elkobozták és az osztrák hadseregnek adták át.⁶² Azonban olyan széleskörű nemzetközi botrány mégsem alakult ki, mint 1928. januárban. Ez pedig a megváltozott nemzetközi helyzettel függött össze. A hitleri nemzetiszocialista hatalom kiépülésének következtében se a francia vezetésnek, sem kisantant szövetségeseinek nem állt érdekében Ausztria további gyengítése illetve az olasz–osztrák–magyar együttműködés megakadályozása vagy gyengítése, mivel az kifejezetten Anschluss-ellenes együttműködésként határozta meg magát.⁶³

⁶¹ Renner, Karl: Nachgelassene Werke. 2. Bd. Österreich von der Ersten zur Zweiten Republik. Wien, 1953. 125. p.

⁶² Shepherd, Gordon: Engelbert Dollfuß. Graz, 1961. 129. p.

⁶³ Reichhold, Ludwig: Kampf um Österreich. Die Vaterländische Front und ihr Widerstand gegen den Anschluß 1933–1938. Eine Dokumentation. Wien, 1984. 67. p.

NYILASOK ÖLBŐN

EGY „NYILASFÉSZEK” HÉTKÖZNAPJAI A 2. VILÁGHÁBORÚ ELŐTT, 1934–1939

■ Pup Csilla

A két világháború közötti időszak le-
tagadhatatlan ténye az antiszemitizmus fokozódása hazánkban, amely a 2. világháború végére több százezer zsidó magyar ember halálához vezetett. Jelen írás célja, hogy levéltári források felhasználásával egy adott település, egy mikroközösség – az 1930-as években megközelítőleg 1100-as lélekszámú Ölbő község – példáján mutassa be azt, hogy helyi szinten milyen megnyilvánulásai voltak/lehettek a nagypolitika által is gerjesztett folyamatnak, anélkül, hogy az országos szinten növekvő zsidóellenesség politikai, társadalmi és gazdasági hátterének részletekbe menő taglalását felvállalná.¹ A tanulmány elkészítésénél alapvetően a forrásközlési szándék vezérelt, ta-

lán a szükségesnél is részletesebben ismertetve, gyakran idézve a rendelkezésre álló dokumentumokat.

Felvezetésként álljon itt az alábbi idézet 1937-ből: „Ölbő község nagy nyilasfészek, ugyanakkor arról is nevezetes, hogy itt fordul elő a legtöbb tüzeset az országban.”²

Az 1930-as években a településen zajló események mögött meghúzódó személyes és gazdasági konfliktusok, sérelmek megértéséhez segítséget nyújthat Góczán Józsefnek a Vasvármegye című napilap hasábjain 1935. augusztus 18-án megjelent írása.³ A cikk Ungár Miksa⁴ (1868–?) zsidó nagybérlo és fiai, Ja-

² Megtámadták a csendőröket egy vasmegyei falu legényei. = Magyarország, 1937. júl. 18. 2. p.

³ Góczán József: Súlyos munkás- és kisbérlopanaszok az ölbői bérgazdaság ellen. Az ölbői esperes levele a gazdasági felügyelőséghez. A közigazgatás is felülvizsgálja Ungár munkáspolitikáját – Miért nyilaskeresztesek az Ölbőiek. = Vasvármegye (továbbiakban: Vvm.), 1935. aug. 18. (továbbiakban: Góczán, 1935.) 4–5. p.; illetve azonos címmel = Sárvári Újság, 1935. aug. 24. 1–2. p.

⁴ Ungár Miksa 1868-ban született Szárföld községben, Sopron vármegyében. Pápai iskolai tanulmányait követően apja Sopron vármegyei bérletén gazdálkodott. 1896-ban Batthyány Fülöp major birtokát bérelte Hidas-hollóson, 1911-ben átvette a táplánfai Széll-birtokot, amelyet 1925-ig bérelt. 1925-

¹ A téma iránt részleteiben érdeklődők számára olvasásra ajánljuk Paksa Rudolf, Paksy Zoltán, és Vonyó József utóbbi években e témában megjelent kötetait: Paksy Zoltán: Nyilas mozgalom Magyarországon, 1932–1939. Bp., 2013. 254 p.; Paksa Rudolf: A magyar szélsőjobboldal története. [Bp.], cop. 2012. 256, [12] p.; Paksa Rudolf: Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója. Bp., 2013. 399 p.; Vonyó József: Jobboldali radikálisok Magyarországon, 1919–1944. Tanulmányok, dokumentumok. Pécs, 2012. 247 p.

⁶⁰ Karsai, 1967. 174–178. p.

kab, Miklós és Sándor vezetése alatt álló ölbői bérghazdaság elleni súlyos munkás- és kisbérlopánaszokról számolt be. A panaszosok szerint – többek között – alacsony bérért, nem megfelelő körülmények – szállás, ételmezés – biztosítása mellett, az elbocsátás miatti állandó félelemben tartva, akár ünnepnapokon is dolgoztatták a munkásokat. Az események főbb érintettjei a következők:

- Ungár Miksa zsidó nagybérlő;
- Osztovics József (1880–1935) ölbői esperes plébános, aki a cikk megjelenését megelőzően Vas Vármegye Gazdasági Felügyelőségénél vizsgálat megindítását kezdeményezte a bérghazdasági cselédek és munkások kizsákmányolása miatt, valamint rágalmozásért feljelentést tett Ungár Miksa fia, Miklós ellen is;
- Ungár Miklós, akitől a „jó érzésű” idős Ungárral ellentétben „mindenki fél” a bérghazdaságban, mivel „szereti a cse-

től a báró Baich Mihály-féle ölbői birtok bérlője lett. Még táplánfai gazdálkodása idején vetette meg az alapjait a Viktória Sajtgyárnak, amely az 1930-as évekre a kor igényeinek megfelelő modern sajtüzemmé nőtte ki magát díjnyertes termékeket előállítva. 1929-ben, már ölbői bérlőként, kérte a cégbírósnál a községben működő mezőgazdasági vállalata és a vele kapcsolatosan iparendélyvel bíró sajtüzem „Ölbői Bérghazdaság és Viktória Sajtgyár” néven történő cégbejegyzését. Tagja volt a Vas megyei Gazdasági Egyesületnek, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek (OMGE), a Tejgazdasági Szövetségnek, Vas Vármegye Törvényhatósági Bizottságának, valamint Ölbő község képviselőtestületének is. Vas megyei fejek. Szerk. Halász Imre. Szombathely, 1930. 344. p.; Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VaML) A Szombathelyi Törvényszék iratai. Cégbírói iratok E 1430/1929. Ölbői Bérghazdaság és Viktória Sajtgyár. Ungár Miksa ölbői lakos kérvénye vállalatának cégjegyzékebe való felvétele tárgyában, 1929. október 10.

A 2. világháború végén, az akkor már Ungár Miklós bérlő kezelésében lévő 40 főt foglalkoztató sajtüzemet a német csapatok leszerelték. Ölbő község 1274-től 1975-ig szóló története. H. n., [1976]. 22. p.

ledeket minden kis szire-szóra az irodába rendelni”,⁵ sok dologban rendelkezik, így ő hozatta a megelőző évben a vend munkásokat a gazdaságba a környékbeliek helyett, de a majorokban lakó cselédgyerekek téli iskolába járásának problémája miatt nézeteltérése alakult ki Harmat József (1901–1951) tanítóval is; – a bérghazdaság munkásai, akik panaszkodnak, hogy napi 18 órát dolgoztatnak velük 1-1.20 pengőért és már több alkalommal, elégedetlenségüket tetteikkel is kifejezve, bedobálták Ungárék ablakait; – a kishaszonbérlok, akik adótöbblet-szedés miatt tettek panaszt az ölbői körjegyzőségen a bérlő ellen és polgári pert is indítottak a beszedett adótöbblet visszafizetéséért, de elégedetlenségüknek adtak hangot a nekik juttatott „legmeszebb fekvő és legsilányabb földek”⁶ miatt is; – végül Kovács Antal⁷ gazdálkodó, nyilaskeresztes helyi lakost kell megemlíteni, aki perben állt Ungárral, ugyanis utóbbinak cselédje, Kovács Lajos, a bérelt földjén termelt kukoricaszárat eladta Kovács Antalnak, Ungár viszont elszállította a földről a már értékesített árut, amikor megtudta, hogy a vevő a helyi nyilas vezető.

⁵ Góczán, 1935. 4. p.

⁶ Góczán, 1935. 5. p.

⁷ Kovács Antal 1895. október 11-én született Ölbőn Kovács Antal római katolikus földműves és felesége, Puklér Anna gyermekeként. A foglalkozást tekintve szintén földműves ifjabb Kovács 1920. május 9-én kötött házasságot Puklér Máriával. Az Ölbő Petőfi Sándor utca 19. szám alatt lakó, 1955-ben megözvegyült, nyugdíjas Kovács Antal 1979. május 21-én halálozott el a sárvári kórházban. Az ölbői temetőben nyugszik. MNL VaML Vas vármegye állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye (továbbiakban: Vv. áll. akv.) Hegyfalu, születési anyakönyvek (továbbiakban: szül. akv.) 6/1895.; MNL VaML Vv. áll. akv. Ölbő, házassági anyakönyvek 17/1920.; MNL VaML Vv. áll. akv. Sárvár, halotti anyakönyvek (továbbiakban: hal. akv.) 101/1979.

Az újságíró által megszólaltatott Király József (1882–1944) ölbői körjegyző szerint „a körjegyzőségen panaszt nem vettek a bérlő ellen. Az tény, hogy hibásak. Nem tudnak banni a munkásokkal. Hiba van a munkásokban is. Való, hogy már négyszer bedobálták az ablakaikat. Legutóbb egy munkáscsoport az Erger-bergert⁸ énekelte, amidőn a mezőről hazafelé tartott. Akik ezek között voltak, mind elbocsátották.”⁹ Az újság-cikkben megszólaltatottak véleménye szerint „a sérelmek önkéntelenül is behajtják az embereket az antiszemita nyilaskeresztes mozgalomba. Úgyhogy Ölbőn az egész falu ezért nyilas. A faluban a férfiakról kezdve apró gyermekekig valamennyien nyilas módra köszönnek, amivel valóságos állandó tüntetést fejeznek ki bérlővel szemben. ... Állandóan tele szórják Ungár falubeli majorjának udvarát és teleragasztják ablakaikat nyilaskeresztekkel.”¹⁰ – tudósított a napilap. Az újságíró által megkérdezett Harmat József tanító szerint is „tarthatatlan a helyzet, ... fel van zúdulva a bérlő ellen az egész falu. Most már vasárnapról-vasárnapra verik egymásután az Ungár ablakait.”¹¹ A cikk felelevenített egy, a falubeli legények és Ungár fiai közötti, korábbi összetűzést is, amely odáig fajult, hogy Ungárék állítólag revolvért használtak és a csendőrségnek kellett közbelépnie. Az eset kapcsán közrend elleni kihágás és tiltott fegyverhasználat okán tett feljelentést a csendőrség.¹²

Góczán József állításai az ölbői bérghazdaságról és a településen uralkodó állapotokról Ungár Miksa részéről helyreiga-

zító nyilatkozat megjelentetését vonták maguk után a Vasvármegye szeptember 1-jei számában. Ungár véleménye szerint Góczán írása „részben valótlan adatokat tartalmaz, részben pedig a való tényállást elferdítve ismerteti.”¹³ Nyilatkozatában tételesen cáfolta Góczán cikkének állításait. Az aratómunkások ünnepnapon történő dolgoztatásával kapcsolatban a hatóságok által az aratás gyors befejezésének elősegítése érdekében Péter-Pál napját követő két vasárnapon a munkaszünet rendeletileg történt felfüggesztésére hivatkozott, amiből csak az egyik vasárnapot vette igénybe. A Góczán cikkében felmerített lakásviszonyok kapcsán írta: „lakásviszonyokon jó magam nem segíthetek, bérbeadómnak (báró Baich Mihály) pedig a mai viszonyok mellett, alig van erre fedezete. A lakások különben megfelelnek a törvényes követelményeknek.”¹⁴ Ami a munkások bérét illeti, „azok sem maradnak alatta környékbeli uradalmak által fizetett napszámoknál.”¹⁵ Nyilatkozata szerint a kisbérloknek a földeket az OFB (Országos Földbirtok Rendező Bíróság) osztotta ki és nem ő. A kishaszonbérlok helyzetével kapcsolatban tényként közölte, hogy azok állandó bérhátralékban vannak, a kishaszonbérletek bérét pedig, kúriai ítélet szerint, neki kellett a földesúr, Baich Mihály, részére behajtani, sorolta cáfolatait Ungár. Az antiszemita mozgalom ezt a helyzetet „használja ki agitációs céljaira. ... Fizetni nem tudó, vagy fizetni nem akaró emberek érhető gyűlölettel viseltetnek az iránt, aki őket kötelezettségük teljesítésére készíti. Az adós és eladósodott emberek a szélsőségesek felé könnyen hajlanak. Ez az egyedüli oka Ölbőn a nyilaskeresztes mozgalom sikerének és semmi más.”¹⁶ Megtudjuk tőle, hogy „az ablak be-

⁸ Zsidóellenes gúnydal a Horthy-korszakban. Refrénjéről – Erger-Berger Schossberger (Minden zsidó gazember...) – nyerte közkeletű elnevezését. Róbert Péter: Régi nóta, hírhedt nóta. <http://www.szombat.org/archivum/regi-nota-hirhedt-nota> (Megtekinve: 2018. március 11.)

⁹ Góczán, 1935. 5. p.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Ungár Miksa: Helyreigazító nyilatkozat. = Vvm., 1935. szept. 1. (továbbiakban: Ungár, 1935.) 5. p.

¹⁴ Ungár, 1935. 5. p.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Ungár, 1935. 5-6. p.

dobálás hősei egy kishaszonbérő, aki nem hajlandó bért fizetni, ezért őt az OFB kisbérletéből kimozdította, egy illuminált állapotban lévő, majd emiatt elbocsátott munkás és végül ennek öccse.”¹⁷ Góczán a cikkében felidézett összetűzés kapcsán írta, hogy a felemlgetett éjjel öt ittas helyi legény szándékozott erőszakkal bejutni az udvarukra, amikor is egyik fia riasztópisztolyt használva ijesztette el a behatolókat. Ungár Miksa a Góczán József cikkében megfogalmazott – szerinte – rágalmozó állítások miatt eljárás megindítását kezdeményezte.¹⁸

Ungár Miksa nyilatkozata, amely Góczán írásának szinte minden lényeges állítását tagadta, a szerzőt – újságírói hírnevének megvédése érdekében is – viszontválasz megjelentetésére készítette. Újabb cikkében korábbi írása minden állítását fenntartotta, cáfolni igyekezett az ölbői nagybérő helyreigazító nyilatkozatát, többek között, a járási gazdasági felügyelő és a sárvári főszolgabíró által a feljelentések nyomán – az ölbői riport készítésének napján – végzett helyszíni hatósági vizsgálat megállapításaira is hivatkozva.¹⁹

A faluban uralkodó feszült helyzet fenntartásában, gerjesztésében, mint látni fogjuk, jelentős szerepet kapott a helyben megszerveződő nyilas csoportosulás, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt helyi pártszervezete, amely – pontosabban leginkább annak vezetője – a fellelhető közigazgatási iratok tanúsága szerint elsősorban 1934–1940. között fejtett ki intenzívebb tevékenységet.

A faluban a nyilas mozgalom szervezett kereteket 1934. június hó 13-án

öltött, amikor Kovács Antal, mint csoportvezető és társai a sárvári főszolgabírónak tett bejelentése nyomán megalakult „a gróf Festetics Sándor, Meskó Zoltán országgyűlési képviselők és gróf Pálffy Fidél vezérlete alatt álló Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkás Párt”²⁰ ölbői szervezete.”²¹ A létrejött csoport párhelyiségeként a Tyúkszer utca²² 3. szám alatt lévő Kovács Antal-féle ház lett megjelölve, ahol a szervezet hivatalos óráit naponta 6-8 óra között tartotta.²³ A pártszervezet, amely 1934 augusztusában már a „gróf Festetics Sándor országgyűlési képviselő vezetése alatt álló Magyar Nemzeti Szocialista Párthoz”²⁴

²⁰ A gróf Festetics Sándor vezette szélsőjobboldali Magyar Nemzeti Szocialista Párt (továbbiakban: MNSzP) 1933. augusztus 13-án alakult meg. 1933 decemberében egyesült a Meskó Zoltán és Pálffy Fidél-féle Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárttal, ez utóbbi nevén. Festetics 1934 júniusában kilépett a pártból és felújította saját pártját. A párt programját, amely 1935-ben jelent meg Dégen, a mérsékelt antiszemitizmus és a gyors társadalmi változások sürgetése jellemezte. A párt bírálta Gömbös Gyula kormánypolitikáját, mivel úgy ítélte meg, hogy az az agrárnépesség érdekei ellen irányult. Az MNSzP 1933–1934 fordulóján rohamcsapatok szervezésével is próbálkozott. Magyarországi politikai pártok lexikona, 1846–2010. 1. köt. Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok. Főszerk. Vida István. Bp., 2011. (továbbiakban: Vida, 2011.) 208–209. p.

²¹ MNL VaML A Sárvári járás főszolgabírájának iratai (továbbiakban: Sárvári jár. főszolg.) Közigazgatási iratok (továbbiakban: Közig. ir.) 2353/1934. Kovács Antal és társai, Simon Nándor, Szele Géza és Herczeg Gyula levele a Sárvári járás főszolgabírójához, 1934. június 13., Ölbő

²² Ma: Petőfi Sándor utca, Ungárék falubeli majorja is ebben az utcában volt található.

²³ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2353/1934. Kovács Antal és társai, Simon Nándor, Szele Géza és Herczeg Gyula levele a Sárvári járás főszolgabírójához, 1934. június 13., Ölbő

²⁴ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2353/1934. Kovács Antal és társai levele a Sárvári járás főszolgabírójához, 1934. augusztus 9., Ölbő

tartozónak vallotta magát, rendező-, illetve élgárda létrehozásával is próbálkozhatott, amelyet azonban a belügyminiszter vonatkozó rendelkezése értelmében augusztusra feloszlattott.²⁵ Az MNSzP ölbői kerülete, amelynek kerületvezetője Kovács Antal volt, 1939-re 10 falut foglalt magába: „Ölbő, Pósfá, Gór, Répceszentgyörgy, Hegyfalu, Jákfa, Zsédény, Felsőpaty, Bögöt, Porpác.”²⁶ Közülük Ölbőn és Pósfán²⁷ 1934-ben, Jákfán²⁸ 1935-ben, Hegyfaluban,²⁹ Felsőpatyon,³⁰ Porpáccon³¹ és Zsédényben³² 1936-ban alakult meg a helyi pártszervezet.

A Sárvári járás főszolgabírójának közigazgatási és kihágási iratait áttekintve azt láthatjuk, hogy a nyilas érületű helyi személyek és elsősorban az ölbői pártszervezet tevékenysége nyilaskeresztes izgatásra, illetve ilyen célokat szolgáló nyomtatványok – rölapok, röpcédulák – hatósági engedély nélküli terjesztésére szorítkozott leginkább. A nyilas pártszervezet vezetője, Kovács Antal, amellett, hogy állandó pereskedésben állt Ungárékkal, rendszeresen sajtórendészeti kihágási ügyek „főszereplőjeként” jelenik meg a levéltári forrásokban.

²⁵ Uo.

²⁶ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1041/1939. Kovács Antal levele a Sárvári járás főszolgabírójához, 1939. március 16., Ölbő

²⁷ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. iktatókönyv 1934. 3760/1934. ikt. számú bejegyz. Pósfá községben MNSzP megalakulásának bejelentése

²⁸ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. mutató 1935. Az MNSzP jákfai csoportjának megalakulása, helyiségének bejelentése 687/1935.

²⁹ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 4499/1936. Az MNSzP hegyfalui csoportjának megalakulása, helyiségének bejelentése, 1936. dec. 13., Hegyfalu

³⁰ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. mutató 1936. Az MNSzP felsőpatyi helyi szervezetének és helyiségének bejelentése 942/1936.

³¹ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 993/1936. Az MNSzP megalakulás és helyiség bejelentése Porpác községben, 1936. március 31., Porpác

³² MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. mutató 1936. Az MNSzP megalakulás és helyiség bejelentése Zsédény községben 992/1936.

Az alábbiakban konkrét esetek jó részét időrendben tárgyalt részletes bemutatásával vesszük számba az 1930-as években a faluban zajló eseményeket.

Az ölbői csendőrség 1934. szeptember 13-án tett feljelentést Kovács Lajos ölbői lakos ellen, mivel a gyanú szerint az Ungár Miklós szolgálatában álló kocsis 1934. augusztus 12-én a hajnali órákban a község utcáján és Ungár Miklós lakása előtt a Magyar Nemzeti Szocialisták jelvényét és „A nemzet egyöntetűen bevonul az eszmetáborba” címet viselő röpirat példányait engedély nélkül terjesztette. A gyanúsított a kihágás elkövetését tagadta, de beismerte, hogy augusztus 12-én az ölbői major udvarán közönséges újságpapírból kivágott nyilaskeresztes jelvényeket talált szétszórva a földön, amiket felszedett, azonban nem lévén szüksége azokra, az udvaron újból, de nem terjesztési szándékkal elszórta a papírokat. Az esetnek volt szemtanúja, Soós István, aki az elsőfokú tárgyaláson úgy vallott, hogy látta mikor Kovács a nyilaskereszt jelvényeket a major udvarán elszórta, arról azonban, hogy a vádlott a jelvényeket honnan szerezte, nem tudott nyilatkozni.³³ Kovácsot az eset miatt 10 pengő pénzbüntetés megfizetésére ítélték,³⁴ amit megfellebbezett.³⁵ Az 1934. október 18-án megtartott újabb tárgyaláson a szemtanú módosított vallomását. Eszerint tanúja volt, hogy a gyanúsított papírdarabokat do-

³³ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihágási iratok (továbbiakban: Kihág.) 628/1934. M. kir. szombathelyi III. csendőrkörlet Ölbői őrs feljelentése, 1934. szeptember 13., Ölbő

³⁴ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. 628/1934. A Sárvári járás főszolgabírójának büntetőparancsa, 1934. szeptember 22., Sárvár

³⁵ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. 628/1934. Kovács Lajos ellentmondása a Sárvári járás főszolgabírójának büntetőparancsa ellen, 1934. október 5., Sárvár

¹⁷ Ungár, 1935. 6. p.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Góczán József: Ismét az ölbői Ungár ügy. = Vvm., 1935. szept. 8. 4. p.; Góczán József: Ismét az Ungár-ügy. Megindult a hatósági eljárás a bérgazdaság ellen. = Sárvári Mi Újság, 1935. szept. 8. 1-2. p.

bott a földre az Ungár major udvarában, azokat azonban közelebbről nem nézte meg, mert körülbelül úgyis tudta, hogy az MNSzP röpiratai lehetnek, mivel ezekből rengeteg szokott lenni a major udvarában, „úgyhogy szinte térdig járt az ember a röpiratokban”,³⁶ elegendő volt a felmentő ítélethez.³⁷

A 1934. november 20-án kelt az ölbői csendőrőrs feljelentése Kovács Antal és társai (Kracjár Kálmán, Pintér Kálmán, Tóth Gyula, Talabér Kálmán, Kovács István, Nemes Ernő, Lovonyák Imre) sajtótörvénybe ütköző kihágási ügyében. Ungár Miklós bérő 1934. november 9-én arról értesítette az őrsöt, hogy Ölbő községhez tartozó Cseres majori bérgazdaságában alkalmazott sommás munkásainak kukoricaszedéshez kiadott csalánzsákjai közül 10 darab 20 pengő kárértékben elveszett. Gyanúja szerint a zsákokat a gazdaságból eltávozó munkások a kézi ládáikba rejtették, hogy elvigyék. Az ügyben nyomozást folytató csendőrről még aznap a Cseres majorba megérkező munkások kézi ládáinak átvizsgálása során zsákokat nem, nyilas sajtótermékeket viszont annál inkább talált. A nyomozás szálai Kovács Antalhoz, a helyi nemzeti szocialisták vezetőjéhez vezettek, aki az őt kihallgató csendőröknek bevallotta, hogy november 7-én este saját lakásán, a párthelyiségben Lovonyák Imre orfalui lakosnak, valamint a fent felsorolt többi személynek 4-5 darab „A liberál kapitalizmus szülte munkanélküliség és a nyomor leküzdésének elgondolása a nemzeti szocialista program alapján” című, és 4-5 darab „Célkitűzések”

³⁶ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. 628/1934. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1934. október 18., Sárvár

³⁷ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. 628/1934. A Sárvári járás főszolgabírójának ítélete Kovács Lajos sajtótörvénybe ütköző kihágási ügyében, 1934. november 16., Sárvár

című füzetet adott át. E nyomtatványokat hatósági engedély nélkül terjesztette, illetve osztotta szét. A lefoglalt harmadik sajtótermék, az „Új irányok felé” című füzet Krajcár Kálmán vallomása szerint szintén Kovács Antalt révén került hozzá.³⁸ A csendőrről feljelentése nyomán 1935. február 13-án kerül sor a sajtórendészeti kihágása ügy tárgyalására. Mivel Kovács a főszolgabíró előtt beismerte, hogy több egyénnek, aki őt a párthelyiségben felkereste és a nemzeti szocialista párt által hozzá küldött nyomtatott programot kért, adott a nála lévő sajtótermékekből, amelyek terjesztésére egyébként gróf Festetics Sándortól (1882–1856) kapott megbízást,³⁹ 20 pengő pénzbüntetés megfizetésére ítélték⁴⁰, amit az év augusztusáig be is hajtottak rajta.⁴¹

Hogy Kovács Antal milyen nagyfokú ellenszenvvel viseltetett Ungárék iránt, azt jól mutatja az alábbi – mai szemmel nézve abszurdnak tűnő – eset is. Ölbő község 1926. augusztus 15-én avatta fel az 1. világháborúban elesett hősi halottai tiszteletére állított emlékművét. 1935-ben a község képviselőtestülete úgy határozott, hogy a hősi emlékszobrot és országzászlót magába foglaló hősök ligete közelében lévő kisebb területet, szépítészeti

³⁸ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. 792/1934. M. kir. szombathelyi III. csendőrkörlet Ölbői őrs feljelentése, 1934. november 20., Ölbő

³⁹ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. 792/1934. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1935. február 13., Sárvár

⁴⁰ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. 792/1934. A Sárvári járás főszolgabírójának ítélete Kovács Antal sajtótörvénybe ütköző kihágási ügyében, 1935. február 13., Sárvár

⁴¹ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. 792/1934. Király József ölbői körjegyző Sárvári járás főszolgabírójának írt levele Kovács Antal pénzbüntetésének befizetése tárgyában, 1935. július 10., Ölbő; 1935. augusztus 28., Ölbő

szempontból, bevirágosítja. Az uradalmi major előtt terült el „egy nem használt és teljesen nélkülözhető 25-30 négyszögletes terület, mely igen alkalmas volt arra, hogy ezt bevirágozva a község szebbé tétessék. Ungár Jakab ezen terület átengedését kérte azzal, hogy azt saját költségén bekerítetteti és virággal beülteteti. Képviselőtestület az ajánlatot örömmel fogadta és a testület a hozott határozattal használatra átengedte.”⁴² Kovács Antal – aki képviselőtestületi tag is volt egyben – a testület határozata ellen fellebbezéssel élt. Király József ölbői körjegyzőnek az ügyben 1935. június 14-én a sárvári főszolgabíróhoz írt, a képviselőtestület egyhangú határozatának jóváhagyását, és a személyeskedésből eredő fellebbezés elutasítását kérő levele, tömören a következőképpen világítja meg az ügy valós hátterét, tényleges mozgatórugóját. „Kovács Antal mint a nyilaskeresztes párt ölbői szervezője, csupán Ungár elleni ellenszenvből, kivel állandóan pereskedik, fellebbezte meg a határozatot. Az elkerített terület ugyanis Ungár Jakab ablakai alatt van, s így a kerítés miatt nem lehet az ablakokat oly könnyen megközelíteni és nyilaskeresztes jelvényekkel beragasztani, ami eddig gyakran megtörtént.”⁴³ Vas vármegye törvényhatósági kisgyűlése a Kovács által fellebbezéssel megtámadott községi képviselőtestületi határozatot 1935. július 8-án megtartott rendes gyűlésén vette tárgyalás alá, ahol végül a képviselőtestület határozatát jóváhagyta, „mert a községi szépészeti szempontok a terület átengedését indokolják.”⁴⁴ A kisgyűlés véghatá-

⁴² MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1918/1936. Király József ölbői körjegyző levele a Sárvári járás főszolgabírójához, 1935. június 14., Ölbő

⁴³ Uo.

⁴⁴ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1918/1936. Vas vármegye törvényhatósági kisgyűlésének 7797/1935. sz. véghatározata

rozata ellen felülvizsgálati kérelem lehetőségével élve Kovács Antal – a döntést nem lévén képes elfogadni – „magasabb szintre” vitte tovább az ügyet. A törvényhatósági kisgyűlés véghatározata ellen beadott fellebbezését további eljárás céljából az ölbői körjegyző augusztus 12-én kelt levelével terjesztette be a sárvári főszolgabíróhoz,⁴⁵ akitől rövidesen, a hivatali útnak megfelelően, Vas vármegye alispánjához, majd a belügyminiszterhez került a felülvizsgálati kérelem.⁴⁶ Kovács Antal a belügyminiszterhez intézett kérelmét érdemes szó szerint is idézni.

„M. Kir. Belügyminiszter Úrnak
Budapest
Kegyelmes Uram

Vasvármegye törvényhatóságának kisgyűlésén hozott 7797/1935. számú véghatározata ellen felülvizsgálati kérelemmel fordulok a Nagyméltóságú Belügyminiszter Úrhoz méltóztatásuk felülvizsgálni Ölbő község képviselőtestületének, úgy a Vasvármegye törvényhatóságának döntését, azért mert Ungár Jakabnak (nagybérő) a képviselőtestület által a községünk területéből átengedett terület által községünk békéje fel van dülve, azért mert Ungár Jakab által huzatott kerítés utcafrontra meg nem felelő, harctéri tüskés dróttal van bekerítve a gyalogjárdán közlekedő személyeknek úgy a ruházatuk, mint testi épségük veszélyeztetve van, és semmi értelme nincs annak, hogy ott virágos kert létesíttessék, sőt hátrányára van a községnek és a levante intézménynek, mert a levették ott gyülekeztek a

⁴⁵ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1918/1936. Király József ölbői körjegyző levele a Sárvári járás főszolgabírójának, 1935. augusztus 12.

⁴⁶ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1918/1936. A Sárvári járás főszolgabírójának levele Vas vármegye alispánjának, 1935. augusztus 22.

kivonuláshoz és a községi képviselőtestület elfogultan határozott akkor, amikor 1 pengő évi bérért odaadta azon területet.

Kérem a nagyméltóságú Belügyminiszter urat megsemmisíteni úgy Ölbő község képviselőtestületének, mint Vasvármegye törvényhatóságának határozatát, hadd álljon vissza községünk nyugalma mi bízunk nagyméltóságod magyar faj szeretetében.

Tisztelettel:

Kovács Antal
Ölbő község képviselőtestületének tagja⁴⁷

A fentieket olvasva nem csodálkozhatunk azon, hogy a sárvári főszolgabíró, alispáni felhívásra,⁴⁸ a felülvizsgálati kérelemben foglaltakra nézve felvilágosító jelentést kért Ölbő község körjegyzőtől.⁴⁹ Király József ölbői körjegyző levelét – minden további magyarázat helyett – ugyancsak érdemes szó szerint idézni.

„719/1935. szám
Főszolgabíró Úr!

2817/1935. számú rendeletre a kisgyűlési véghatározat kapcsán kiadott fellebbezést tisztelettel betérjesztem.

Egyben jelentem, hogy a virágoskert céljaira átengedett terület képviselőtestületi tárgyalás[a] alkalmával 10 képviselőtestületi tag volt jelen, a terület átengedése egyhangú határozattal történt. Ezen képviselőtestületi gyűlésen azonban panasztévo

Kovács Antal képviselőtestületi tag nem jelent meg, pedig itt módja lett volna az általa vélt sérelmeket előadni, s a képviselőtestületet esetleg más határozat hozatalra bírni. Tudta azonban, hogy ez teljesen céltalan lett volna, mert a képviselőtestület nem személyeskedik, hanem ettől függetlenül hozza meg határozatait. A felülvizsgálati kérelemben felhozottak a valóságnak nem felelnek meg, mert a terület átengedése miatt a község békéje megzavarva nincs, a kerítés tüskés drótja a gyalogjárdán közlekedőknek sem testi épségét, sem ruházatát nem veszélyezteti, annál kevésbé, mert a kérdéses kerítés előtt alig van közlekedés. A levették gyülekezése, illetve sorakozása a tűzoltó-szerház előtt történik, – ahol felszerelésük van és a szerház előtt egy sokkal nagyobb és megfelelő terület áll rendelkezésre – s így a levette intézmény a telek átengedése miatt semmiféle kárt nem szenved.

Úgy a fellebbezés, mint a panasz tisztán személyi kérdés, és nem községi érdekből adatott be.

Ölbő, 1935. szeptember hó 27-én

Király József
körjegyző⁵⁰

A személyeskedéstől sem mentes, egyéni ellentétek gerjesztette ügyet végül a belügyminiszter 1936. április 7-én hozott 11284/1935. IV/b. számú véghatározata zárta le, amely a felülvizsgálati kérelmet elutasította, azzal az indokkal, hogy Vas vármegye törvényhatósági kisgyűlésének véghatározata jogszabályt nem sért.⁵¹ Ölbő község képviselőtestülete határozata, hogy a

⁵⁰ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1918/1936. Király József ölbői körjegyző levele a Sárvári járás főszolgabírójához, 1935. szeptember 27., Ölbő

⁵¹ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1918/1936. Vas vármegye alispánjának levele a Sárvári járás főszolgabírójához, 1936. április 14., Szombathely

községi területből 25-30 négyszöglet Ungár Jakabnak virágoskert létesítésére átengedjen, jogszerű volt.

Az MNSzP ölbői kerületébe tartozó falvak több alkalommal is nyilas gyűlések helyszínéül szolgáltak. A párt 1935. szeptember 29-én Festetics Sándor részvételével Ivánegerszegen és Kenézen tartott népgyűlést, amely után a „Vezértestvért” Kovács Antal ölbői kerületvezető látta vendégül ebédre otthonában.⁵² 1935. október 13-án Ölbő volt az MNSzP nyilvános kerületi gyűlésének helyszíne.⁵³ A rendezvényen Ölbő lakosságán kívül felvonult Sárvár, Rábasömjén, Rábabogyszló, Pósfa, Felsőpaty, Répcelak, Jákfa, Ivánegerszeg, Hegyfalú, Bő, Szeleste, Gó, Vasvár, Rábahídvég, Iván, Egyházasköte, nemzeti szocialista szervezeteinek küldöttsége – tudósított az újság. A népgyűlés szónokai a „Vezér” – Festetics Sándor – képviselőtestületében Festetics Ernő (1915-?), Hegedüs Béla I. Cs. főnök és Lányi Károly főosztályvezető voltak. Festetics Ernő, Festetics Sándor fia, többek között a „nemzetközi tőke előnybe részesülése miatt” emelt szót. A beszédek követően „a gyűlés rendjét biztosító I. Cs. csoport Németh Antal vasvári egységvezető vezetésével elvonult az I. Cs. főnök és a kíséretében lévő testvérek előtt.”⁵⁴ A gyűlés után rövid vezetőségi értekezletet tartottak a vidék összes vezetője részvételével.⁵⁵

A következő népgyűlést 1936. szeptember 20-án, Szele István vendég-

lőjének zárt udvarában szándékozta megtartani az MNSzP ölbői szervezete. A tervezett rendezvényen felszólalt volna gróf Festetics Sándor országgyűlési képviselő, Urbanovics Ottó, Mayer Mihály, Meskó Zoltán (1883–1959), dr. Dűcső Jánosné, Besenyei István és Lányi Károly.⁵⁶ Kérésüket a sárvári főszolgabíró elutasította, mivel a községben gyermekbénulásos megbetegedést alapítottak meg, aminek tovaterjedését megelőző óvintézkedések sikerét veszélyeztethette volna a környező falvak nagy számban megjelenő lakossága.⁵⁷

A faluban a gyermekbénulásos megbetegedés rövid időn belül megszűnhetett, mivel október 4-ére, a korábbi kérelmükben megnevezett helyszínen, nagyrészt azonos előadókkal, ezúttal zászlóavató politikai népgyűlést jelentettek be.⁵⁸ Az ünnepélyvel egybekötött gyűlés megtartását a főszolgabíró elutasította, azzal az indokkal, hogy az egyes politikai szervezetek a párt jellegét külsőleg is kifejező zászló használatára jogosítva nincsenek.⁵⁹ Megismételt kérelmüket a gyűlés zászlóavatás nél-

⁵⁶ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 3142/1936. A Festetics Sándor gróf vezetése alatt álló MNSzP Ölbői Szervezete nevében Kovács Antal, Tucai Sándor, Eredics János és Grubánovits Sándor kérvénye a Sárvári járás főszolgabírójához az Ölbőn megtartandó népgyűlés engedélyezése tárgyában, 1936. augusztus 16., Ölbő.

⁵⁷ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 3142/1936. A Sárvári járás főszolgabírójának véghatározata, 1936. szeptember 3., Sárvár.

⁵⁸ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 4070/1936. A Festetics Sándor gróf vezetése alatt álló MNSzP Ölbői Szervezete nevében Kovács Antal, Szele István, Eredics János, Szele József és Grubánovits Sándor kérvénye a Sárvári járás főszolgabírójához az Ölbőn megtartandó zászlóavató politikai népgyűlés engedélyezése tárgyában, 1936. szeptember 15., Ölbő.

⁵⁹ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 4070/1936. A Sárvári járás főszolgabírójának véghatározata, 1936. szeptember 22., Sárvár.

⁵² Nemzeti szocialista népgyűlések Vas megyében. = Új Barázda (továbbiakban: ÚJB), 1935. okt. 6. 7. p.

⁵³ A vas megyei Ölbőn 1935. október 18-án nyilvános népgyűlést tart a M. N. Sz. P. ... = ÚJB, 1935. okt. 13. 7. p.

⁵⁴ Nagysikerű kerületi gyűlés a vas megyei Ölbő nagyközségben. Festetics Ernő testvér hatalmas beszéde a nemzetközi tőke előnybe részesülése miatt. = ÚJB, 1935. okt. 20. 4. p.

⁵⁵ Uo.

kül történő megtartására, az időközben megjelent és a gyűlési tilalmat elrendelő 1936. évi 5800. M. E. számú rendeletre való tekintettel, Kovács Antal a szolgabíró előtt megjelenve visszavonta.⁶⁰

A helyi nyilasvezető 1937 áprilisában hallatott ismét magáról, amikor az ügyészség vádat emelt ellene a csendőrség törvényes rendelkezései elleni elégedetlenségre való felhívás miatt, a törvényszék pedig 30 pengő pénz-büntetésre ítélte ennek folyománnyaként. A büntetés alapjául szolgáló cselekmény sajtónyilvánosságot is kapott. Eszerint Szanyi József ölbői földműves lopási ügyben idézést kapott az ölbői csendőrségre. Odafele menet összefutott Kováccsal, aki azt mondta neki, hogy a község házára menjen, ne a csendőrségre, mert a csendőröknek nincs joguk a község házára kívülről, bizalmi férfiak nélkül tanúkat kihallgatni. A szót tett követte, mindketten a község házára mentek, ahol Kovács jegyzőkönyvet fogalmazott, amelyet a belügyminiszternek akart küldeni.⁶¹

Az Ölbőn 1937. június 6-án megrendezésre került következő nyilas gyűlésen gróf Festetics Sándor személyesen is részt vett egy olyan beszédet tartva, amely kisebb indulatot gerjesztve a sajtó érdeklődését is felkeltette. Abban ugyanis – az időközben elhunyt Osztovics József helyét betöltő, többek között szociális, de politikai ügyekben véleményét már kerkaszentmiklósi plébánossága idején is sajtónyilvánosan gyakran határozottan kifejtő, Kóbor István (1887–1969) plébános megfogalmazásában – a politikai támadást inté-

zett a katolikus egyház ellen, Közi Horváth Józsefnek (1903–1988), az Actio Catholica országos titkárának „Nemzetiszínű pogányság” című röpiratát elemezve az egyházat sértő kijelentéseket tett. Beszédében a nyilas pártvezető úgy fogalmazott, hogy: „a füzetről itt, Ölbőn szerzett csak tudomást, s hogy nemzetiszínű pogányok alatt őket értik, nyilasokat”,⁶² majd kommentálta Közi Horváth írásának egyes fejezeteit. A nyilasvezér beszéde Kóbor plébánost az állításokat visszautasító erélyes nyílt levél megírására indította. A Nyugatmagyarország c. lap a következőképpen számol be az esetről. „Mint ismeretes, a vas megyei nyilasok egyik főfészeke Ölbő község, ahol Festetics Sándor gróf nyilasvezér is többször megfordult. Legutóbb is gyűlést tartott és beszédet mondott Ölbőn, amelyre Kóbor István ölbői plébános válaszolt az egyik sárvári röplapban. Kóbor István plébános válaszában többek között ezeket írja: Megdöbbenő és megbotránkoztató egy tiszta katolikus községben egy katolikus vallású főúrtól hallani, az egyházat rágalmazni, hogy a katolikus egyház indította el a harmincéves háborút és azért ragadott kardot, hogy erőszakkal kényszerítse a protestánsokat az egyház kebelébe. Ezt, a történelem totális nem ismeretét, tudatlanságon alapuló megállapítást tisztelettel vissza kell utasítanunk. Nincs okom, – írja végül – hogy nyilas híveimet eddigi megismerésem szerint elítéljem, de tartozom nekik a felvilágosítással és hiszem, hogy az ilyen félrevezetések után kiábrándulnak a nyilas mozga-

⁶² Egy katolikus pap élehangú röpirata Festeticsék ellen. = Esti Kurír (továbbiakban: EK), 1937. aug. 25. 7. p.; Az esettel kapcsolatban lásd még: Válasz Festetics Sándor gróf katolikusellenes támadására. = Magyarország, 1937. júl. 27. 7. p.; Kóbor apátplébános élehangú cikkében utasítja vissza gróf Festetics Sándor történelemhamisításait. = Pesti Napló, 1937. júl. 27. 3. p.; Az ölbői plébános válaszol Festetics Sándornak. = ZmÚ, 1937. júl. 29. 1. p.

lomból, amelybe jóakarattal kapcsolódtak bele és rá fognak eszmélni, ha a Fővezér kapujára nincs is kifüggesztve, hogy „harapós kutya”, mégis csak neki kellene megkezdenie a szociális bajok orvoslását nagybirtokainak feldarabolásával és nem másra hagyni.”⁶³ A plébános nyílt levelére a Szombathelyen megjelenő „Nyilaskereszt” című pamfletben hasonlóan éles tónusban válaszoltak a mozgalom hívei. Ezt a plébános „Harc az igazságért” címmel megjelenő nyílt levélben utasított vissza, megfogalmazva többek között: „Általában tehát kimondom meggyőződésemet: a magyar nemzeti szocializmussal szemben éppen azért vagyok tele aggodalommal, azért látok benne veszélyt, mert balra kanyarodik, mert minden kardcsörtető hitvallásuk mellett is újságjaiknak egyetlen egy elitélő szavuk sincs a német nemzeti szocializmus vallásellenes törekvéseivel szemben. ... Sőt, annyira mennek a rokon-szenyben, hogy védelmükbe veszik, hogy ott nincs pap- és vallásüldözés. Így mernek írni! Így képmutatószkodnak! Így akarják a népet félrevezetni. A »Stürmer« című német lap folyó évi július 12-i száma a legnagyobb fokban istenkáromlással vádolja meg azért, mert iskoláikban az ószövetségi bibliát is tanítják, amelyben az istenfélő két zsidó nő, Eszter és Judit a Boldogságod Szűz Mária előképeiként szerepel. A két zsidó nőt olyan jelzővel látja el az a lap, hogy még a legutolsó utcai söpredék nő is bírósághoz menne érte. Íme, a Szűz Anya előképeiről így mernek írni – folytatja tovább Kóbor István plébános nyílt levele. ... Nem vallásüldözés ez?”⁶⁴ Az idézett cikken kívül a plébános ezidőtájt több más írásában is elítélte a szélsőjobboldali, fasiszta politikai pártot és annak vezérét,

Festetics Sándort.⁶⁵ Az eredetileg május 30-ra tervezett⁶⁶, majd új időpont kérévényezése után június 6-án⁶⁷, a Hangya vendéglő zárt udvarán megtartott politikai népgyűlést a sárvári főszolgabíró első körben nem engedélyezte. A nemzeti szocialisták kérelmét elutasította, mert „... a Sárvári járásban, illetve a járás több községében, főként Sárvár nagyközségében uralkodó nagymérvű munkanélküliség következtében minden olyan mozzanattól, ami a lakosság körében bizonyos fokú nyugtalanságot kelthet, tartózkodni kell. Mint-hogy pedig a politikai és gazdasági kérdéseket tárgyaló népgyűlések rendezése az ilyen nyugtalanságnak feltétlenül előidézői lehetnek, a kérelmet elutasítanom kellett. A munkanélküliség megszűnésével, illetve csökkenésével, ami a nyári gazdasági munkálatok megindulásával kezdődik, a fentebb vázolt körülmények már fenn nem forognak, s így a kérdéses munkálatok megindulásáig népgyűlések tartása közrendészeti szempontból mellőzendő.”⁶⁸ Fellebbezésüknek az alispán azonban helyt adott, engedélyezve a népgyűlés megtartását, mivel „Ölbő községet önálló gazdák, gazdasági munkások és mezőgazdasági napszamosok lakják és így az előrehaladott gazda-

⁶⁵ Kóbor István: Visszhang Pehm prelátusnak gróf Festetics Sándornak adott válaszára. = Vvm., 1937. okt. 10. 2. p.; Mi van a Festetics-párt tagsági díjaival? = Magyarország, 1937. okt. 13. 3. p.; Kóbor István: Szélsőjegyzet. = ZmÚ, 1937. okt. 16. 1-2. p.

⁶⁶ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2057/1937. A Festetics Sándor gróf vezetése alatt álló MNSzP Ölbői Szervezete nevében Tuczai Sándor, Szele Géza, Grubánovics Sándor és Kovács Géza kérvénye Ölbőn megtartandó népgyűlés engedélyezése tárgyában a Sárvári járás főszolgabírójához, 1937. május 3., Ölbő.

⁶⁷ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2057/1937. Kovács Antal bejelentése a Sárvári járási főszolgabírói hivatalban a népgyűlés időpontjának áthelyezéséről, 1937. május 29., Sárvár.

⁶⁸ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2057/1937. A Sárvári járás főszolgabírójának véghatározata, 1937. május 13., Sárvár.

⁶⁰ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 4070/1936. A Sárvári járás főszolgabírójának levele Vas vármegye alispánjához, 1936. november 5., Sárvár.

⁶¹ Elítéltek egy nyilasvezért. = Zalamegyei Újság (továbbiakban: ZmÚ), 1937. ápr. 8. 3. p.

sági munkálatokra való figyelemmel... munkanélküliség ott annyira enyhült, hogy csaknem megszűntnek tekinthető. Ennélfogva a népgyűlés engedélyezésének ténye mellett az I. fokú rendőrhatalóság joga és kötelessége, hogy a gyűlés zavartalanágát biztosítsa...”⁶⁹ A gyűlés, mint láttuk, teljesen rendben, minden zavaró incidens nélkül folyt le. A rendezvényen Festetics Sándor mellett felszólalt még Bessenyei István dégi lakos is. Előbbi az MNSzP programját ismertette általánosságba, az utóbbi beszéde szintén ezen tárgy körül forgott. A gyűlést megnyitotta és bezárta Kovács Antal – szolt a fősztolgabírói jelentés.⁷⁰

Közi Horváth röpiratának bírálata nyomán az ölbői plébános és a nyilasok között kibontakozó sajtópolemiával párhuzamosa helyben persze tovább zajlottak a „nyilas hétköznapiak”. A 1937. július 17-én történt, hogy a község egyik kocsmájában mulatozó legények zárórát követően a csendőrségi épület elé vonultak, ahol hangos jelenet játszódott le. A legénycsoport karókkal, botokkal felszerelve szidalmazta a „kakastollasokat”. Az őrszobán tartózkodó Török Lajos ügyeletes csendőr igyekezett a hangoskodók között rendet teremteni, mire amazok karókkal támadtak a csendőrré, akit ütlelni kezdtek. Török védekezésül kardot rántott, a kialakuló dulakodásban hasba szúrta Eredics Vincét, miközben maga is súlyos sérüléseket szenvedett. Mindkettőjüket kórházba szállították. A csendőrségi nyomozás során letartóztatták Puklér Géza és Simon Miklós ölbői, valamint Kóbor János ostffyasz-

szonyfai legényeket. Eljárás indult ellenük, és a súlyosan sérült Eredics Vince ellen is, csoportosan elkövetett hatósági közeg elleni erőszak címen, miközben a sajtó szerint felmerült a gyanú, hogy nyilaskeresztes bujtogatás áll a támadás mögött,⁷¹ ahogy az a feltevés is megfogalmazódott, hogy a faluban ezidőtájt kiemelkedően nagy számban előforduló tüzesetek⁷² szintén nyilas izgatások következményei lehetnek.⁷³ Hogy az izgatás gyanúja beigazolódott-e, arra vonatkozóan nincsen adat, de a három ölbői gyanúsított közül kettőt letöltendő fogházra ítélték.⁷⁴

⁷¹ Véres éjszakai összetűzés Ölbő községben. = Friss Újság (továbbiakban: FÚ), 1937. júl. 14. 7. p.; Véres összecsapás a csendőr és duhaj falusi legények között Ölbőn. = Dunántúli Néplap (továbbiakban: DN), 1937. júl. 17. 15. p.; Megtámadták a csendőroket egy vasmegeyi falu legényei. = Magyarország, 1937. júl. 18. 2. p.; Három letartóztatás az ölbői véres támadás ügyében. = FÚ, 1937. júl. 18. 10. p.; Letartóztatták a csendőroket ellen tüntető ölbői legényeket. = DN, 1937. júl. 24. 13. p.; Nyilaslegények véres támadása egy csendőroket ellen. Politikai bujtogatás Vasvármegyében. = Oroszázi Friss Hírek, 1937. júl. 18. 5. p.; Nyilaskeresztesek támadása a falusi csendőr ellen. = Kanadai Magyar Munkás, 1937. aug. 5. 2. p.

⁷² Az 1930-as években a településen előforduló tüzesetekkel kapcsolatban lásd: Pupa Csilla: Modernizáció „kerülőúton”. Mi állhatott az ölbői sorozatos tüzesetek hátterében a 30-as években. = Vasi Szemle (továbbiakban: VSZ), 2019. 1. sz. 99–114. p.

⁷³ „Ölbő község arról nevezetes, hogy alig van az országban még egy hely, ahol olyan gyakran volnának tüzek, mint itt. A feltevés az, hogy ezek a tüzesetek is a nyilas izgatások következményei, a nyomozás ebben az irányban többízben terhelő adatokat produkált. A csendőrség most azt kutatja, hogy a legutóbbi tüntetés és a nyilas izgatások között nincs-e közelebbi összefüggés.” Felbujtogatott legények véres támadása egy csendőroket ellen. = Délmagyarország, 1937. júl. 18. 4. p.

⁷⁴ 1938-ban Puklér hatósági közeg elleni erőszak és súlyos testi sértés végett 4 hónapnyi, Eredics az utóbbi végett 3 hónapnyi fogházra ítélték. MNL VaML Szombathelyi Törvényszéki Börtön iratai. Börtöntörzskönyv 490/1938., 14/1939.

Kovács Antalt 1937. november 8-án izgatás büntette miatt ítélte pár hónapnyi fogházbüntetésre a szombathelyi törvényszék⁷⁵, amiért 1937. október 3-ának délutánján Alsószelestére, gróf Festetics Sándor vezetésével megtartott nyilaskeresztes gyűlésre igyekezvén, a gyakorlótér mellett elhaladva, a gyakorlatozásra összegyűlt ölbői levante köteles ifjúságot nyilas gyűlésre hívta.⁷⁶ „A következő szavakat intézte a gyakorlatra kivonult levantekehez: Bátorság! Miért vonultok most ki? Ki adott erre parancsot? Micsoda piszkosság, mocskosság a levantekeket ilyenkor itt tartani! Gyertek Szelestére, a gyűlésre! Gyertek, hagyjátok itt a gyakorlatozást!”⁷⁷ Kovács az ítélet ellen szokásához híven fellebbezett, amivel a felmentés helyett csak annak némi súlyosbítását érte el.⁷⁸

Nem kellett sokáig várni a nyilas vezető újabb sajtórendészeti kihágására sem. A szombathelyi törvényszék még meg sem hozta ítéletét az izgatás büntetésével vádolt Kovács ügyében, amikor az ölbői csendőroket 1937. október 16-án ismét fellejtést tett ellene. Az ügyet megelőzően 1937. október 11-én kelt 2420/1937 sz. végzésével a szombathelyi törvényszék vizsgáló bírása elrendelte a Festetics-féle MNSzP kiadásában megjelenő „A liberalizmus a kommunizmus melegágya” és „A kommunizmus a zsidó faj uralma” című röpiratok elkobzását, ahol azok terjesztését megfigyeltél, ott házkuta-

tás tartását is engedélyezte a nyomtatványok kézre kerítése végett. Az ölbői csendőroket november 12-ére virradóra észlelte, hogy a községben egyes lakóházak kapuira és falaira az elkobozni rendelt „A kommunizmus a zsidó faj uralma” című röpiratok lettek ismeretlen személyek által kiragasztva, ezért azok terjesztőinek felkutatására az őrs járőre nyomozást indított. A gyanú persze hamarosan Kovácsra terelődött. A csendőroket november 15-én „bizalmasan arról értesült, hogy a röpiratokat a nemzeti szocialista párt ölbői vezetője, Kovács Antal ... ölbői lakos, földműves terjeszti, esetleg valaki útján terjeszti”.⁷⁹ Még aznap a gyanúsított lakásán megtartott házkutatás során 63 db fent nevezett röplapot és 7 db azonos című kisebb felragaszt foglaltak le.⁸⁰ A nyilasvezető beismerte, hogy a kérdéses röpiratokból több példány is volt nála, annak többségét azonban már továbbította, illetve kiosztotta a párt hívei között. Hogy szétosztás és kiragasztás végett kinek adta át, és azokat a községben ki ragasztotta ki, azt nem volt hajlandó elárulni. Mivel a röpiratok utcai terjesztésére hatósági engedéllyel nem rendelkezett,⁸¹ rendőri büntetőeljárás indult ellene. Kovács az október 29-ére kitűzött tárgyaláson a sárvári fősztolgabíró előtt nem jelent meg.⁸² Egy nappal korábban annak november 13-ára történő elhalasztását kérte, mondván, bizonyítékait addigra be tudja szerezni.

⁷⁵ MNL VaML Sárvári jár. fősztol. Közig. ir. 1059/1940. A győri királyi ítéltábla B. I. 28/1938/7. sz. ítélete, 1938. február 10., Győr.

⁷⁶ Aki nyilas gyűlésre hívta a levantekeket. = Népszava, 1937. nov. 10. 9. p.; Izgatásért nyolchónapi börtönre ítélték egy nyilaskeresztes gazdát. = Pesti Hírlap, 1937. nov. 10. 13. p.

⁷⁷ MNL VaML Sárvári jár. fősztol. Közig. ir. 1059/1940. A magyar királyi kúria B. I. 1009/1938/9. sz. ítélete, 1938. május 25., Budapest.

⁷⁸ Uo. Kovács az ítélet ellen a győri ítéltáblánál, majd a kúriánál fellebbezett, büntetését 4 hónapra fogházra emelte fel a kúria.

⁷⁹ MNL VaML Sárvári jár. fősztol. Kihág. ir. 995/1937. M. kir. szombathelyi III. csendőrkertület Ölbői őrs feljelentése, 1937. október 16., Ölbő.

⁸⁰ MNL VaML Sárvári jár. fősztol. Kihág. ir. 995/1937. Jegyzék Kovács Antal ölbői lakostól őrizetbe vett tárgyakról, 1937. október 15., Ölbő.

⁸¹ MNL VaML Sárvári jár. fősztol. Kihág. ir. 995/1937. M. kir. szombathelyi III. csendőrkertület Ölbői őrs feljelentése, 1937. október 16., Ölbő.

⁸² MNL VaML Sárvári jár. fősztol. Kihág. ir. 995/1937. Sárvári járás fősztolgabírójának levele a szombathelyi királyi ügyészségnek, 1937. október 29., Sárvár.

Kérte egyúttal, hogy az ügyben tanúként idézzék be és hallgassák ki gróf Festetics Sándor országgyűlési képviselőt, mint az MNSzP vezérét.⁸³ Hogy ez utóbbira sor került volna, annak iratokban nincs nyoma. Az újabb tárgyaláson a főszolgabíró további nyomozás lefolytatására kérte az ölbői csendőrpáncsnokságot, mert úgy ítélte meg, hogy semmiféle pozitív adat nem merült fel arra nézve, hogy Kovács a röplapokat az utcán vagy a házaknál terjesztette volna. A kihallgatott tanúk sem tudtak bizonyítékot szolgáltatni, Kovács pedig azt állította, a fent említett röpiratot az őrizetbe vétel előtti este kapta, így fizikai ideje sem lett volna azokat terjeszteni.⁸⁴ Az ölbői őr szeptember 20-án kelt jelentése szerint „a gyanúsítottnak a tárgyalás alkalmával tett azon védekezése, hogy az őr járőre által lefoglalt ... röpiratokat, a lefoglalás előtti napon, vagyis október 14-én kapta postán nem helytálló, mert az őr bizalmas megfigyelése szerint Kovács ... a röpiratot már október 12-ike előtt kapta, így azokat ő már 12-én virradóra terjeszthette, bár tetten érni nem sikerült. Hogy a röpiratok Kovács Antal útján lettek terjesztve, azt az is valószínűvé teszi, hogy az őr megfigyelése szerint már 12-ike előtt, amikor Kovács címére nyomtatvány csomag érkezett, azon éjjel egyes házak falain és udvaraiban bedobálva röpiratok találtak. Ezen röpiratok a megérkezés sorrendjében kerültek kiosztásra. A első héten „A liberalizmus a kommunizmus melegágya”, a második héten „A kommunizmus a zsidó faj uralma”, a harmadik héten „A kommunizmus rabszolgasors, de csak a dolgozók számára”, a negyedik héten „A gyávák sorsa a rabszolgaság” és az ötödik héten „Válassz! Középút nincs!” című szöveggel. Az őr megállapítása szerint a nemzeti

⁸³ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Kovács Antal levele a Sárospataki járás főszolgabírójának, 1937. október 28., Ölbő.

⁸⁴ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Sárospataki járás főszolgabírójának levele az ölbői csendőrpáncsnokságnak, 1937. november 8., Sárospata.

szocialista szervezkedéssel kapcsolatos összes röpiratok kizárólag Kovács Antal címére érkeznek Ölbőre, így csak annak az útján kerülhetnek szétszórásra is, de hogy Kovács azokat kivel osztatja szét az eddigi megfigyelés során nem volt megállapítható.”⁸⁵ A fent idézett jelentés elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy Kovácsot a december 28-án megtartott tárgyaláson – annak átlátszónak tűnő védekezése és tagadása ellenére is – elítéljék sajtórendészeti kihágás elkövetése miatt. Tekintettel arra, hogy korábban már két alkalommal büntetve volt hasonló cselekmény elkövetéséért, a főszolgabíró magasabb büntetési tétel alkalmazását tartotta indokoltnak, 30 pengő pénzbüntetésre ítélte őt.⁸⁶ Kovács az ítéletbe ez alkalommal sem nyugodott bele persze. Már másnap, felmentését kérve, fellebbezte az alispánnál az elsőfokú ítéletet.⁸⁷ Ártatlanságát hangoztatva felpanaszolta: „A fentebb említett röpirat terjesztést ha én tényleg elkövettem volna, csak állítólag, a Főbíró Úrnak az ítélet kihirdetésekor mondotta meg kellett büntetnem mert ön az ölbői M.N.Sz. Párt vezetője csak ön terjeszthette. ... Méltóságos Alispán Úr engem minden bizonyíték, illetve bebizonyítás nélkül büntetett meg a Főszolgabíró Úr. Méltóságos Alispán Úr vagy már az is elégséges, hogy Kovács Antaltól van szó akár bűnös akár nem mert Nyilas röpiratokról van szó büntetni és büntetni kell.”⁸⁸ Vas vármegye alispánja, mint másodfokú rendőri

⁸⁵ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. M. kir. szombathelyi III. csendőrkörlet Ölbői őr jelentése, 1937. november 20., Ölbő.

⁸⁶ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Sárospataki járás főszolgabírójának ítélete Kovács Antal sajtórendészeti kihágási ügyében, 1937. december 28., Ölbő.

⁸⁷ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Kovács Antal levele a Sárospataki járás főszolgabírójának, 1937. december 29., Ölbő.

⁸⁸ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Kovács Antal levele (fellebbezés) a Vas vármegye alispánjának, 1937. december 29., Ölbő.

büntetőbíró az elsőfokú ítéletet helyben hagyta.⁸⁹ Ebbe beletörödni nem tudván Kovács ismét – ezúttal már harmadfokon a belügyminiszternek címezve – fellebbezést fogalmazott, kérve a főszolgabírónak új eljárás lefolytatására történő utasítását, hangsúlyozva, „hogy semmi féle bizonyítékot ellenem fel nem tudtak hozni csak éppen azt, hogy én vagyok az Ölbői Magyar Nemzeti Szocialista Párt vezetője.”⁹⁰ A fellebbezés határidő letelte után beadott fellebbezését a főszolgabíró elutasította.⁹¹ Nem meglepő, hogy Kovács ez alkalommal is apellált a verdikt ellen, az alispán azonban a főszolgabírói döntését ez alkalommal is jóváhagyta.⁹² Hogy behajtsák Kovácsra a bírságot, 1938 augusztusában Ölbő község előjárósága a pénzbüntetés értékének megfelelő mennyiségű búzát foglalt le tőle, majd árverést hirdettek ingóságaira, ami újabb fellebbezési „lavínát” indított el Kovács részéről, ezúttal a pénzügyi hatóságokhoz. Beadvány kelt az adóügyi hatósághoz, az m. kir. adóhivatalhoz, a pénzügyminiszterhez.⁹³ Végül a 30 pengő pénzbüntetésnek 6 napi elzárásra való átváltoztatásáról hozott végzést a sárospataki főszolgabíró, aminek letöltésére 1940. április 22-én kellett volna

⁸⁹ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Vas vármegye alispánjának ítélete Kovács Antal ölbői lakos sajtórendészeti kihágása tárgyában, 1938. január 26., Szombathely.

⁹⁰ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Kovács Antal levele (fellebbezés) a M. kir. belügyminiszternek, 1938. március 26., Ölbő.

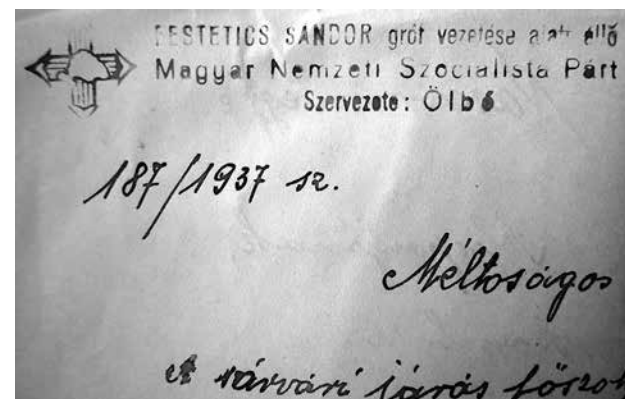
⁹¹ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Sárospataki járás főszolgabírójának végzése Kovács Antal fellebbezése ügyében, 1938. április 10., Ölbő.

⁹² MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Vas vármegye alispánjának végzése Kovács Antal ölbői lakos sajtórendészeti kihágása tárgyában, 1938. május 10., Szombathely.

⁹³ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Király József ölbői körjegyző levele a Sárospataki járás főszolgabírójához, 1938. október 10., Ölbő.

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt ölbői kerülete körbélyegzője
(MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Köz. ir. 2057/1937)

A Festetics Sándor gróf vezetése alatt álló Magyar Nemzeti Szocialista Párt ölbői szervezetének hosszúbélyegzője
(MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Köz. ir. 2057/1937)

jelentkeznie Kovácsnak, de kérvényezte ennek elhalasztását 3 havi időtartamra.⁹⁴

Kovács Antalnak, mint a Festetics-féle nemzeti szocialista párt helyi csoportja vezetőjének, a tevékenységét az ölbői csendőrkörlet folyamatosan figyelemmel kísérte. 1938. március 15-én a szombathelyi ügyészségnek tett jelen-

⁹⁴ MNL VaML Sárospataki járás. főszolg. Kihág. ir. 995/1937. Kovács Antalnak a Sárospataki járás főszolgabírójához intézet kérelme, 1940. április 18., Ölbő.

tése szerint Kovács hatósági engedély nélkül Ölbő községben és környékén a debreceni Beke nyomdában előállított „Mit várhat a magyar állampolgár a nemzeti szocializmustól a régi rendszerrel szemben?”, valamint egy hamburgi nyomdából származó „Mit akar Németország? (Hitler Adolf beszédének kivonata, melyet a hatalom átvételének négyéves évfordulója alkalmából a birodalmi gyűlésen tartott)” feliratú röpiratokat terjesztett.⁹⁵ Mivel az ügy szála Debrecenbe „vezettek”, a szombathelyi ügyészség további eljárás végett illetékességből azt az ottani ügyészségnek adta át.⁹⁶ Onnan a röplap debreceni felelős kiadója ellen izgatás büntette miatt lefolytatott nyomozás megszüntetése után az eljárás Kovács Antal engedély nélküli röplapterjesztési ügyében ismét Szombathelyre került vissza.⁹⁷ A hitfelekezeti elleni izgatás miatti nyomozást az ügyészség végül büncselekmény hiányában megszüntette, de sajtórendészeti kihágás elkövetése miatt ügye a Sárvári járási főszolgabíróhoz, mint illetékes rendőri büntetőbíróhoz került 1938 júliusában.⁹⁸ Kovács 1938. október 1-jétől kezdődően éppen 4 havi börtönbüntetését töltötte a szombathelyi ügyészségen,⁹⁹ talán ez-

zel magyarázható, hogy ellene csak az 1939. év elején folytatódott tovább az eljárás. 1939 februárjában a főszolgabíró további nyomozásra szólította fel az ölbői csendőrsöt annak tisztázására, hogy Kovács a kérdéses röpiratokat ténylegesen terjesztette-e házról-házra járva, vagy milyen módon történt azok szétosztása.¹⁰⁰ Kovács azt beismerte korábban, hogy a röplapokat párthívei között terjesztette, azonban, hogy ezt házról-házra járva tette-e, vagy a párt helyiségében osztogatta a propagandaanyagokat, és kinek adott belőlük, arról sem akkor, sem az újabb nyomozás során nem nyilatkozott. Ellene tanúskodni senki nem volt hajlandó. Mivel újabb bizonyító adatot nem sikerült beszerezni,¹⁰¹ sajtórendészeti kihágási ügyében bizonyítékok hiányában 1939. április 12-én felmentő ítélet született.¹⁰²

1938 júniusában a helyi nemzetiszocialista csoport működését rövid időre „megzavarta” a faluban megjelenő száj- és körömfájás járvány, ami miatt Kovács Antal háza is zárlat alá került. Mivel az MNSzP ölbői szervezetének párthelyisége Kovács házában volt, így a kialakult helyzetre tekintettel, kénytelenek voltak annak áthelyezését Tucai Sándor Ölbő községben lévő 43. számú házába, annak bejelentésével, hogy a zárlat megszüntetését követően ismét

vissza fogják helyezni a párthelyiséget Kovácshoz.¹⁰³

A helyi csendőrség továbbra is folyamatosan nyomon követte az ölbői nemzeti szocialisták tevékenységét. Így amikor Kovács Antal körzetvezető lakásán 1938. augusztus 10-én az esti órákban egy autóval két idegen jelent meg, csendőrszolgát vezényeltek ki annak ellenőrzésére, hogy a párthelyiségben nem tartanak-e engedély nélküli politikai gyűlést vagy összejövetelt a nemzeti szocialisták. Ott azonban csak dr. Koronc Rajmund és Urbanovics József szombathelyi lakosok tartózkodtak, akik Kovács régi ismerősének mondták magukat, akit azért látogattak meg, hogy megtudják a közelmúltban Dégen és Budapesten tett utazása során mit végzett.¹⁰⁴

Kovács korábbi sajtórendészeti ügye még le sem zárult, illetve folyamatban volt, amikor állhírtérjesztés vétségéért állt újfent a szombathelyi törvényszék előtt 1938 szeptemberében. „Az ügyészség vádirata szerint május 13-án kormányválságról terjedtek el hírek és ekkor Kovács az ölbői Hangya söntésében több ott tartózkodónak azt mondta, hogy zavaros a helyzet, egy-két óra múlva kitörhet a forradalom, figyelmeztet mindenkit, hogy ha valami változás lenne senki sem üljön fel a rém, vagy kósza híreknek.”¹⁰⁵ Kovács tagadta a kijelentéseket, a kihallgatott tanúk is máshogy emlékeztek az elmondottakra, így végül a törvényszék bizonyíték

hiányában felmentette a vád alól a helyi nyilasvezetőt.¹⁰⁶

Ezt megelőzően, 1938. május 7-én Kovács Antal engedélyt kapott a kiadásában megjelenő, a sárvári Farkas Nyomdában előállított, a MNSzP ölbői kerületéhez tartozó pófai pártszervezet 1938. május 8-án megtartandó nagygyűlésére meghívó röplapok és falragaszok Sárvári járás területén történő utcai terjesztésére.¹⁰⁷

Kovács a gyűlést meghirdető plakátok kiragasztásával Puklér Antal ölbői lakos, lakatossegédet bízta meg. Az ölbői csendőrség tiszthelyettese, Karczag Ferenc, május 7-én reggel azt észlelte, hogy a következő napra Pósfára meghirdetett és hatóságilag engedélyezett gyűlés hirdető plakátjaiból egy példányt az ölbői csendőrlaktanya kapujára is felragasztottak.¹⁰⁸ A csendőrség kapujában álló járőrparancsnok az abban az időben arra haladó Puklért felelősségre vonta, hogy „miért ragasztotta ki a nyilas plakátot csendőrség kapujára, mire Puklér azt felelte, csak tessék feljelenteni, majd a büntetést megfizetem”.¹⁰⁹ A csendőrök a Pósfán megtartott gyűlésről visszajövet kerítették sort Puklér kihallgatására, aki ekkor még tanúk jelenlétében elismerte, hogy a csendőrlaktanya kapujára, annak utca felőli oldalára a plakátokat ő ragasztotta fel, de azzal védekezett, hogy nem volt tudomása, hogy középületre, illetve annak tartozékára, kerítésére plakátot felragasztani nem szabad. Mivel ennek tilalmára az előjáróság már korábban

⁹⁵ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Kihág. ir. 1107/1938. M. kir. szombathelyi III. csendőrkörület Ölbő őr jelentése a szombathelyi kir. ügyészségnek, 1938. március 15., Ölbő.

⁹⁶ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Kihág. ir. 1107/1938. A szombathelyi kir. ügyészség levele a debreceni kir. ügyészségnek, 1938. március 16., Szombathely.

⁹⁷ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Kihág. ir. 1107/1938. A debreceni kir. ügyészség levele a szombathelyi kir. ügyészségnek, 1938. június 25., Debrecen.

⁹⁸ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Kihág. ir. 1107/1938. A szombathelyi kir. ügyészség levele a győri kir. ügyészségnek, 1938. június 30., Szombathely; Uo. A győri kir. ügyészség határozata, 1938. július 11., Győr.

⁹⁹ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Kihág. ir. 31/1938. A szombathelyi m. kir. pénz-

ügyigazgatóság levele a Sárvári járási főszolgabírójának, 1939. január 16., Szombathely.

¹⁰⁰ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Kihág. ir. 1107/1938. A Sárvári járási főszolgabírójának az m. kir. szombathelyi III. csendőrkörület Ölbő őrsehez írt levele, 1939. február 27., Sárvár.

¹⁰¹ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Kihág. ir. 1107/1938. Az M. kir. szombathelyi III. csendőrkörület Ölbő őrseinek a Sárvári járási főszolgabírójának írt levele, 1939. március 11., Ölbő.

¹⁰² MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Kihág. ir. 1107/1938. A Sárvári járási főszolgabírójának ítélete Kovács Antal sajtórendészeti kihágási ügyében, 1939. április 13., Sárvár.

¹⁰³ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Közig. ir. 2248/1938. Király József ölbői körjegyző levele a Sárvári járási főszolgabírójához, 1938. június 11., Ölbő.

¹⁰⁴ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Közig. ir. 3315/1938. Az M. kir. szombathelyi III. csendőrkörület Ölbő őr jelentése az ölbői Nemzeti Szocialista párthelyiség ellenőrzése tárgyában, 1938. augusztus 14., Ölbő.

¹⁰⁵ Felmentettek az állhírtérjesztés vádjá alól egy nyilat. = DN, 1938. szept. 24. 11. p.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Közig. ir. 1798/1938. Vas vármegye alispánjának véghatározata, 1938. május 7., Szombathely.

¹⁰⁸ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Kihág. ir. 1178/1938. M. kir. szombathelyi III. csendőrkörület Ölbő őr feljelentése, 1938. május 9.

¹⁰⁹ MNL VaML Sárvári járási főszolgabíró. Kihág. ir. 1178/1938. Jegyzőkönyv, 1939. május 16., Sárvár

figyelmeztette a lakosságot, továbbá Kovács Antal is azt állította, hogy felhívta erre Puklér figyelmét, ezért a feljelentés szerint „nyilvánvaló, hogy [a] gyanúsított a plakátot a hatósági intézkedések és a csendőrs iránti ellenszenvből ragasztotta fel a lakotanya kapujára”¹¹⁰ Puklér Antalt a sárvári főszolgabíró az elkövetett sajtórendészeti kihágás miatt 6 pengő pénzbüntetésre ítélt.¹¹¹ Puklér fellebbezett és az 1939 januárjában megtartott tárgyaláson már tagadta a kihágás elkövetését.¹¹² A meghallgatott tanúk vallomása elégnék bizonyult, hogy elmarasztaló ítélet szülessen, 8 pengő pénzbüntetés kiszabásával.¹¹³ Puklér Antal ismét fellebbezett.¹¹⁴ Másodfokon az alispán új tárgyalást, az eljárás kiegészítését és új elsőfokú határozat hozatalát rendelte el.¹¹⁵ Puklér végül az elkövetett kihágás miatt 5 pengő pénzbüntetésre és 4 pengő 80 fillér eljárási költség megfizetésére ítélték 1939. július 5-én,¹¹⁶ aminek most már eleget tett.¹¹⁷

¹¹⁰ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. ir. 1178/1938. M. kir. szombathelyi III. csendőrkörület Ölbői örs feljelentése, 1938. május 9.

¹¹¹ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. ir. 1178/1938. A Sárvári járás főszolgabírójának büntetőparancsa, 1938. szeptember 1., Sárvár.

¹¹² MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. ir. 1178/1938. Tárgyalási jegyzőkönyv, 1939. január 24., Sárvár.

¹¹³ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. ir. A Sárvári járás főszolgabírójának ítélete Puklér Antal sajtótörvénybe ütköző kihágási ügyében, 1939. február 10., Sárvár.

¹¹⁴ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. ir. 1178/1938. Jegyzőkönyv, 1939. február 24., Sárvár.

¹¹⁵ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. ir. 1178/1938. Vas vármegye alispánjának végzése, 1939. március 31., Szombathely.

¹¹⁶ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. ir. 1178/1938. A Sárvári járás főszolgabírójának ítélete Puklér Antal sajtótörvénybe ütköző kihágási ügyében, 1939. július 7., Sárvár.

¹¹⁷ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. ir. 1178/1938. Király József ölbői körjegyző Sárvári járás főszolgabírójának írt levele, 1939. december 8., Ölbő.

1939-ben kisebb „csetepatéra” került sor az MNSzP helyi szervezetei háza táján. Kovács Antal és az MNSzP Vas megyei Főkerület vezetője, Mayer Mihály, között feszülő egyéni ellentét vezetett odáig, hogy 1939 márciusában Mayer a járási főszolgabírói hivatalnak küldött levelében tájékoztatta a hatóságot, hogy a párt ölbői szervezetét fegyelmezetlen és nemzeti szocialista ellenes vezetése miatt feloszlatta, addigi vezetőjét, Kovács Antalt, a pártból kizárta, és a szervezet újjá szervezésével Muth János alsószelestei lakost bízta meg.¹¹⁸ Kovácshoz intézett levele több részlettel szolgál az események illetően alakulásáról.

„Szombathely, 1939. márc. 10.
Tekintetes Kovács Antal úrnak,
Ölbő

A Vezérséghez intézett fegyelmezetlen pénzt követelő levele, valamint Tolnay László propaganda főnökkel szemben tanusított tiszteletlen viselkedése miatt Önt a Pártban viselt összes tisztségei alól ezennel felmentem az ölbői szervezetet feloszlatom s Önt a párt tagjai sorából kizárom. Egyidejűleg felhívom, hogy a Párt tulajdonát képező összes tárgyakat és értékeket Simon Nándor Testvérnek azonnal adja át, aki azt nekem, vagy Tolnay László propaganda főnök Testvérnek ma este Muth János Testvérenél átfogja adni.
Tisztelettel:

Mayer Mihály
főkerület vezető¹¹⁹

¹¹⁸ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1041/1939. Mayer Mihály, az MNSzP Vas megyei Főkerülete vezetőjének levele a Sárvári járás főszolgabírójához, 1939. március 10., Szombathely.

¹¹⁹ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1041/1939. Mayer Mihály, az MNSzP Vas megyei Főkerülete vezetőjének levele Kovács Antalhoz, 1939. március 10., Szombathely.

Meghívó !

Festetics Sándor gróf országgyűlési képviselő vezetése alatt álló

Magyar Nemzeti Szocialista Párt

ölbői kerülethez tartozó pófai pártszervezete

1938. május 8-án délután

fél 3 órai kezdettel

NAGYGYŰLÉST

tart, Kovács Ernő vendéglője udvarán.

Pártunk tagjain kívül szívesen látunk és várunk minden magyar testvért.

**Magyar Nemzeti Szocialista Párt
Pófai szervezet vezetősége.**

**Felelős kiadó : Kovács Antal, az ölbői kerület vezetője.
Farkas-nyomda, Sárvár.**

Meghívó az MNSzP pófai pártszervezete nagygyűlésre
(MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Kihág. ir. 1178/1938.)

A pártszervezetek közötti vitának Festetics Sándor jegyzőkönyvbe mondott nyilatkozata vetett véget.

„1719/1939.
Jegyzőkönyv

Készült Enyingen, 1939. évi április hó 18-án a járási főszolgabírói hivatalban, a sárvári járás főszolgabírójának 1041/1939. sz. megkeresésére dr. gróf Festetics Sándor dégi lakos kihallgatásáról.

Jelen vannak alulírottak:

Idézésre megjelenik dr. gróf Festetics Sándor országgyűlési képviselő dégi lakos, ki a sárvári járás főszolgabírójának megkeresése ismertetése után a következőket adja elő: Egyéni ellentét folytán Mayer Mihály szombathelyi főkerületvezető az ölbői M. N. Sz. Párt szervezetet feloszlatta s a pártból Kovács Antal kerületvezető ölbői lakost kizárta, azzal a céllal, hogy majd ő a pártot újraalakítja. Ezen művelet az én, mint pártvezér, jóváhagyását igényli. Az ügy hozzám is került, egyenlőre azonban pihentetem, mert nem akartam az ellentéteket kiélezni, sőt előhajtom simítani. Így én Kovács Antal ölbői lakostól a kerületvezető megbízást vissza nem vontam, az még most is az én megbízásomból működik és szervezi a Nemz. Szocialista Pártot. Kérem a sárvári járás főszolgabíróját nyilatkozatomnak bizalmas kezelésére, hogy egyik érdekelt fél sem értesüljön nyilatkozatomról.

Mást előadni nem óhajtok.

Jegyzőkönyv felolvasás után jóváhagyólag aláíratott.

Kmf.

Buda István Festetics Sándor
főszolgabíró¹²⁰

¹²⁰ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1041/1939. Festetics Sándor jegyzőkönyvbe vett nyilatkozata, 1939. április 18., Enying.

Az 1939. május 25-26-án megtartott országgyűlési választásokat megelőzően Kovács Antal és társai engedélyt kértek és kaptak, hogy a Hubay Kálmán (1902–1946) vezetése alatt álló Nyilaskeresztes Párt (NyKP)¹²¹ képviselője-löjtje, Simon József, Ölbő községben május 20-án, a római katolikus iskola udvarán programismertető politikai népgyűlést tarthasson. A gyűlés szóno-kai Simon József mérnökön kívül Urbánovics Ottó, Weber Ferenc, Szalay József, Fasching Gyula, Kámán József és dr. Stühr Lajos voltak.¹²² A májusi választások során a sárvári választókerülethez tartozó 59 falu közül 10 településen, köztük Ölbőn is, győzött a nyilas jelölt. Az NyKP a megye 8 mandátumából 1 helyet megszerezve a lajstromon megválasztott Simon József képviselőt küldhette a parlamentbe.¹²³

Érdekes epizód, ugyanakkor jellemző a faluban uralkodó viszonyokra és a közigazgatás ezzel kapcsolatos aggodalmára az alábbi eset is. 1939 júniusá-

¹²¹ A párt 1939. március 8-án alakult meg Szálasi negyedik pártjaként, miután annak Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom (NSZMP-HM) (röviden Hungarista Pártnak is nevezték) nevű harmadik pártját a gyülekezési joggal való visszaélése miatt február 23-án feloszlatták. Vida, 2011. 235–238. p.

¹²² MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1952/1939. Tucza Sándor és társai, Simon Nándor, Simon Antal, Kovács Antal, Eredics János, Eredics Lukács és Kovács Géza, kérelme politikai népgyűlés engedélyezése tárgyában a Sárvári járás főszolgabírójához, 1939. május 17., A Sárvári járás főszolgabírójának véghatározata, 1939. május 18., Sárvár.

¹²³ Timár István: Az 1939. évi országgyűlési választások Vas megyében. = VSz, 1989. 3. sz. 405–407. p.; Nyilas győzelmet hozó települések teljes listája a sárvári választókerületben: Bögöt, Csánig, Megyehíd, Pecöl, Porpác, Táplánfa, Ölbő, Uraiújfalu, Vassurány, Vép. A lajstromon megválasztott Simon József a választások után néhány nappal lemondott mandátumáról, amit azután a listán utána következő dr. Krancz Raymund kapott meg.

nak végén az Ölbői Bér gazdaság és Viktória Sajtgyár nevében Ungár Jakab azzal a bejelentéssel fordult a sárvári főszolgabíróhoz, hogy 13 zsidó ifjú és 2 leány mezőgazdasági átképzésére szándékoznak a gazdaságban lehetőséget adni, és ezt azonnal meg is kezdenék, amennyiben a hatóság kifogást nem emel. A fiatalok „átképzését a Cionista szervezet felkérésére emberbaráti érzésből kívánjuk előmozdítani. Nevezettek gazdaságunkban kizárólag fizikai munkát fognak végezni, ennek ellenében teljes ellátást kapnak. Az átképzendő ifjak rendes munkaerőt, természetesen, legalább is kezdetben, nem fognak képviselni ... miattuk munkásokat elbocsátani nem fogunk”¹²⁴ – fogalmazott Ungár. A kérelmet véleményezésre a vármegyei gazdasági felügyelőnek továbbította a szolgabíró, megjegyezve, hogy érdemi kifogás annak teljesítésével szemben szerint nincs, hacsak az nem aggályos, hogy „Ölbő községben erősen kifejlődött nyilas irányzat esetlegesen félreértésekre és kellemetlenségekre adhat okot.”¹²⁵ A gazdasági felügyelő már kevésbé optimistán látta a helyzetet, amikor a tanfolyam engedélyezését nem javasolta és alispánhoz írt levelében így fogalmazott: „Ölbő község lakossága a zsidóság iránt mélységes gyűlöletet érez, nem lenne kívánatos tehát alkalmat adni arra, hogy ezen gyűlölet a lakosságot esetleges tettelegességre vezesse. A zsidóság megjelenése folytán a községben esetleg olyan hangulat fog keletkezni, amely a mezőgazdasági munkát megakasztaná, és a termés betakarítását veszélyeztetné.”¹²⁶ Ilyen előzmények után

szólította fel az alispán a sárvári szolgabíró, hogy elsőfokú rendőrhatalósággént rendészeti, közbiztonsági és munkabiztonsági szempontok figyelembevételével hozzon a tárgyban véghatározatot,¹²⁷ amire végül is nem volt szükség, mert az ölbői bér gazdaság a kérelmet, mivel az az idő előrehaladottsága miatt már nem volt aktuális, visszavonta.¹²⁸

A Festetics-féle MNSZP 1939-re jelentéktelen politikai erővé vált, jelöltjei a választásokon nem jutottak képviselőházi mandátumhoz. A párt 1940. szeptember 27-én összeolvadt Szálasi Ferenc Nyilaskeresztes Pártjával. Az NyKP szűkebb pártvezetésében elmélyült ellentétek 1942 februárjában pártszakadáshoz vezettek és Szálasi ötödik pártjaként a Nyilaskeresztes Párt-Hungarista Mozgalom (NyKP-HN) nevű formáció jött létre február 24-én és működött 1945. február 26-ig, amikor más jobb- és szélsőjobboldali szervezetekkel együtt feloszlatták.¹²⁹

Az MNSZP ölbői csoportja NyKP szervezetként való újjáalakulásának pontos idejét nem sikerült tisztázni. Kovács Antal 1941 szeptemberének végén feltehetően internálták.¹³⁰ Erről az iktatókönyvi bejegyzésen kívül nem áll rendelkezé-

lőjének levele Vas vármegye alispánjához az ölbői Ungár-féle bér gazdaságban cionista átképző tanfolyam rendezése tárgyában, 1939. július 3., Szombathely.

¹²⁷ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2611/1939. Vas vármegye alispánjának levele Sárvári járás főszolgabírójának, 1939. július 5., Szombathely.

¹²⁸ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2611/1939. A Sárvári járás főszolgabírójának levele Király József ölbői körjegyző részére, 1939. július 20., Sárvár; Király József ölbői körjegyző levele a Sárvári járás főszolgabírójához, 1939. július 21., Ölbő.

¹²⁹ Vida, 2011. 208–209., 235–239. p.

¹³⁰ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közigazgatási iktatókönyv 1941. A 3779/1941. ikt. számú, az M. kir. csendőrség szombathelyi nyomozóosztályától érkezett beadvány tárgya: „Kovács Antal ölbői lakos internálása”

sünkre más adat. Internálását követően az ölbői nyilaskeresztesek tevékenysége szemmel láthatóan alábbhagyott, pontosabban a Sárvári járás főszolgabírójának 1941–1945 között keletkezett irataiban kutatva nem lelhető fel a pártszervezet aktívabb működésére, illetve vezetője által elkövetett kihágásokra vonatkozó további forrás. Az 1940-es évek elején az ölbői nyilas csoport tevékenységének mérséklődésében vélhetőleg szerepet játszott az országgyűlésből 1939-ben kiszoruló MNSZP anyagi forrásainak valószínű megcsappanása, így minden bizonnyal a vidéki pártszervek propagandatevékenysége finanszírozásának visszaesése is.

A helyi nyilasvezető ezután már csak a törvényi előírások betartása mellett próbálkozott – sikertelenül – befolyásra szert tenni és akaratát érvényesíteni a falu életében. Jól példázza ezt az 1944. június 10-i községbíró választás esete is.¹³¹ Potyi Károly ölbői községbíró 1943 októberében lemondott.¹³² A következő

¹³¹ Kovács Antal 1937. március 5-én lemondott képviselői tisztségéről 3 társával együtt. Lemondását a következő képviselőtestületi ülés alkalmával visszavonta, amit a testület nem vette figyelembe, mert a lemondást visszavonni nem lehet, mivel a távozó képviselő helyére azonnal póttag lép – fogalmaz a jegyzőkönyv. MNL VaML Ölbői Körjegyzőség iratai. Képviselőtestületi jegyzőkönyvek, 1937. március 5-i és 20-i gyűlés, Ölbő.

Kovács az 1939. június 20-án megtartott községi képviselőtestületi tagválasztáskor próbálta újra képviselővé választatni magát, büntetett előléte miatt eredménytelenül, bárhogyan próbálkozott is fellebbezéssel meg támadni a választás eredményét. MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 1059/1940. Jegyzőkönyv az Ölbő községben megtartott képviselőtestületi tagválasztásról, 1939. június 20., Ölbő; Ölbő község igazoló választmány vég határozata, 1939. július 31., Ölbő; Vasvármegye törvényhatósági kisgyűlésének vég határozata, 1940. február 12., Szombathely.

¹³² MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2512/1944. Potyi Károly községbíró kérelme a Sárvári járás főszolgabírójához, 1943. október, Ölbő.

év júniusában megtartásra kerülő választói gyűlés alkalmával a Sárvári járás főszolgabíró elnökletével vezetett gyűlésen Kovács bejelentette, hogy a jelölés végett az ölbői körjegyzőhöz beadványt nyújtott be, hogy a községi bírói tisztségre az abban felsoroltak jelöltesenek. A beadványban megnevezett ölbői lakosokat a főszolgabíró nem tartottam alkalmasnak a tisztség betöltésére, ezért jelölésüket mellőzte és a bíróválasztással kapcsolatban a községi törvényben biztosított jogánál fogva az általa jelölt három személy közül végül Potyi Jenő (1896–1982)¹³³ helyettes bírót választották községbíróvá. A megüresedett helyettes bírói tisztség betöltése végett ezt követően a képviselőtestület összeült és arra Eredics János, Simon Ernő és Péter István ölbői lakosokat jelölte, amivel – annak ellenére, hogy Kovács nem is volt tagja a képviselőtestületnek – eleget tett a nyilasvezető azon kérésének, hogy a pozícióra az ő általa javaslatba hozottak közül az első helyre Eredics János ölbői lakost jelöljék. A választógyűlés végül, jelentős többséggel, Simon Ernőt választotta meg helyettes bíróvá.¹³⁴ Az eredménnyel elégedetlen Kovács – szokásához híven – fellebbezéssel élt. Az időközben elhunyt Király József helyére lépő dr. Simon Ferenc ölbői körjegyző a szolgabíróhoz további

¹³³ Potyi Jenő 1896-ban született helyben. Földbirtokos nemes, aki 84 hold birtokon gazdálkodott, intenzív gazdálkodást folytatva fejlett állattenyésztéssel. Hosszú ideig tagja volt a község képviselőtestületének. Vas vármegye és Szombathely megyei város általános ismertetője és címtára az 1931–32. évre. 1–2. köt. Főszerk. F. Szabó Géza. Bp., 1931. 276. p. Potyi Jenő és családja kriptája a kisölbői temetőben található.

¹³⁴ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2512/1944. Az Ölbő községben 1944. június 10-én megtartott községbírói választói gyűlés jegyzőkönyve, 1944. június 10., Ölbő; A Sárvári járás főszolgabírójának levele Vasvármegye alispánjához az ölbői bíróválasztás elleni fellebbezés tárgyában, 1944. július 15., Ölbő.

bíró körjegyző a szolgabíróhoz továbbított fellebbezést az alábbi kommentárral nyújtotta be: „Kovács Antal ölbői lakos fellebbezését tisztelettel betejerjesztem, s jelentem, hogy Kovács Antal nem volt jelölhető, mert büntetett előéletű. A másik jelölt helyettes bírónak lett jelölve a képv. test. által és nagy szótöbbséggel megbukott. A harmadik jelölt pedig 60 éves elmúlt, és egyébként korlátozott italmérő így a jelölésben nem jöhetett számításba. Ennek alapján tisztelettel jelentem, hogy a fellebbezés teljesen komolytalan, és csak ennek az izgága embernek a ki ha énnemsége, melynek a szabályszerűen lefolyt bíróválasztás alapján elutasítását kérem.”¹³⁵ Kovács persze az alispánhoz is fellebbezést fogalmazott a bíróválasztással kapcsolatban, amelyben az állította, hogy a sárvári főszolgabíró az ő beadványát, amelyben három embert megnevezett jelöltként, nem vette figyelembe. Ráadásul olyan személyt választottak községi bírónak, aki a faluhoz közigazgatásilag hozzátartozó, de 1 és ¼ kilométerre lévő, teljesen különálló és csak 8 házból álló Kisölbőn lakik, amiért is az ölbőieknek nehézséget jelenthet, ha a bírói aláírásért kétszer, háromszor is meg kell járni az utat. A faluban működő csendőrség nyomozati munkájához is szükség lehet a bíró jelenlétére, de problémás, hogy „... napok alatt illetve félnap alatt tudja a csendőrőrs a bírót előkeríteni.” Szerinte „... már a választási eljárás is úgy volt megcsinálva hogy a most megválasztott bíró melé oly jelöltek lettek jelölve akiket Ölbő község lakossága nem választ meg”. Felpanaszolta, hogy „miért nem engedték meg azt hogy az ölbői választóknak csak egy kívánsága is teljesüljön, miért alkalmazták e jelen választáson az elmulott Kapitalista rendszernek a régi fogásait muszáj

megválasztanod azt vezetődnék akit a nem akarsz és ha akarod ha nem úgy lesz ahogy a rendszer akarja. 1944 et írunk – írja Kovács – és március 19 ike¹³⁶ mi azt hittük meghozta Ölbőnek is a várva várt fordulatot, nem, mi becsapottnak érezzük magunkat. Hiszen mi már nem is tudtuk volna elképzelni azt hogy a Nemzeti Szocialista akarat már nem érvényesülhet, akkor amikor éppen egy szövetséges nagy katonai hatalom felügyel arra hogy a régi rendszerből nem szabad semmi megmaradni ami nem a Nemzeti Szocializmust szolgálja.”¹³⁷ Panaszait a bíróválasztással kapcsolatban megtette Sztójay Döme (1883–1946) miniszterelnöknél és Jaross Andor (1896–1946) belügyminiszternél is, kérve az Ölbő bíróválasztás kivizsgálását – fogalmazott fellebbezésében. Az ügyben a főszolgabíró alispánhoz címzett betejerjesztése többet elárul a helyi nyilasvezér valódi szándékáról, és tényleges helyzetéről a falu életében: „... A választói gyűlés berekesztése után Kovács Antal ölbői lakos elsőnek távozott el a tereméből és távozásakor a választógyűlésen megjelentek őt kinevették, hogy ismét hiába próbálkozott mégsem tudta behozni a képviselőtestületnek jelölése dacára sem az embereit a községi előjárói tisztségre. Jelentem, hogy Kovács Antal Ölbő községben a Magyar Nemzeti Szocialista Párt helyi megbízottja, aki mindenáron szeretne a községben vezetőszerepet betölteni. A község lakossága őt nem tartja komoly embernek éppen helytelen magatartásai miatt, legtöbbször őt kicsúfolja és bármit is akar elérni a községben a község lakossága az aki őt mindig akadályozza. Példa erre a mostani h. bíró választás is, mert csak azért nem választották meg

¹³⁶ A német csapatok bevonultak Magyarországra.

¹³⁷ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2512/1944. Kovács Antal Vasvármegye alispánjához betejerjesztett fellebbezése az Ölbőn, 1944. június 10-én megtartott községbíró választás ellen, 1944. június 19., Ölbő.

Eredics János ölbői lakost helyettes bírónak, mert Kovács Antal őt jelölni kérte. Jelentem továbbá, hogy Kovács Antal Ölbő községben nem kívánatos egyén, de az utóbbi időben mindenféle tekintetben annyira óvatos magatartást tanúsít, nehogy őt bármiféle címen is felelőségre lehessen vonni.”¹³⁸ A fellebbezést Vas vármegye törvényhatósági kisgyűlése 1944. augusztus 14-i ülésén tárgyalta és elutasítás mellett az ölbői községbíró választást helybenhagyta.¹³⁹

Az 1930-as években a közigazgatás, a csendőrség és az egyház sikeresen ellenállt a nyilasoknak, miközben a nyilas szervezetek maguk is próbálták egymást kiszorítani. Így történt ez Ölbőn is, ahol a körjegyzőség, a helyi csendőrőrs és a falu plébánosa hathatósan fellépett a nyilas propaganda féken tartása érdekében, de a község önkormányzata is „kivettette” magából a nyilasokat. Míg 1941-től az ország fokozatosan a szélsőjobb és a náciizmus felé tolódott, addig Ölbőn a nyilasok „pünkösdi királyságának” nem lett folytatása, semmi jelét nem találni annak, hogy később a falu, akár a nyilas uralom alatt is, bármi szélsőséges tevékenységnek helyet adott volna.

1945-ben az ideiglenes nemzeti kormány az 1945. évi 529. M. E. számú rendeletével a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlataáról döntött. Ekkor került sor, többek között, a nyilaskeresztes párt felszámolására is.¹⁴⁰ Az ölbői körjegyző 1946 júniusában kelt jelentéséből tudjuk,

¹³⁸ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2512/1944. A Sárvári járás főszolgabírójának levele Vasvármegye alispánjához az ölbői bíróválasztás elleni fellebbezés tárgyában, 1944. július 15., Ölbő.

¹³⁹ MNL VaML Sárvári jár. főszolg. Közig. ir. 2512/1944. Vasvármegye törvényhatósági kisgyűlése véghatározata, 1944. augusztus 14., Szombathely.

¹⁴⁰ Magyarországi Rendeletek Tára, 1945. Bp., 1946. 49-50. p.

hogy községben feloszlatakor a Nyilaskeresztes Párt 65 fő létszámmal működött és szervezkedésen kívül más tevékenységet nem fejtett ki.¹⁴¹ Az előjáróság közvetlen tudomása szerint a pártszervezetnek sem ingó, sem ingatlan vagyona nem volt.¹⁴²

Arra a kérdésre, hogy ha az 1930-as években egy falu egyik legnagyobb munkaadója történetesen zsidó származású volt, akkor szükségszerűen megjelent-e ott a rasszista propaganda, és a falu elkerülhetetlenül „nyilasfészek”-ké vált-e, csak sok településre kiterjedő, jelentős összehasonlítható forrásanyag alapján lehetne választ adni. Az ölbői példa mindenesetre azt mutatja, hogy ez a jólismert forgatókönyv érvényesült a történet kezdeti szakaszában, az 1930-as évek végén, itt is, de a helyi közélet mégsem követte a későbbiekben az országos politika fordulatait. A helyi nyilas hangadót éppen a német megszállás után sikerült a falu közéletből végleg eltávolítani. Az ölbői történet ezért, úgy vélem, számos érdekes tanulsággal szolgálhat a szélsőséges mozgalmakkal szembeni lokális ellenállás történetéhez.

ZÁRSZÓ

A két világháború közötti időszakban felerősödött antiszemitizmus nyomán megalkotott jogfosztó, kirekesztő törvények után a 2. világháború idején az állam által elkövetett merénylet a hazai zsidóság ellen rengeteg áldozatot követelt.

¹⁴¹ MNL VaML Vas vármegye alispánjának iratai (továbbiakban: Alisp.) Közig. ir. II. 4139/1949. ikt. sz. 5631. rendszám. Az ölbői körjegyző levele a Sárvári járás főjegyzőjéhez, 1946. június 12., Ölbő.

¹⁴² MNL VaML Alisp. Közig. ir. II. 4139/1949. ikt. sz. 5631. rendszám. Jegyzőkönyv az Ölbő községben az 529/1945. M. E. számú rendelet 3. §-a alapján felszámolt szervezetek tulajdonát képező ingóságokról, 1946. június 8.

Az 1941. évi népszámlálás szerint Ölbőnek 8 izraelita vallású lakosa volt az 1152 fős összlakosságon belül. Az MNSzP ölbői kerületébe tartozó többi faluban számuk alakulása: Bögöt 3 (zsidó); 418 (összlakosság), Felsőpaty 4; 554, Gőr 2; 492, Hegyfalú 15; 905, Jákfa 2; 1168, Porpác 2; 234, Pósfá 21; 433. Répceszentgyörgyön és Zsédényben nem laktak zsidók.¹⁴³ Lélekszámuk 1944-re a következően változott: Bögöt 3, Felsőpaty 4, Hegyfalú 16, Jákfa 1, Ölbő 1 zsidó vallású és 1 kitért zsidó, Porpác 8, Pósfá 20 zsidó vallású, Zsédény 1 kitért zsidó.¹⁴⁴ A háború éve alatt a munkaszolgálatot, a zsidók gettóba kényszerítését, a tömeges deportálást és a koncentrációs táborok halálgárait közülük sokan nem éltek túl. A Vas megyei zsidóság 1974-ben kiadott emlékkönyve Felsőpaty (és Szeleste) 12, Hegyfalun 16, Porpác 3, Pósfá 19 mártírjának nevét örököltette meg.¹⁴⁵ A települések halotti anyakönyveiből tudható, hogy Alsószeleste 1¹⁴⁶, Felsőpaty 1¹⁴⁷, Hegyfalú 5¹⁴⁸, Ölbő 1¹⁴⁹, Porpác 3¹⁵⁰ és Pósfá 15¹⁵¹ utólagosan holtta nyilvánított zsidó lakosa, illetve szülötte kivétel nélkül szinte mind Auschwitzban vesztette

¹⁴³ A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. 2. köt. Szerk. Randolph L. Braham; közrem. Tibori Szabó Zoltán. Bp., 2007. 1272. p.

¹⁴⁴ MNL VaML Sárvár nagyközség iratai, 1700/1944. Kimutatás a Sárvári járásban 1944-ben összeírt zsidók számáról.

¹⁴⁵ A vasi zsidók emlékére. A mártírhalt szenvedett vasmegyei zsidóságnak. Szerk. Löwinger Avraham Albert. Tel-Aviv, 1974. 148-149. p.

¹⁴⁶ MNL VaML Vv. áll. akv. Ölbő, hal. akv. 17/1948.

¹⁴⁷ MNL VaML Vv. áll. akv. Felsőpaty, hal. akv. 23/1947.

¹⁴⁸ MNL VaML Vv. áll. akv. Hegyfalú, hal. akv. 14-18/1949.

¹⁴⁹ MNL VaML Vv. áll. akv. Ölbő, hal. akv. 18/1950.

¹⁵⁰ MNL VaML Vv. áll. akv. Pecöl, hal. akv. 36-38/1947.

¹⁵¹ MNL VaML Vv. áll. akv. Ölbő, hal. akv. 10-13/1947., 19-20/1948., 16-17/1949., 18-20/1950., 22-27/1950.

életét. Bár az emlékkönyvben megnevezett összes áldozat halotti bejegyzése nem áll rendelkezésünkre, valószínű, hogy többségüknek az 1944. május 14. és július 9. között gettóba zárt, majd deportált vidéki magyar zsidóság sorsa, az auschwitzi koncentrációs tábor gázkamrái jutottak osztályrészül.

Ölbő község 2. világháborús hősi halottainak és áldozatainak nevét megörökítő emléktábláján két helyi kötődésű zsidó személy, Benedek Károly és Ungár Jakab, neve emlékeztet a zsidóság ellen a háború alatt elkövetett atrocitásokra.

Benedek Károly 1920. november 11-én született Ölbőn Benedek Bernát földműves és Braun Mária gyermekeként.¹⁵² Kisegítő munkaszolgálatosként szolgált a III. közérdekű munkaszolgálat zászlóaljban a keleti hadszíntéren, amikor 1942. november 25-én, Oszkinnál fagyhalált szenvedett. 1942. november 28-án Jablocsnjoe zsidó temetőjében temették el.¹⁵³

Ölbő község gazdasági életében két évtizedig meghatározó szerepet játszó Ungár család háború alatti sorsa kevéssé ismert számunkra. Ungár Miksa ölbői nagybérő, 6 gyermek¹⁵⁴ édesapja 1939-re már elhunyt.¹⁵⁵ Sem halálá-

¹⁵² MNL VaML Vv. áll. akv. Ölbő, szül. akv. 63/1920.

¹⁵³ <http://www.hadisir.hu/hadisir-nyilvantarto> (Megtekintve: 2019. február 3.); Bús János – Szabó Péter: Béke poraikra... 1. köt. Dokumentum-emlékkönyv a II. világháborúban, a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Bp., 1999. 370. p.

¹⁵⁴ Ungár Miksa és felesége, Ungár Rozália 6 gyermeke Hidashollósán született. Rozália 1898-ban, Jakab 1899-ban, Aranka 1900-ban, Miklós 1902-ben, Juliánna 1904-ben és Sándor 1906-ban MNL VaML Vv. áll. akv. Molnasszeződ, szül. akv. 30/1898., 43/1899., 42/1900., 70/1902., 61/1904., 83/1906.

¹⁵⁵ Az 1939. évi országgyűlési képviselőválasztók ölbői névjegyzéke 5 zsidó vallású választásra jogosult helyi személyt nevez meg. Benedek

nak pontos ideje, sem annak helye nem ismert. Az Ölbőn lakó családtagok valamikor a háború alatt Győrbe költöztek. 1944-ben innen deportálták a családot, annak több tagja a holokauszt áldozata lett. „*Holttanyilvánítások ... 15.562/1946. szám. Özv. Ungár Miksáné szül. Ungár Rozália, aki 1873. évben Pápán született, U. Sámuel és Grünfeld Ráchel leánya, Fischer Hugóné Ungár Aranka, aki 1900. évben Hidas-hollóson született, U. Miksa és Ungár Rozália leánya, Ungár Jakab, aki 1899. évben Hidas-hollóson született, U. Miksa és Ungár Rozália fia, Fischer Hugó, aki 1892. évben Sopronban született, F. Henrik és Kerpel Rozália fia, Ungár Sándorné Raab Olga, aki 1922. évben Győrött született, R. Márton és Schwartz Antonia leánya, valamennyien volt győri lakosok, deportálásban, 1944. június 14-e után eltűntek. Győri Járásbíróság.*”¹⁵⁶ A jeruzsálemi Jad Vashem Holokauszt-tanulmányok Nemzetközi Iskolájának Interneten közzétett központi adatbázisa alapján tudható, hogy az Ungár család tagjai közül a Soá áldozata lett Wachslér (Wachster) Ignácné Ungár Rozália is.¹⁵⁷

Bernátné született Braun Mária mellett özvegy Ungár Miksáné, született Ungár Rozália, valamint Ungár Jakab és Ungár Miklós bérllők, továbbá Ungár Sándor tejüzemvezető neve olvasható. MNL VaML Vas Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai. 209. doboz. 1939. Országgyűlési képviselőválasztók névjegyzéke. Sárvári választókerület. Ölbő község szavazókör

¹⁵⁶ Holttanyilvánítások. = Magyar Közlöny, 1946. dec. 22. 20. p.

Fischer Hugóné Ungár Aranka, férje Fischer Hugó, valamint gyermekeik, Judit és Magda neve szerepel Auschwitz-Birkenau győri mártírjainak névjegyzékében. *Lónyai Sándor*: A numerus clausustól Auschwitzig. A Holokaust 3621 győri mártírjának, és az egykori Győr megye falvai 732 deportáltjának teljes anyakönyvi adatsora. Bp., 2004. 80. p.

¹⁵⁷ The Central Database of Shoah Victims' Names; https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&s_lastName=&s_firstName=&s_place=hidas-hollas&s_dateOfBirth=&s_inTransport= (Megtekintve: 2019. február 3.)

Az adatbázis Benedek Károly mellett további ölbői születésű holokauszt áldozatokat is nyilvántart.¹⁵⁸ Köztük van Benedek Károly nővére, az 1914. január 20-án született Lustig Izidornén Benedek Rózsa¹⁵⁹, zalapatakai lakos is, aki 1944-ben halálozott el.¹⁶⁰ Hirschler Salamon 1886. március 26-án született Kisölbőn Hirschler Miksa és Kohn Malvin gyermekeként. A Szombathelyi Petőfi utca 4. szám alatt lakó lóalkusz nevét megtaláljuk a szombathelyi gettó lakóinak névsorában,¹⁶¹ Auschwitz haláltáborában vesztette életét.¹⁶² Ismeretlen helyen, életének 63. évében, 1944. december 15-én halálozott el Gergely (Grosz) Béla tisztviselő, budapesti lakos, Grosz Sándor és Reichenfeld Rozália Ölbőn (Kisölbőn), 1884. január 28-án született fia.¹⁶³ 1945. március 23-án a dachau koncentrációs táborban hunyt el Kovács Elemér (születésének helye és ideje: Zalagógánfa, 1886. április 27.) ölbői lakhellyel rendelkező zsidó fogoly.¹⁶⁴

¹⁵⁸ https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&s_lastName=&s_firstName=&s_place=olbo%20hungary&s_dateOfBirth=&s_inTransport= (Megtekintve: 2019. február 3.)

¹⁵⁹ MNL VaML Vv. áll. akv. Ölbő, szül. akv. 6/1914.

¹⁶⁰ <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=1841512&ind=11> (Megtekintve: 2019. február 3.)

¹⁶¹ Források a szombathelyi gettó történetéhez, 1944. április 15–1944. július 30. Összeáll. Mayer László. Szombathely, 1994. 162. p. (Vas megyei levéltári füzetek; 7.)

¹⁶² <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=5638151&ind=7> (Megtekintve: 2019. február 3.)

¹⁶³ MNL VaML Vv. áll. akv. Ölbő, hal. akv. 18/1947.; https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&s_lastName=&s_firstName=&s_place=olbo%20hungary&s_dateOfBirth=&s_inTransport= (Megtekintve: 2019. február 3.)

¹⁶⁴ Dachau Concentration Camp. Searching the Dachau Concentration Camp Records in One Step <https://stevemorse.org/dachau/dachau.html> (Megtekintve: 2019. február 3.)

A levéltári források összegyűjtéséhez nyújtott segítséget Feiszt Györgynek köszönöm.

Festetics Sándor gróf vezetése alatt álló
Magyar Nemzeti Szocialista Párt ölbői kerülete

Ölbő, a póstabélyeg kelte.

Körlevél.

Magyar Testvérek!

A magyar nemzet szabadságharcát küzdjük, állandó támadások pergő tüzeiben, Törhetetlen hittel és akarattal nyomulunk előre a Magyar Nemzeti Szocialista Párt zászlajával.

Szent kötelességünket magyar szívünk parancsa szerint teljesítjük. A nemzet érdeke azt kívánja, hogy ti is ne csak szemlélői, hanem ténylegesen küzdő harcosai legyetek a nemzetünk becsületéért folyó küzdelemünknek.

A mi sorsunk össze van kötve a nemzet sorsával. Ha a nemzet elvesz, úgy elpusztulunk mi is. Félre a hitvány osztályharcra; félre a személyeskedő pártpolitikával, amely a meglevő szervezeteinket darabokra tépi!

Nemzetünk megújodási mozgalma zászljára írt tiszta Magyar Szívből fakadó program parancsol nekünk!

Új utat járunk, a szellemi forradalom útját. Le kell számolnunk azzal a rothadt világszemlélettel, amely ma elködösíti az elméket a gazdasági, társadalmi és politikai téren. A liberalizmus hasznélvezői, a nemzetközi elméletek nagymesterei borzadva látják nemzetünk millióinak faji öntudatra ébredését. Harcba állították tehát összes fegyverzetüket: a liberalizmust, a bolsevizmust és a szabadkőművességet. Felvonultatták a sajtóütegeiket. Jellemtelen, hitvány hazugságaikkal állandóan bombázzák a magyar öntudatot.

Mi tehát hozzátok szólunk magyar föld kifosztott robotosai: magyar munkások. Magyar parasztok, ti a kartellek és bankok körmönfont hitelhálóiban vergődő árva legyei a Magyar Életnek, akiknek titkolnotok kell, hogy magyarok és keresztények vagytok.

Magyar Apák! Magyar Ifjak! Szemükbe mertek-e nézni szeretetteiteknek akkor, ha a nemzetközi tőke rabszolgáinak a gyalázatos bélyegét hordjátok homlokotokon?

Minden magyarnak joga van a magyar vagyon egy darabjára. Ez a jog szent; nem nőhet azonban korlátlanul olyan naggyá, hogy a többi magyar testvér kenyerét elvegye.

Testvérek! Mi ölbőiek törhetetlen hittel és kitartással járjuk a Magyar Nemzeti Megújodás kálváriáit, de bennünket semilyen rágalomhadjárral visszariasztani nem lehet!

Mi tudjuk azt, hogy nekünk győznünk kell még akkor is, ha a magyar megújodás mozgalma harc árán jut is uralomra.

Magyar testvérek! Minden nappal közelebb leszünk a győzelemhez!

Mozgalmunk oly szilárd alapokon nyugszik, hogy azt már semmiféle hatalom el nem söpörheti!

Testvérek! Kitartás a végső győzelemig!

Bátorság!

Kovács Antal
kerületvezető.

Kiadásért felelős: Kovács Antal Ölbő, házszám 3.

Baltha-nyomda, Mezőberény. — 561

Festetics Sándor gróf vezetése alatt álló Magyar Nemzeti Szocialista Párt ölbői kerülete körlevele
(Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (továbbiakban: SzEL) Az ölbői plébánia iratai)

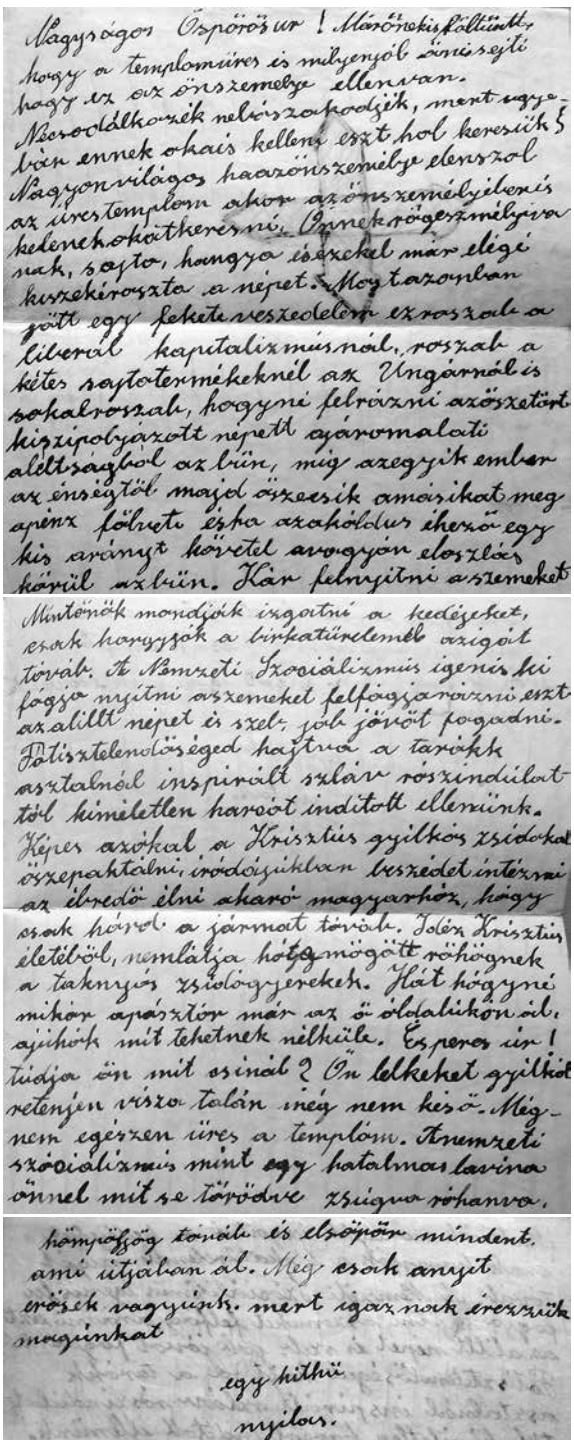
MAGYAR DOMONKOS RENDTÖRTÉNET 1.

■ Pál Ferenc

Implom Lajos: Adatok a Szent Domonkos-rend magyarországi rendtartományának történetéhez. A rendtartomány alapításától 1526-ig. Sorozatszerkesztő: Zágorhidi Czigány Balázs. A kötetet sajtó alá rendezte: Drimmer László, Zágorhidi Czigány Balázs. Vasvár, 2017. 712 p. (Magyar Domonkos Rend történet; 1.)

Magyarországon a rendszerváltás után kitárták kapuikat az egyházi levéltárak, ami azt eredményezte, hogy hatalmas forrásanyag vált elérhetővé a kutatók számára. Öröndöletes, ezek között az archívumok között szép számmal találunk olyat is, amelyeket szerzetesrendek tartanak fent. Később, az így létrejött intézmények szakemberei és kutatói szépen lassan kialakították a maguk tudományos közösségeit, s megalkották – többen csak szóban, de volt, aki le is írta – a maguk tudományos programjait.

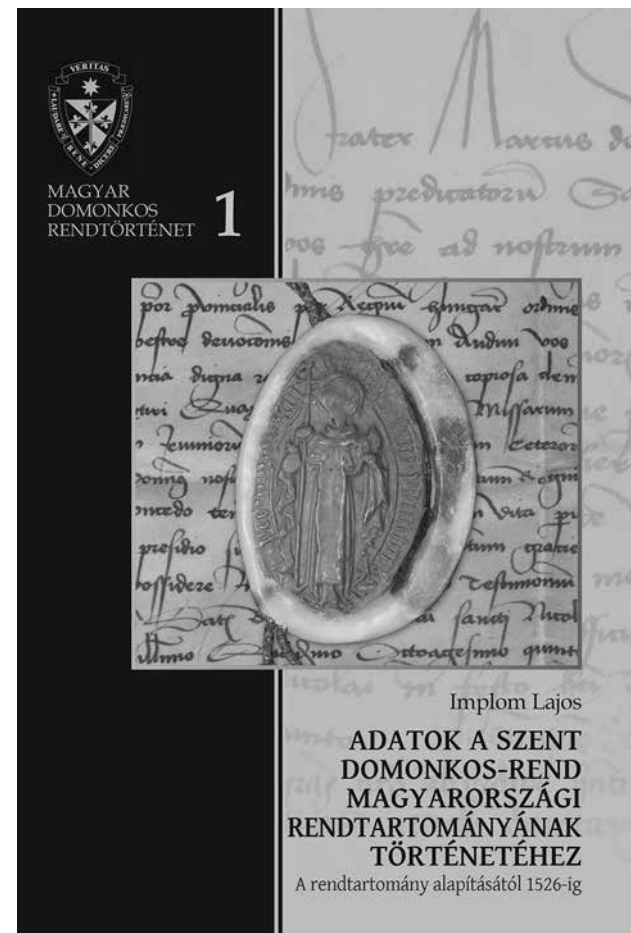
Újra előkerültek a polcokról az ismert monográfiák, mint a Szalay János-féle „A szombathelyi Szent Domonkos-rendiek lelkipásztori műkö-

Feltételezhetően Kóbor István plébánosnak címzett, ismeretlen feladójú, keltezetlen levél.
(SzEL Az ölbói plébánia iratai)

„Nagyságos Öspörös úr! Márönnekis feltűntt, hogy a templomüres és milyenjöl ön is sejtí hogy ez az önszemélye ellenvan. Necsdálkozők neböszakodjék, mert ugyebán ennek okais kelleni eszt hol keresük? Nagyonvilágos haazönszemélye elenszol az üres templom akkor az önszemélyében is kelenek okát keresni. Önnék rögeszmélyivannak, sajto, hangya és ezekel már elégé kiszékeroszta a népet. Mostazonban jött egy fekete veszedelem ezroszab a liberál kapitalizmusnál, roszaab a kétes sajtotermékeknel az Ungárnál is sokalroszab, hogyné felrázni azöszetört kiszipolyázott népett ajáromalati aléltságból az bün, mig azegyik ember az énségtől majd öszeesik amásikat meg apénz fölveti ésha azaköldus éhezö egy kis arányt követel avagyón elosztás körül az bün. Kár felnyitni a szemeket. Mintönök mondják igazatni a kedéjeke, csak horgyják a birkatüirelemel azigát tovább. A Nemzeti Szociálizmus igenis ki fogja nyitnia a szemeket felfogjarázni eszt az alillt népet és szeb jób jövőt fogadni. Fötisztelendöséged hajtna a tarókk asztalnál inspirált szláv rözindulatól kiméletlen harcöt indított ellenünk. Képes azókal a Krisztus gyilkos zsidókal öszepaktálni, iróddájukban beszédet intézsni az ébredö élni akaró magyarhöz, hogy csak hórd a jármot tovább. Idéz Krisztus életéből, nemlátja hátamögött röhögnek a taknyós zsidógyerekek. Hát hogyné mikör apásztör már az ö öldalukon ál, ajúhók mit tehetnek nélküle. Espers úr! tudja ön mit csinál? Ön lelkeket gyilköl rettenjen vissza talán még nem késö. Mégnem egészen üres a templóm. Anemzeti szociálizmus mint egy hatalmas lavina önnel mit se törödve zsúgva rohanva, hömpölyög tovább és elsöpör mindent ami útjában ál. Még csak anyit erősek vagyunk, mert igaznak érezzük magunkat.

egy hithű nyilas”

Implom Lajos

ADATOK A SZENT DOMONKOS-REND MAGYARORSZÁGI RENDTARTOMÁNYÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

A rendtartomány alapításától 1526-ig

dése 1638–1938”,¹ illetve a bencések Sörös-féle „Pannonhalmi főapátság története”.² E folyamatoktól majdhogynem függetlenül megindultak az egyházi jellegű munkák publikálásai is. Elsőként az elnyomás éveiben az asztalfióknak készült munkák kiadására irányult a figyelem. Így jelent meg Takács J. Ince ferences szerzetes „Sabaria Franciscana”³ című munkája, amely a szombathelyi kolostor történetét mutatja be.

A megyében működő, 1950-ben feloszlott férfi rendek közül a bencéseknek, a szaléziaknak, a domonkos, a premonstrei és a ferences rendieknek jöttek

létre levéltárai, de ezek közül sajnos csak egy található „helyben”, a domonkosoké.

Jelen sorok írója 2007-ben még a Vasvári Domonkos Kolostor Alapítványánál dolgozott, amikor „A domonkos rend Magyarországon” című tanulmánykötet utolsó simításai elkezdődtek.⁴ Szükségszerűen belekerültem annak a szellemi műhelynek az életébe, amely Zágórhidi Czigány Baláznak köszönhetően jött létre, alapozva a vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény akkor már komolynak mondható levéltári és könyvtári anyagára.

Több kutató, érdeklődő már akkor javasolta, mi több, számon kérte Czigány Baláztól az „Implom-kötetet”, amelynek kéziratát többen fel is használták és hivatkoztak rá, de kötet a széles közönséghez akkor még nem juthatott el. Nem, mert a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény folyamatos fejlesztésre, szüntelen munkára szorította annak vezetőjét, s így a tényleges történész munkára ő gyakorlatilag úgy „lopta” az idejét. Mindezzel együtt a már fent említett szellemi műhely folyamatosan erősödött, egyre többen és többen kezdtek el érdeklődni a domonkos rend története iránt, s őket Czigány Balázs egyfajta szelíd erőszakkal vont a bűvkörébe, igyekezett szakmai tanácsokkal, segítséggel, publikációs lehetőséggel ellátni a kutatókat.

A domonkosok rendtörténeti kutatása előtt 2016-ban új lehetőséget nyitott a rend megalapításának 800 éves jubileuma. Ennek apropóján indította útjára a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény új sorozatát, a Magyar Domonkos Rendtörténetet. S ahogy elkészült

egy könyv, úgy a gyűjtemény ki is adta azt, és már szép sorban meg is jelent négy kiadvány, mégis a sorozatból az első még váratott magára. Az elsőség jogát ugyanis a szerkesztők az „Implom-kötet” számára tartották fenn.

A megjelent, már ránézésre is impozáns kötet hatalmas feladatot adhatott a szerkesztőknek. Mint azt a szakmai bevezetőből megtudhatjuk, az 1500 gépelt oldalnyi kézirat mintegy 7500 lábjegyzetet tartalmaz. Annak egységesítése önmagában is komoly kihívást adhatott, éppen ezért a források ellenőrzésére a szerkesztők már nem is vállalkozhattak. A mű méretétől függetlenül egy kicsit torzó maradt, az utolsó fejezet utolsó oldalainál megszakadt, s így annak jegyzetanyaga sem készült el. Ennek ellenére az opus lényegét tekintve teljesnek mondható.

A könyv előszavában a szerkesztők lényegre törően ismertették Implom Lajos életútját, a kézirat keletkezéstörténetét, illetve a szöveg kiadásának szempontjait. Nyilvánvalóan ilyen esetben, amikor a szerző a munkája kiadását már nem érthette meg, ez végtelesen kényes, nehéz feladat. A jó szerkesztőben ekkor minden egyes lábjegyzetnél, minden elgépelésnél fel kell merülnie a kérdésnek, vajon mit akarhatott a szerző? Aki kézbe veszi a kiadott kéziratot, úgy véljük, maga is könnyedén megállapíthatja, Drimmer László és Zágórhidi Czigány Balázs ennek szellemében dolgozott.

Az összesen 712 (!) oldal terjedelmű munka, gyakorlatilag egy olvasmányosan megírt adatbázis. Implom Lajos lehetetlen nagy munkát végzett, a teljességre törekedett, s ezt a completest a források széles körű felhasználásával és bemutatásával kívánta elérni. Örömteli, hogy e teljességbe beletartoztak az apácák és a harmadrend története is, ami nagyon helyes, hisz ennek nemcsak rendi, hanem – Árpádházi Szent Margit kapcsán – köztörténeti jelentősége is van.

A szakértőnek éppen a mű adatgazdagsága miatt fájó hiány, hogy a kötethez nem készült személy- és helynévmutató. Nyilvánvalóan egy ekkora opusnál ez hallatlanul nagy munka lett volna, s valóban egyet kell értenünk a szerkesztőknek azon elvével, hogy ez jelentősen megnövelte volna a kötet amúgy is hatalmas terjedelmét. Elfogadjuk, sőt ötletesnek találjuk az a gondolatot is, miszerint egy honlapon (www.dominicana.hu) elérhetővé válik a betördelt szöveg, amelyben egyszerű kereséssel könnyedén megtalálhatjuk majd a minket érdeklő információt. Egyetlen kritikai megjegyzésünk ezzel kapcsolatban csak az, hogy az oldalon a szöveg egyelőre nem érhető el.

Ez a hiány azonban pótolható, s így bátran kijelenthetjük, hogy a vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjteménynek ez a hatalmas és sikeres vállalkozása nagy valószínűséggel nemcsak a domonkos rend kutatását fogja előreleldíteni, de a rend vasvári jelenléte okán, a megyénk középkorkutatásához is nagyban hozzá fog járulni.

¹ Szalay János: A szombathelyi szent Domonkos-rendiek lelkipásztori működése, 1638–1938. Szombathely, 1938. 192 p.

² A pannonthalmi főapátság története. Első korszak. A megalapítás és terjeszkedés kora, 996–1243. Szerk. és részben írta Erdélyi László. Bp., 1902. XVI, 825, 3 p., 11 t. (A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története; 1.)

A pannonthalmi főapátság története. Második korszak. A pápák és zsinatok reformáló törekvései, 1243–1404. Szerk. és részben írta Sörös Pongrác. Bp., 1903. 653, 3 p. (A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története; 2.)

A pannonthalmi főapátság története. Harmadik korszak. Az uralkodók reformáló törekvései. A pannonthalmi apátságnak főapátsággá való szervezése, 1405–1535. Szerk. Sörös Pongrác, Rezner Tibold. Bp., 1905. [4], 843, [7] p. (A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története; 3.)

A pannonthalmi főapátság története. Negyedik korszak. A nagy háborúk kora, a magyar Szent-Benedek-Rend fölloszlása és fölélédeése, 1535–1708. Nagyrészt írta Molnár Szulpic. Bp., 1906. 912 p. (A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története; 4.)

A pannonthalmi főapátság története. Ötödik korszak. A magyar Szent-Benedek-Rend megerősödése és bukása az állami mindenhatósággal szemben, 1709–1802. Nagyrészt írta Németh Ambrus. Bp., 1907. 917, [3] p., 1 t. (A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története; 5.)

A pannonthalmi főapátság története. Hatodik korszak. A rend új kora, új munkaköre, 1802-től napjainkig. Szerk. és részben írta Sörös Pongrác. Bp., 1916. 625, 1187 p. (A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története; 6/a-b.)

³ Takács J. Ince: Sabaria Franciscana. A szombathelyi ferencesek története. Szombathely, 1998. 319 p. (Acta Savariensia; 14.)

⁴ A domonkos rend Magyarországon. Szerk. Illés Pál Attila – Zágórhidi Czigány Balázs, Piliscsaba – Budapest – Vasvár, 2007. 573 p. (Művelődéstörténeti műhely. Rendtörténeti konferenciák; 3.)

KRÓNIKA

2017. JANUÁR–JÚNIUS

■ Tóth Kálmán

Január

3. Mécsesekkel, virágokkal, versekkel emlékeztek Nagy Gáspár (1949–2007) Kossuth-díjas költő halálának 10. évfordulójára Nagytildiban. A késő délutáni tiszteletadás szentmisével kezdődött, amelyet Déri Péter esperes plébános celebrált és a kultúrházban előadott Tiszta lángok című versszínházi összeállítással zárult.

9. Átadták a közönségnek a homlokzati felújítás után megszépült Savaria Múzeumot és a 20. század eleji állapotnak megfelelően rekonstruált múzeumparkot (egykor Deák-liget). Az esemény résztvevőit Csapláros Andrea, a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum igazgatója köszöntötte, majd dr. Hende Csaba országgyűlési képviselő és dr. Puskás Tivadar, Szombathely Megyei Jogú Város polgármestere ünnepi beszéde hangzott el.

11. A Berzsenyi Dániel Könyvtárban bemutatták a Magyar Nyugat Könyvkiadó legújabb kötetét, Balló László Ezer egy nagy titok. Melchior Hefeledett architektúrái című könyvét. A könyvpremierén, amely a Hefeledett

lékév záró rendezvénye volt, dr. Puskás Tivadar polgármester köszöntötte a résztvevőket, a kötetet a kiadó képviselője, dr. Gyurácz Ferenc méltatta, majd Hefeledett ez ideig ismeretlen munkáit ismertette a szerző.

12. Kegyeleti megemlékezést tartottak a doni áttörés 74. évfordulója alkalmából Szombathelyen, Vasváron és Vépen. A megyeszékhelyen a Martineum Felnőttképző Akadémia udvarán található pápai keresztnél dr. Puskás Tivadar polgármester, dr. Kövér István, a Recski Szövetség Egyesület országos elnökségi tagja és Nyugat-dunántúli Szervezetének elnöke, továbbá dr. Öry Imre, a Recski Szövetség és a Honvéd Hagyományörző Egyesület tagja idézte fel a magyar királyi 2. honvéd hadsereg tragédiáját. Vasváron, a Kossuth-díjas Schrammel Imre iparművész által készített emlékműnél a Vasvári Játékszín szervezett ünnepséget. Vépen a Hatos Ferenc Általános Iskola diákjainak művelődési házban elhangzott műsora után került sor a templomkertben álló emlékmű megkoszorúzására.

Bemutatták a közönségnek Horváth Ciprián: Kora Árpád-kori temető

Szombathely-Kisfaludy Sándor utca területén. S-végű karikaékszerek a kora Árpád-kori Nyugat-Dunántúlon című könyvét. Az eseménynek az Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház adott otthont. A szerzőt és a könyvpremier vendégeit Sosztarits Ottó régész, intézményvezető-helyettes köszöntötte, a kötetet prof. dr. Vig Károly, a Savaria MHV Múzeum tudományos igazgatóhelyettese méltatta, majd a műhelykonferenciává bővülő eseményen dr. Kiss Gábor Etnikumok a korai Vas vármegyében és Pap Ildikó Katalin Vas megyei települések a soros temetők használatának idején című előadásai hangzottak el.

Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Magyar Hollywood Tanács ünnepséget rendezett Krasznakrausz Andor (1904–1989) születése 113. évfordulója alkalmából. A szervezők nevében dr. Puskás Tivadar polgármester és Bokor Balázs elnök megkoszorúzták a világhírű fotóművész, filmkritikus szülőházán (Király u. 5.) elhelyezett emléktáblát, majd a Polgármesteri Hivatal nagytermében pódiumbeszélgetéssel és előadással egybekötött könyvbemutatóra került sor. A Krasznakrausz Andor életéről szóló Az én Hollywoodom című könyvről Bokor Balázs beszélgetett Havas Miklós producer-rendezővel, George Matsik-kal, a kaliforniai Amerikai Magyar Napló tulajdonos-főszerkesztőjével és Pannoniay Boglárkával, a Pannoniay FilmStúdió vezetőjével, producer-rendezőjével.

18. A Szombathelyi Zsidó Hitközség székházában, a Bernstein Béla Kulturális Központban bemutatták Szita Szabolcs Gyógyíthatatlan sebek – Magyarok az auschwitz-birkenauai lágerbirodalomban című könyvét. A kötet tartalmát a szerző, dr. Balázs Edit és dr. Katona Attila ismertette.

19. Kresznerics Ferenc (1766–1832) halálának 185. évfordulójára emlékeztek a szótáríró tudós pap sírjánál, az alsósági katolikus temetőben. A főhajást és koszorúzást a hagyományoknak megfelelően a plébánia épületében folytatott beszélgetés követte.

A Szombathelyi Képtárban, Cebula Anna képtárigazgató köszöntőjével és Készman József művészettörténész ajánló szavaival megnyílt Orosz Csaba festőművész Orosz 50 – Fragmenta silentii című kiállítása.

A Magyar Kultúra Napján, a Büki Művelődési és Sportközpont, Könyvtárban bemutatták a Bük 750 könyvsorozat újabb darabját, Szabó József Hiedelmek, hagyományok és népszokások a Répce vidékén című néprajzi gyűjtést. A könyvpremierén köszöntőt mondott dr. Németh Sándor, Bük Város polgármestere és dr. Gyurácz Ferenc, a kötetet közreadó Magyar Nyugat Könyvkiadó vezetője. A kiadványt dr. Horváth Sándor néprajzkutató (Savaria MHV Múzeum) ajánlotta az olvasóközönség figyelmébe.

24. Kiállításhoz hívták a természetvédelem iránt fogékony közönséget a Kerekerdő Alapítvány és a Kámoni Arborétum Ökoturisztikai Látogatóközpontja. A Föld Barátai Európa és a Magyar Természetvédők Szövetsége által készített Őrzők című kiállítás bemutatása után Gyöngyössi Péter erdőmérnök (Kerekerdő Alapítvány) vezetésével és dr. Szinetár Csaba zoológus, főiskolai tanár (Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ), továbbá dr. Balogh Lajos botanikus, osztályvezető (Savaria MHV Múzeum Természetudományi Osztály) részvételével pódiumbeszélgetésre került sor.

25. A szögesdrót ölelése címmel a Recski Szövetség Nyugat-Dunántúli Szervezetével és a Honvéd Hagyományörző Egyesület Vas megyei szervezetével együttműködve konferenciát rendezett Szombathelyen a Nemzetstratégiai Kutatóintézet – ŐrvidékHáz. A három szekcióban folytatott tanácskozás résztvevőit dr. Hende Csaba országgyűlési képviselő és Szász Jenő elnök (NSKI), az esemény fővédnöke köszöntötte. A rendezvény programjában az alábbi előadások szerepeltek: dr. Máthé Áron elnökhelyettes (Nemzeti Emlékezet Bizottsága) Egy külön világ, a Gulág; Szabó Károly ezredes (Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat) A Szovjet–orosz titkosszolgálatok (GPU, OGPU) a Gulág hálózatok létrehozásában és működtetésében folytatott tevékenységéről; Jagadics Péter ny. alezredes (HOHE Vas Megyei Szervezete) Az Államvédelmi Hatóság szerepe, tevékenysége a magyarországi kényszerszállások és internálótáborok létrehozásában és fenntartásában; Bank Barbara (Nemzeti Emlékezet Bizottsága) A magyarországi internálótáborok és kényszerszállások; Stefka István lapigazgató (pestisracok.hu) Magyarok a Gulágon; Bali János igazgató (NSKI) Hősök vagy áldozatok? A „malenkij robot” túlélőinek emlékezete; dr. Kövér István elnök (Recski Szövetség Nyugat-Dunántúli Szervezete) Vasiak Recskén; Ambrus Lajos (József Attila-díjas író) – Majthényi László elnök (Vas Megyei Önkormányzata) Lágerek a Kemenesalján; Merklin Ferenc (televíziós újságíró) Szombathelytől Vorkutáig. Családi kutatásaink története; prof. dr. Gadányi Károly rektor, Szent-Györgyi Albert-díjas professzor, professzor emeritus (az MTA doktora) Rózsás János: Ködbevesző múlt című könyvének bemutatása. Levezető elnökök voltak:

Fráter Olivér (elnökhelyettes) NSKI, Kovács Jenő elnök (Apáczai Csere János Alapítvány) és Pál Ferenc levéltáros (MNL Vas Megyei Levéltára)

26. A Savaria MHV Múzeumban megnyílt a Szertárból múzeum című kiállítás. A hajdani iskolai biológia szertáraknak emléket állító tárlat vendégeit Csapláros Andrea igazgató és dr. Pusztas Tivadar polgármester köszöntötte, a bemutatott gyűjteményt dr. Korsós Zoltán, a Magyar Természettudományi Múzeum főigazgatója ajánlotta a közönség figyelmébe.

Február

1. A MNL Vas Megyei Levéltára előadótermében Bajzik Zsolt levéltáros (MNL VaML) Keleti fény, angol kényelem. Az ikervári kastély története című előadása hangzott el. A programot a Vasi Múzeumbarát Egylet szervezte.

Szombathelyen, a Németh Pál Kollégium rendezvénytermében (Magyar László u. 2.), dr. Dénes József régész, várkutató ajánló szavaival megnyílt Pusztai Szabolcs A történelmi Magyarország várai című fotókiállítása.

2. Szombathelyen, az oladi lakótelepi római katolikus plébánia közösségi házában, az Olad Városrésztért Egyesület Hit – Nemzet – Közjó közéleti klubja keretében Kelbert Krisztina történész (Savaria MHV Múzeum) Erdődy Ilona grófnő tevékenysége az 1956-os forradalom idején címmel előadást tartott.

3. A Pável Ágoston születésének 130. és halálának 70. évfordulója alkalmából szervezett rendezvény sorozat zárásaként a Savaria MHV Múzeum a Szombathelyi Szlovén Önkormányzattal közösen konferenciát rendezett. Az esemény a múzeumparkban álló Pável mellszobor megkoszorúzá-

sával, Szlovénia magyarországi nagykövete, Ksenija Škrielic asszony és dr. Pusztas Tivadar polgármester köszöntőjével kezdődött. A múzeum előadótermében S. Pável Judit Bevezető – tudósok a családi házban, a múzeumban; Csapláros Andrea igazgató (Savaria MHV Múzeum) Pável Ágoston, a tudományszervező; Nagy Éva igazgató (Berzsenyi Dániel Könyvtár) Pável Ágoston a könyvtárért; dr. Gyurác Ferenc főszerkesztő (Vasi Szemle) Pável tudományszervezői tevékenysége a Vasi Szemlében; dr. Horváth Sándor néprajzkutató (Savaria MHV Múzeum) Helytörténeti gyűjtőhálózat szervezése; M. Kozár Mária ny. néprajzkutató Pável Ágoston hozzájárulása a szlovén tudományos kutatásokhoz; dr. Nagy Zoltán ny. néprajzkutató Az 1940. évi szalafői tábor; Tóth Kálmán múzeumpedagógus (Savaria MVH Múzeum) A Vas megyei Múzeumok Barátai Egyesületének tagjai a tudomány és a kultúra szolgálatában című előadásai hangzottak el.

Az év végig a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeum időszakos kiállításába került Sylvester János Újszövetség-fordításának egy példánya. A Reformáció Éve alkalmából tartott rendezvényt Gyarmati István sárvári evangélikus lelkész nyitotta meg. A Magyar Tudományos Akadémia tulajdonában lévő Bibliát köszöntő szavak kíséretében, hivatalosan Hafenschner Károly, a Reformáció Évének miniszteri biztosa adta át Takács Zoltán Bálint múzeumigazgatónak. A ritkasága miatt és Sárvárra való „hazatérése” okán is kiemelten értékes könyvről Szemerei János, a Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület püspöke szólt, végül Vörös Krisztina magyar szakos tanárnő olvasta fel a Sziényváraljáról (ma: Seini, Románia), Sylvester János szülővárosából, Sárvár testvérvárosából érkezett köszöntő levelet.

7. Kőszegen, a Jurisics-vár lovagtermében megnyílt Bíró Sándor festőművész Keresztmetszet. Válogatás 25 év munkáiból című kiállítása. A vendégeket a Jurisics-vár Művelődési Központ és Várszínház igazgatója, Pócza Zoltán köszöntötte, a tárlatot Mészáros György festőművész ajánlotta a közönség figyelmébe.

8. A Répcelaki Művelődési Otthon és Könyvtár Répce Galériájában megnyílt a Nyitott Tér Kulturális Egyesület 145. kiállítása, amelynek anyagát Gyarmati András, Machalek Rebeka és Szabó Norbert képzőművészek alkotásaiból válogatták össze. A tárlatot Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész, főiskolai docens ajánlotta a közönség figyelmébe.

9. Frida Kahlo (1907–1954) születésének 110. évfordulójára Boros Viola és Fajgerné Dudás Andrea Frida Fiestas című kiállításának megnyitásával emlékezett a Szombathelyi Képtár. Az eseményen megjelentek Csapláros Andrea, a Savaria MHV Múzeum igazgatója üdvözölte, majd dr. Tatai Erzsébet művészettörténész beszélt Frida Kahlóról és az általa ihletett kortárs alkotásokról. A megnyitót követően dr. Bordács Andrea esztéta és a két művész tárlatvezetést tartott.

13. Az ELTE SEK „D” épületében, dr. Láng Gusztáv előadásával (Az erdélyi magyar irodalom I.) kezdetét vette a Genius Savariensis Szabadegyetem irodalmi kurzusának 2016–2017. évi 2. félévi, 6 részes előadássorozata.

14. Sárváron, a Nádasdy Ferenc Múzeumban megnyílt a Had- és Kultúrtörténeti Egyesület Requiem 660 000 katonáért című vándorkiállítása. A Máriássy László huszárfőhadnagy 1. világháborús harctéri naplója és fényképfelvételei alapján összeállított tárlat vendégeit a házigazda intézmény nevében

Takács Zoltán Bálint igazgató, a rendező szervezet nevében Szébenyi István elnök köszöntötte. A kiállítást prof. dr. habil. Szakály Sándor, DSc, a VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója nyitotta meg.

15. Vép Város Önkormányzata és a Vépi Települési Értéktár Bizottság a helyi értékeket bemutató kiállítást rendezett. A helytörténeti kiállítótérben (volt gázcseretelep) egybegyűlteket Kovács Péter polgármester köszöntötte, a gyűjteményt Dömötör Gábor, a helyi Értéktár Bizottság elnöke méltatta.

Szombathelyen, az Ölbey-házban (Szily János u. 2.) bemutatták a Szombathelyi Sarlós Boldogasszony Székesegyház történetéről szóló kiadványokat, amelyeket Lendvai Rezső és Koltay Ferenc szerkesztett. A megjelenteket dr. Puskás Tivadar polgármester és p. Császár István egyházmegyei kormányzó köszöntötte.

16. Az év élőlényei 2017-ben címmel tudományos ülést szervezett a Magyar Tudományos Akadémia Vas Megyei Tudományos Testülete a Savaria MHV Múzeummal közösen. A Savaria Múzeum előadótermében összegyűlteket dr. Puskás Tivadar polgármester köszöntötte, majd dr. Vig Károly, az MTA Vas Megyei Tudományos Testülete elnöke nyitotta meg az ülést. Ezt követően dr. Vig Károly (Savaria MHV Múzeum) Az év rovara a nagy szarvasbogár; dr. Szinetár Csaba (ELTE Savaria Egyetemi Központ) Az év hala a harcsa; Dankovics Róbert (Savaria MHV Múzeum) Az év kételtűje a mocsári béka; dr. Gyurácz József (ELTE Savaria Egyetemi Központ) Az év madara a tengelic; Keszei Balázs (Jurisich Miklós Gimnázium, Kőszeg) Az év vadvirága a kikeleti hóvirág; és dr. Balogh Lajos (Savaria MHV Múzeum) Az év fája a vadalma című előadásai hangzottak el.

A Berzsényi Dániel Könyvtárban bemutatták a szombathelyi Horváth Nikoletta Öröm ABC című könyvét. A Vakvagány néven közismert szerző beszélgetőtársa a könyvpremieren Nagy Éva könyvtárigazgató volt.

21. Szombathelyen, az ELTE SEK Vizuális Művészeti Intézete (A épület, Károli Gáspár tér 4.) Zero Galériájának oktatói sorozata keretében megnyílt Garas Kálmán „Bontsd le magadban arcod köveit” című fotótárlata. A kiállítást dr. Bordács Andrea művészetkritikus, esztéta nyitotta meg, aki Készman József művészettörténész ünnepélyes szavait tolmácsolta az érdeklődő közönségnek.

A 2016-os Szent Márton emlékévként során készült tárgyakból és dokumentumokból összeállított kiállítás nyílt a szombathelyi Városháza aulájában. Dr. Puskás Tivadar polgármester mondott köszöntőt.

22. Az Iseumban 2007-ben feltárt, jelenleg az intézmény állandó kiállításában látható római freskórészletről szóló előadások hangzottak el az Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház rendezvényén. Sosztarits Ottó a falfestmény régészeti jelentőségéről, Harsányi Eszter és Kurovszky Zsófia a lelet restaurálásának és rekonstrukciójának menetéről beszélt.

23. Kossuth Zsuzsanna (1817–1854) – aki az 1848–49-es forradalom és szabadságharcban a tábori kórházak főpolónője volt – születésének 200. évfordulója alkalmából szakdolgozói tudományos emlékülést rendezett a Markusovszky Egyetemi Oktatókórház. Az emlékülést prof. dr. Nagy Lajos főigazgató nyitotta meg, köszöntőt mondott Harangozó Bertalan kormány megbízott és dr. Puskás Tivadar polgármester.

24. A kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából Szombathelyen megemlékezést szervezett a Hon-

derű Asztaltársaság Egyesület (együttműködő szervezetek: Polgári Egyesület Szombathelyért, Recski Szövetség Nyugat-Dunántúli Szervezete, 56-os Szövetség Vas Megyei Szervezete, Rákóczi Szövetség Szombathelyi Szervezete). Az esemény résztvevői a Savaria Nagyszálló Király utca felőli oldalán gyűltek össze, majd Dalos Tibor történelemtanár (Reményik Sándor Evangélikus Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola) beszédének elhangzása után égő mécsesekkel átvonultak a Király u. 14. számú házban lévő emléktáblához, ahol koszorúzással zárult az utcai ünnepség. A Reményik iskola diákjai a Szombathelyi Evangélikus Egyházközség KIE pincéjében (Körmendi u. 1.) drámajátékot adtak elő A kommunizmus „hétköznapi” áldozatai címmel.

A Vasi Jogásznapi nyitányaként a résztvevők megkoszorúzták Horváth Boldizsár szobrát a Savaria MHV Múzeum parkjában, ahol dr. Puskás Tivadar polgármester megemlékező beszédet mondott.

25. Farsangfarki rönkhúzást szervezett Táplánszentkeresztben a Jókai Mór Művelődési Ház.

27. A Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár Ismerjük őt? címmel indított programsorozatának vendége dr. Németh Norbert egyetemi lelkész volt.

Március

1. A Savaria MHV Múzeum adott otthont a Vasi Múzeumbarát Egylet 2017. évi eseménynaptára „Sok csók, kézcsók: Jóska” – Pintér József első világháborús levelei című rendezvényének. Az idősebb korosztályoknak ajánlott interaktív forráselemző foglalkozást Tóth Kálmán és Tóth Róbert múzeumpedagógusok (Savaria MHV Múzeum) vezették.

A Répcelaki Művelődési Otthon és Könyvtárban bemutatták az Életünk folyóirat 2016/9. számát. A Berzsényi Dániel Könyvtár és a Nyitott Tér Kulturális Egyesület rendezvényének vendégei Alexa Károly irodalomtörténész, Kelbert Krisztina történész-muzeológus, Spiegler Tibor helytörténeti gyűjtő és Szalainé Bodor Edit könyvtáros voltak. A beszélgetést Bokányi Péter, a folyóirat szerkesztője vezette.

2. Szombathelyen, az AGORA–Savaria Filmszínház nagytermében bemutatták Boros Ferenc és Horváth Zoltán Élmények (b)irodalma – Fűzfa Balázs és az élményközpontú irodalomtanítás című dokumentumfilmjét. A vetítés után Lovass Tibor, a Szombathelyi Televízió ügyvezető igazgatója beszélgetett Fűzfa Balázssal és az alkotókkal.

4. A Szombathelyt ért legsúlyosabb következményekkel járó légítámadás 72. évfordulóján közös megemlékezést szervezett Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata, az ELTE SEK és a Szent Erzsébet Plébánia. A kegyeleti megemlékezés az Assisi Szent Ferenc Kollégiumánál kezdődött, ahol Horváth Pál Achilles OFM, a Szent Erzsébet templom plébánosa imát mondott az áldozatokért. Az ünnepi műsor, a koszorúzás és gyertyagyújtás után a résztvevők közös sétát tettek az ELTE SEK Berzsényi téri épületéhez, amelynek falán elhelyezett emléktáblánál prof. dr. Széll Kálmán, Szombathely díszpolgára emlékbeszédet mondott.

7. A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja női portréfotó kiállítást rendezett a nemzetközi nőnap alkalmából, Polgárkisasszonyok és úri hölgyek címmel. A Spiegler Tibor gyűjteményéből válogatott tárlatot Némethné Ódor Edit, a SZOSZSZC Oladi Szakgimnáziuma és Szakközépiskolá-

ja igazgatóhelyettese „Minden utánzás törvényesen tiltatik.” Szombathelyi divat a 19–20. század fordulóján című előadásával nyitották meg.

8. Az Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház Szent és profán állataink című sorozatának nyitányaként Sosztarits Ottó régész Az égöv állatai egy kultuszképen és Kovács József csillagász A Mithras-dombormű vallástörténeti és csillagászati megközelítésben című előadása hangzott el.

8–10. Dr. Boris Jesih szentgotthárdi főkonzul Kétnyelvűség, mint korunk egyik jó lehetősége című előadásával kezdetét vette a Szlovén filmnapok című rendezvénysorozat Szombathelyen, az AGORA–Savaria Filmszínházban.

Könyvpremierre került sor a Megyeházán: a legendás szombathelyi súlyemelőről, Tóth Gézáról Bodor Ferenc újságíró írt emlékkönyvet, A vasak világa címmel. A kötet ünnepélyes bemutatóján dr. Puskás Tivadar polgármester köszöntőt mondott.

9. A Szombathelyi Képtárban Folyamatok címmel megnyílt Ale Ildikó szegedi képzőművész kiállítása. A megnyitó résztvevőit Cebula Anna képtárigazgató, majd az elmúlt 15 év alkotásai-ból álló válogatást a művész egykori tanára, Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész ajánlotta a közönség figyelmébe.

A sárvári Nádasdy Ferenc Múzeum Dísztermi előadások sorozatában Takács Zoltán Bálint történész, múzeumigazgató Boldog voltam és kíváncsi. Nők a Wittelsbach családban című előadása hangzott el.

Katonai tiszteletadással emlékeztek vitéz Both Béla (1921–2001) nyugalmazott dandártábornok halálának 16. évfordulójára Szombathelyen, a Jáki úti temetőben. Az eseményen Illés Ká-

roly, Szombathely MJV alpolgármestere beszédet mondott.

Sitke határában a 834-es út mellett felavatták a 2. világháború végén, zsidó munkaszolgálatosokkal, helyi lakosokkal és hadifoglyokkal épített Zsuzsanna-vonal rekonstruált szakaszát. Az emlékünnepe résztvevőit Fülöp András, az esemény szervezője köszöntötte. Tóth Róbert múzeumpedagógus (Savaria MHV Múzeum) történelmi háttérrel felvázoló előadása után Totha Péter Joel vezető tábori főrabbi imát mondott az áldozatokért, majd Rácz István százados, tábori lelkész megáldotta az emlékhelyet. A rendezvény a sitkei Művelődési Házban folytatódott, ahol Ágh Péter országgyűlési képviselő felidézte a 72 évvel korábbi vészterhes napok eseményeit. Ferge László őrnagy, irodavezető (11. Katonai Igazgatási és Érdekvédelmi Iroda) megnyitotta a „Zordon fergetegei rejtik el a napot...” című, háborús dokumentumokból és relikviákból álló kiállítást. A rendezvény Morgós István, Sitke Község polgármestere köszönő szavaival zárult. Az emlékhely létrehozását a Visegrádi Szent György Lovagrend kezdeményezte, a Grádics Egyesület és Sitke Község Önkormányzata támogatta.

17. Vitéz Bakay Szilárd (1892–1947) halálának 70. évfordulója alkalmából megemlékezést tartottak Szombathelyen. Az altábornagy, posztumusz vezérezredes, a szombathelyi III. hadtest parancsnoka egykori lakóházánál (Somlai Artúr u. 9.) dr. Puskás Tivadar polgármester és vitéz Fonyódi László, a Honvéd Hagyományörző Egyesület Vas Megyei Szervezetének elnöke beszédet mondott.

19. A Szentpéterfai Horvát Nemzetiségi Önkormányzat a horvátok Szentpéterfára történő letelepítésének 470. évfordulója alkalmából emlékkő-átadó

ünnepséget szervezett. Az esemény résztvevőit Skrapitsné Jurasits Ágnes polgármester és V. Németh Zsolt államtitkár, országgyűlési képviselő köszöntötte, az emlékkövet Várhelyi Tamás plébános áldotta meg. A program a művelődési házban folytatódott, ahol dr. Handler András nyelvész, középiskolai tanár, az esemény ötletgazdája elmondta, hogy Horvátország azon részéből hozták a kőtömböt, ahonnan valószínűleg őseik származnak. Az áttelepülés történelmi háttéréről előadást tartott dr. Silvija Pisk, a Zágrábi Tudományegyetem történésze, a Moslavinai Történelmi Egyesület elnöke.

20. Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár Ismerik őt? című sorozatának vendége Aigner Géza répcelaki plébános volt.

22. A Vasi Múzeumbarát Egylet a Savaria MHV Múzeumban tartotta soron következő programját. Az Apám hadinaplója – Emlékek a 2. világháborúból című pódiumbeszélgetés vendége Karáth László, a Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnázium ny. igazgatója volt, narrátora Tóth Kálmán múzeumpedagógus (Savaria MHV Múzeum).

A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubjának programjaként került sor Torjay Valter művészettörténész Hölgyek, bútorok, fotók és kőszag gondolatok című fotótörténeti előadására, amelynek kísérőrendezvényeként kerekasztal-beszélgetés hangzott el az Életünk folyóirat 2017/3. számáról. Vendégek voltak: Torjay Valter művészettörténész, Merklin Tímea újságíró, Némethné Ódor Edit, az SZOSZSZC Oladi Szakgimnáziuma és Szakközépiskolája igazgatóhelyettese és dr. Bokányi Péter szerkesztő.

25. Konferenciát szervezett a 60 éve elhunyt Esterházy János (1901–

1957) felvidéki mártírsorsú politikus emlékére a Vas Megyei Önkormányzat és a Rákóczi Szövetség Vas Megyei Szervezete Szombathelyen. A székesegyházban celebrált szentmise után tanácskozás kezdődött a Megyeháza dísztermében. Levezető elnök Martényi Árpád, az Esterházy János Emlékbizottság elnöke volt. A résztvevőket Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke és Csehi József, a Rákóczi Szövetség Vas Megyei Szervezetének elnöke köszöntötte. A programban Duray Miklós (író, közíró, Pozsony) Esterházy János elítélésének jogi és politikai körülményei; Csáky Pál (felvidéki EP-képviselő) Az Esterházy-jelenség ereje; Istenes József (építész, Érsekújvár) Esterházy János Emlékhely Zoboralján; Paulisz Boldizsár (iskolaalapító, Alsóbodok) Esterházy János kultuszának ápolása szülőföldjén című előadásai szerepeltek.

29. A Berzsényi Dániel Könyvtárban, vitéz lovag Dömötör Zoltán nemzeti vezérezredes ajánló szavaival bemutatták dr. Martinkó Károly Tankokkal vérbefojtott szabadság című könyvét.

Az Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház Szent és profán állataink című sorozatának második eseménye, amelyen Sosztarits Ottó régész, Tugya Beáta zoológus és Kovács József csillagász előadásain vehettek részt az érdeklődők, a Kuttyák az égen és az alvilágban címet viselte.

Április

5. Borbély Zsolt Attila Erdélyi magyar érdekvégyesítés a rendszerváltozás után című előadása hangzott el Szombathelyen, a MNL Vas Megyei Levéltára földszinti előadótermében.

Az ŐrvidékHáz Irodalmi Műhely sorozatának keretében bemutat-

ták lovag vitéz Donát Ármin Haláltábor Recsken című könyvét. A rendezvényen dr. Puskás Tivadar polgármester és Katona Attila, az ELTE SEK docense emlékezett meg a korszak áldozatairól.

7. A Roma Kultúra Világnapja alkalmából három roma képzőművész alkotásait mutatta be a Szombathelyi Képtár. A Szombathely Megyei Jogú Város Roma Nemzetiségi Önkormányzatával közösen szervezett kiállításon Balogh Tibor, Ferkovics József és Kunhegyesi Ferenc közelmúltban készült munkái szerepeltek. A tárlatnyitón Cebula Anna képtárigazgató és dr. Puskás Tivadar polgármester méltatta a művészeket, majd Daróczi Ágnes, a Romano Istituto igazgatója ajánlotta a közönség figyelmébe a három különböző generációt képviselő művész alkotásait.

9. A Vasi Múzeumbarát Egylet a Szombathelyi Szlovén Önkormányzattal és a Pável Ágoston Szlovén Kulturális Egyesülettel együttműködve immár 7. alkalommal szervezte meg a virágvasárnapi Pável-emléktúrát. A program a hagyományokhoz híven, Szentgotthárdon, a Pável Ágoston Múzeumban kezdődött, ahol Molnár Piroska, a Móra Ferenc Városi Könyvtár és Múzeum igazgatója köszöntötte, majd M. Kozár Mária néprajzkutató kalauzolta a vendégeket. A Nagybaldogasszony plébániatemplomban tartott ünnepi, passiószentmise után a résztvevők autóbusszal Alsószölnökre utaztak, ahol a szokásos felolvasást és pikniket követően megtekintették a vasfüggönyről és a szlovénekről szóló kiállításokat, a bog-nárházat és a templomot, majd a vízi erőmű érintésével Ausztrián át a szentgotthárdi vasútállomásig sétáltak.

10. Hol volt, hol nem volt... játékok címmel Vas megyei népi gyermekjátékokat bemutató kiállítás nyílt az AGORA-

Művelődési és Sportházban. A Savaria MHV Múzeum Néprajztudományi Osztályának gyűjteményéből válogatott tárgyakról a megnyitóünnepség jobbára ifjabbakból álló közönségének dr. Horváth Sándor néprajzkutató beszélt.

12. Az Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház Szent és profán állataink című sorozata harmadik eseményének programjában újabb három előadás szerepelt, amelyek ezúttal a legbölcsebb madárról, a szent Íbiszről szóltak. Előadók: Dankovics Róbert muzeológus, Liptay Éva egyiptológus és Sosztarits Ottó régész.

19. A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubjának vendége Feiszt György levéltáros volt, aki Vas megyei legendák című előadásában a következő témákat érintette: Nagysimonyi – Dugovics Titusz szülőfaluja, Markusovszky Lajos – Görgey Artúr törzssorvosa, az ivánci kereszt, a nemesmedvesi harangszó, Jávor Pál Szombathelyen érettségizett.

20. Régi szertárak dicsérete címmel előadóülést rendezett a Savaria MHV Múzeum és az MTA Vas Megyei Tudományos Testülete. Prof. dr. Vig Károly Régi szertárak dicsérete; Dankovics Róbert Hol és hogyan készültek? Preparatóriumok és preparálás; Ferencz Eszter Műtárgyvédelem a szertárakban is? Igen!; prof. dr. Vig Károly Raktári kártevők a szertárakban és dr. Szentirmai István Védett fajok a szertárakban: törvényi előírások és lehetőségek című előadásai hangzottak el.

22. A Szent György-napi vásár részeként, látványos divatbemutató keretében nyílt meg a „Kitesszük a szűrét!” című kiállítás a Vasi Skanzenben. Szilágyi Irén népi iparművész szűrátétes ruhadarabjainak bemutatóján dr. Puskás Tivadar polgármester és dr. Hende

Csaba országgyűlési képviselő üdvözölte az érdeklődőket. Köszöntőt mondott V. Németh Zsolt, a Földművelésügyi Minisztérium környezetügyért, agrárfejlesztésért és hungarikumokért felelős államtitkára, a szakmai megnyitóbeszédet dr. Kemecsi Lajos, a Magyar Néprajzi Múzeum főigazgatója tartotta.

26. A Vasi Múzeumbarát Egylet Fegyvert s vitézt énelek. Hat évszázad tárgyi emlékei a magyar huszárság történetéből című rendezvényének vendége Fekete György fegyvergyűjtő volt. A Savaria MHV Múzeumban tartott beszélgetést Bodó Judit tanárnő (SZMSZC Puskás Tivadar Fém- és Villamosipari Szakgimnáziuma, Szakközépiskolája és Kollégiuma) vezette.

Az Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárházban folytatódott a Szent és profán állataink sorozat. A negyedik előadáson Dankovics Róbert muzeológus és Mészáros Irén történész előadását hallgathatták meg az érdeklődők Állatos mesék – mesés állatok. A csalogány és a sólyom az állatmesékben címmel.

Szombathelyen, az ŐrvidékHázban bemutatták dr. Nemes József Hollán Ernő című könyvét, amely a Szülőföld Könyvkiadó Vas vármegye műszaki nagyjai című sorozatában jelent meg. Az 1824–1900 közt élt hadmérnök, altábornagy, államtitkár, főrendiházi tag, az MTA tagja, a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet alapítója és első elnöke életútját ismertető könyvet dr. Puskás Tivadar polgármester, Majthényi László, Vas Megye Közgyűlésének elnöke és Nádor István, a Mérnöki Kamara elnöke méltatta.

1948-ban érettségizett diákja, a neves pszichológus és pszichoanalitikus, Pfitzner Rudolf (1930–2016) tiszteletére emlékkonferenciát rendezett a Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnázium. A résztvevőket Véghné Busics Hilda

igazgatónő köszöntötte. Szintén a vendégek üdvözlésére érkezett dr. Puskás Tivadar polgármester. Beszéde után dr. Horváth Lóránt Ödön emeritus csornai premontrei apát felidézte emlékeit egykori osztálytársáról és az államosítás időszakáról, majd dr. Kövér István, a Recski Szövetség Nyugat-Dunántúli Szervezetének elnöke előadást tartott Pfitzner Rudolf, a nemzeti függetlenségért küzdő Antibolsevista Gárda tagja címmel. A rendezvény a gimnázium jelenlegi diákjainak emlékműsorával zárult.

Az ELTE SEK megrendezte a hagyományos Berzsényi-napot. Dr. Németh István rektorhelyettes, Harangozó Bertalan kormány megbízott, dr. Puskás Tivadar polgármester és az ELTE HÖK képviselői koszorút helyeztek el a költő „A” épületben található domborművénel. A Díszteremben az oktatók és hallgatók kulturális műsora után dr. Puskás Tivadar polgármester az intézmény státuszának és elnevezésének megfelelő hímzéssel díszített zászlót adott át dr. Németh Istvánnak.

27. Megnyílt a Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja által rendezett Azok az '50-es, '60-as évek című, a korszak tárgyi emlékeiből megrendezett kiállítás. A tárlatot Zsámboki Árpád, a Vas Megyei Honismereti Egyesület elnöke ajánlotta a közönség figyelmébe.

28. A Szombathelyi Szépítő Egyesület 20. századi kertészetek Szombathelyen, Herényben és Kámonban címmel emlékkonferenciát rendezett Holper Ambrus (1926–1997), a szombathelyi Kertész MGTSZ egykori vezetője születésének 90. évfordulója tiszteletére. A Kámoni Arborétum és Ökoturisztikai Központban tartott tanácskozás résztvevőit dr. Puskás Tivadar polgármester köszöntötte. A négy előadás elhangzása után, a konferencia zárásaként a

Szombathelyi Szépítő Egyesület elnöke, Bódi Livia szólalt fel, majd Koczka Tibor, Szombathely MJV alpolgármestere és Holper Anikó beszédével avatták fel az arborétum területén ültetett emlékfát és az ott elhelyezett márványtáblát. A rendezvénnel egy időben időszaki kiállítás nyílt a Kertész MGTSZ és Holper Ambrus relikviáiból.

30. Immár 15. alkalommal rendezték meg a Herényi Virágút színes programjait.

Május

4. EXIT címmel nyílt meg az ELTE SEK Vizuális Művészeti Tanszék végzős hallgatóinak diplomakiállítása a Szombathelyi Képtárban. A megnyitón Cebula Anna képtárigazgató, dr. Németh István rektorhelyettes és dr. Bordács Andrea tanszékvezető is köszöntötte a hallgatókat és a közönséget, majd dr. Fabényi Júlia művészettörténész, a budapesti Ludwig Múzeum főigazgatója ajánlotta a fiatalok munkáit a látogatók figyelmébe.

A MNL Vas Megyei Levéltára kiállítótermében megnyílt a Magyar Nemzeti Levéltár Reformáció MNL projektje részeként megvalósult Viszsa a forrásokhoz című vándorkiállítás. A tárlatot Gúthy László, a Felsőőri Református Egyház lelkipásztora és Kovács Eleonóra, a MNL Országos Levéltára főlevéltárosa, a Reformáció 500 MNL-projekt vezetője, a Magyarországi Evangélikus Egyház Gyűjteményi Tanácsának elnöke mutatta be a közönségnek. A rendezvényen került sor az Utazás Wittenbergbe című vetélkedő Vas megyei fordulójának díjátadójára, továbbá a Reformáció Emlékéhez kapcsolódó levéltárpedagógiai oktatócso-mag ismertetésére.

Szombathelyen, az Őrvidék-Házban megnyílt a Délvidéki magyar golgota 1944–45 című vándorkiállítás. A rendezvényen felszólalt dr. Hende Csaba országgyűlési képviselő, Jagdics Péter ny. alezredes, Kovács Jenő elnök (Apáczai Csere János Alapítvány) és Cseresnyésné Kiss Magdolna kuratóriumi elnök (Keskenyúton Alapítvány).

6. Bérbaltaváron, a Nagy Gáspár Emlékházban, zenés szépirodalmi műsor keretében került sor a Nagy Gáspár Irodalmi és Művészeti Díj átadó ünnepségére.

9. Ez évben is megrendezték a Markusovszky Lajos Emlékünnepélyt a szombathelyi kórházban. Az intézmény névadójáról dr. Plander Márk adjunktus, a Tudományos Bizottság titkára emlékezett meg, majd az ünnepség résztvevői megkoszorúzták Markusovszky Lajos szobrát. Ezt követően a Romhányi Teremben dr. Iványi János osztályvezető főorvos bevezető gondolatai után prof. dr. Matolcsy András, a Semmelweis Egyetem I. sz. Patológiai és Kísérleti Rákkutató Intézetének egyetemi tanára Patológia oktatása a mai orvostudományban – Romhányi professzor nyomdokain címmel előadást tartott.

8. Az ELTE SEK „D” épület fszt. I. előadásában, dr. Czetner Ibolya PhD főiskolai tanár Kristóf Ágota és Szombathely című előadásával zárult a Genius Savariensis Szabadegyetem Irodalmi Kurzusának félévi sorozata.

10. Záró rendezvényéhez érkezett a Szent és profán állataink sorozat az Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárházban. Az ötödik alkalommal a Cinkosok és áldozatok, álARCOK. Állatszereplők az „ördögös büjölésben-bájoslásban” című előadásában Varga Eleonóra történész az állatfigurák mágia-ban betöltött funkcióját vizsgálta a Vas vármegyei, 16–18. századi boszorkány-

perek szövegei alapján, míg Dankovics Róbert muzeológus a varázslásban gyakran főszereplő békák természetrajzába adott betekintést.

11. A magyar grafika hónapja alkalmából saját gyűjteményéből válogatott különleges és ritka grafikákat mutatott be a Szombathelyi Képtár. A kiállításnyitón Cebula Anna igazgató köszöntötte az érdeklődőket, az alkotásokról Gál Zoltán művészettörténész beszélt.

15. Megnyitották a Szily János Egyházmegyei Gyűjtemény és Látogatóközpontot, emléktáblát avattak Boldog Brenner János (1931–1955) tiszteletére. A püspöki palota Mindszenty tér felőli falán elhelyezett bronz dombormű Koller László és Veres Gábor szobrászművészek alkotása. Az eseményen megjelentek P. Császár István egyházmegyei kormányzó köszöntötte. A látogatóközpontot és az emléktáblát megáldotta dr. Veres András győri megyéspüspök, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke. Ünnepi beszédet mondott Soltész Miklós egyházi, nemzetiség és civil társadalmi kapcsolatokért felelős államtitkár.

A Genius Savariensis Szabadegyetem Történelmi Kurzusának félévi sorozata dr. Cierna Lubica PhD történész, főiskolai docens Életutak, életpályák Sabaria „végnapjai”-ban a 18. században című előadásával zárult.

17. Reformáció Vas vármegyében a 17–20. században mottóval rendezte meg a MNL Vas Megyei Levéltára a 34. Vas Megyei Levéltári Napot. A tanácskozás résztvevőit Rostáné Piri Magda esperes (Vasi Evangélikus Egyházmegye) és Szakál Péter esperes (Őrségi Református Egyházmegye) köszöntötte. Megnyitóbeszédet mondott dr. Ö. Kovács József megyei főigazgató-helyettes (MNL), az elnöki tisztséget dr. Hudi József főlevéltáros, levéltárvezető (Pápai Refor-

mátus Gyűjtemények) töltötte be. A tanácskozás programjában dr. Kóta Péter (MNL VaML Szombathely) Egy temetés utóélete. Társadalmi, felekezeti konfliktusok a 17. századi Kőszegen; Söptei Imre (MNL VaML Kőszeg) A kőszegi templomok vissza- és elfoglalása az ellenreformáció idején, 1671–1673; Pál Ferenc (MNL VaML Szombathely) Protestáns–katolikus együttélés Vas vármegyében, 1790–1848; Inzsöl Richárd (Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár) A szombathelyi püspökség és a protestánsok, 1822–1869; dr. Tilcsik György (Szombathely) Wimmer Ágoston, felsőlövői evangélikus lelkész 1849. augusztus 8-án kelt emlékirata IV. Frigyes Vilmos porosz királyhoz; Feiszt György (Szombathely) Balogh Gyula (1837–1921) Vas vármegyei levéltárnok unitáriussága; dr. Melega Miklós (MNL VaML Szombathely) Presbiter harcos-társak. Károlyi Antal (1843–1911) alispán és Éhen Gyula (1853–1932) polgármester párhuzamos életrajza; Bajzik Zolt (MNL VaML Szombathely) Evangélikus iskolák Felsőlvőn a 19–20. században; Mayer László (MNL VaML Szombathely) „Hősiesség és hűség”. Zimmermannok a szombathelyi protestantizmus szolgálatában, 1862–1942 című előadásai szerepeltek.

18. A Savaria Múzeumban, a Savaria MHV Múzeum 2017. évi tematikus kiállítás-sorozatának első elemeként megnyílt a FÉNYÉRZÉK – Személyes című kiállítás, amely közel 400 fotográfián keresztül mutatta be Szombathely 1860-as és 1960-as évek közti történetét. Az esemény vendégeit Csapláros Andrea múzeumigazgató és dr. Puskás Tivadar polgármester köszöntötte, majd Kincses Károly fotómuzeológus, a sorozat kurátora nyitotta meg a díszteremben rendezett tárlatot.

23. A Berzsényi Dániel Könyvtárban bemutatták a Szülőföld Könyvkiadó legújabb kötetét, Varga Írisz Dóra Örökség című könyvét. A szerző beszélgetőtársai Benke Éva Radnóti-díjas tanár és Szekeres Kriszta mozgóképfőnök voltak.

24. Szombathelyen, a Polgármesteri Hivatal Házasságkötő Termében bemutatták György Sándor Szombathelytől a Don-kanyarig. A 35. gyalogezred pokoljárása című könyvét. A könyvpremieren megjelentek dr. Puskás Tivadar polgármester köszöntötte, majd a doni harcok két túlélője, Kazári József és Szimedli József idézték fel a háborús emlékeiket. A Szülőföld Könyvkiadó jóvoltából napvilágot látott kötetet Horváth Miklós, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történésze méltatta.

Szent Domonkos ereklyéi átvitelének ünnepét tartotta a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény Vasváron. A záródokszálláson rövid előadások hangzottak el, majd a plébániatemplomban Kostecki András atya szentmisét celebrált.

25. A Savaria MHV Múzeum Kőtarában, Ezüstbe zárt világegyetem címmel kiállítás nyílt a 160 éve született Gotthard Jenő csillagászati fotóiból és műsereiből. Az ELTE Gotthard Asztrofizikai Observatóriummal közösen rendezett tárlat megnyitóján Csapláros Andrea múzeumigazgató és dr. Puskás Tivadar polgármester köszöntött, a bemutatott gyűjteményt dr. Szabó M. Gyula, az observatórium igazgatója méltatta.

Az Olad lakótelepi római katolikus plébánia közösségi házában, az Olad Városrésztért Egyesület Hit-Nemzet-Közjó közéleti klubja keretében Dávid Tibor történelemtanár (Reményik Sándor Általános Iskola) Trianon a magyarság életében, történelmében címmel előadást tartott.

26. A Községek régen és ma elnevezésű tematikával kapcsolódtak a szombathelyi múzeumok a Magyar régészet napja országos rendezvénysorozatához.

27. Körmenden, a Batthyány Örökségközpont Kastélyszínházában megrendezték a Vas megyei értéknapot, amelynek részeként gálaműsorral színesítve adták át a Vas Megyei Érték Díjat. Ünnepi köszöntőt mondott V. Németh Zsolt, a Földművelésügyi Minisztérium környezetügyért, agrárfejlesztésért és hungarikumokért felelős államtitkára, a díjakat Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke és Tausz István, a Vas Megyei Értéktár Bizottság elnöke adta át. Az esemény házigazdája Bebes István, Körmend Város polgármestere volt.

29. A MNL Vas Megyei Levéltára előadó- és kiállítótermében megnyílt a Szombathely város előkerült 1607. évi kiváltságlevele című kiállítás, amelyet a házigazda intézmény, a Savaria MHV Múzeum, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár és a Közjó és Hagyomány Egyesület szervezett. A megnyitó résztvevőit dr. Puskás Tivadar polgármester köszöntötte, a tárlatot dr. Zágórhidi Czigány Balázs történész ajánlotta a közönség figyelmébe.

31. A MNL Vas Megyei Levéltára előadótermében bemutatták a Vasi Múzeumbarát Egylet legújabb kiadványát, Németh Balázs hadtörténeti kutató „Ezek nem tudják, mi a háború.” Vas megyei katonák a Nagy Háborúban című tanulmánykötetét. A könyvpremier vendége a szerző mellett Bálint Ferenc főmuzeológus (HM Hadtörténeti Intézet), a kötet lektora volt, a beszélgetést Mayer László levéltáros (MNL VaML) vezette.

Június

1. A Savaria MHV Múzeum FÉNY-ÉRZÉK sorozatának újabb elemeként a Szombathelyi Képtár bemutatta a Fotó/szintézis című tárlatot. A közel 300 alkotást felvonultató kollekciót Csapláros Andrea múzeumigazgató és Koczka Tibor alpolgármester köszöntője után Nagy Anna esztéta, egyetemi adjunktus ajánlotta az érdeklődők figyelmébe.

6–14. A Berzsényi Dániel Könyvtár színes programokkal gazdagította a 88. Ünnepi Könyvet és a 16. Gyermekkönyvnapok eseménysorozatát.

9. Szent Márton Európai Kulturális Útvonal Magyarországi Tanácsa és a szombathelyi Szent Kvirin Plébánia Quirinus és Martinus címmel kulturális szimpóziumot szervezett Szombathelyen, a Don Bosco Művelődési Házban. A 6 előadást magába foglaló rendezvény résztvevőit dr. Puskás Tivadar polgármester és P. Csány Péter SDB plébános köszöntötte.

11. Csempezkopács Község Önkormányzata ez évben is megrendezte egész napos, a régi falusi vásárok hangulatát felelevenítő Középkori vásárnap című rendezvényét.

12. A levéltár kiállítótermében, az MNL Vas Megyei Levéltára, a Szombathelyi Szépítő Egyesület és a Vasi Múzeumbarát közös szervezésében megnyílt a Szombathely mindenkép(p)en. Amatőr- és műkedvelő fotósok Szombathelyen, 1899–1990 című kiállítás. A vendégeket dr. Melega Miklós levéltár-igazgató köszöntötte, a tárlatot Mihályfi Sándor technikai gyűjtő megnyitóbeszéde után Bajzik Zsolt levéltáros mutatta be a jelenlévőknek.

14. A Berzsényi Dániel Könyvtárban bemutatták Markó Péter Túl az előítéleteken. Társadalomismeret hala-

dóknak című tanulmánykötetét, amely a Magyar Nyugat Könyvkiadó gondozásában jelent meg. A hallgatóságot Kondora István, Sárvár Város polgármestere köszöntötte, a kötetben felvetett gondolatokról dr. Gyurácz Ferenc szerkesztő beszélgetett a szerzővel.

16. A Vasvári Békeházban, a vasvári káptalan egykori intézői lakában (Kosuth L. u. 10.) a Vasvári Múzeum, a MNL Vas Megyei Levéltára és a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár programot szervezett Vasvári káptalan – vasi települések, 1217–2017 címmel. A résztvevőket Tóth Balázs, Vasvár Város polgármestere, V. Németh Zsolt államtitkár, országgyűlési képviselő és Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke köszöntötte, a négy előadást magában foglaló tanácskozást Brenner József, a Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan nagyprepostja nyitotta meg.

14. A MNL Vas Megyei Levéltára előadóterme adott otthont a Vasi Múzeumbarát Egylet Az amatőr fotográfus vasutas, Koczor László című rendezvényének. A pódiumbeszélgetés vendége Morvai Istvánné (szül. Koczor Katalin) volt, a társalgást Bajzik Zsolt levéltáros (MNL VaML) vezette.

15–18. Egyiptomi és keleti kultuszok a Római Birodalomban címmel nemzetközi konferenciának adott otthont a Szombathelyi Képtár. A háromnapos tanácskozásra Európa számos országából és az USA-ból érkeztek ókortörténészek, vallástörténészek és klasszika-filológusok. A tanácskozást a Pázmány Péter Katolikus Egyetem mellett a veronai és a bostoni egyetem, valamint az Iseum Savariense Régészeti Műhely és Tárház szervezte.

21. Szombathelyen, a Sugár úti Dobócentrumban szobrot állítottak Németh Pál (1937–2009) világhírű atléta

mesteredző tiszteletére. A Halmay Zoltán Olimpiai Hagyományörző Egyesület és a Szombathelyi Dobó SE közadakozásból gyűjtötte össze a dobókörre néző emlékmű költségeit. Dr. Hende Csaba országgyűlési képviselő, dr. Puskás Tivadar polgármester és Horváth Vilmos, a szoborállításban együttműködő egyesületek elnöke méltató szavait követően a „dobópápa” három fia és testvére, László leleplezték a bronz mellszobrot, Kékesi Gábor szobrászművész alkotását.

24. A Múzeumok éjszakája rendezvény keretében, a FÉNYÉRZÉK sorozat újabb elemeként ezúttal a Vasi Skanzenben nyílt kiállítás. Az emberélet fordulóit, az átmenet rítusait középpontba

helyező Kép-átmenetek című tárlatot Csapláros Andrea múzeumigazgató köszöntője után dr. Gráfik Imre néprajzkutató méltatta.

29. Könyvpremierre került sor Szombathelyen, a Katonatörténeti Kiállításban (Aréna u. 8.). A rendezvény vendégeit dr. Puskás Tivadar polgármestere köszöntötte. Az „Idehaza” – A Magyar Vidékért Egyesület Császári és Királyi Haditengerészet. Matróznaplók című kiadványát Bálint Ferenc, a Hadtörténeti Múzeum főmuzeológusa méltatta, a kiadó szervezet munkásságát Hideg István a Vasi k.u.k. Matrózok Hagyományörző Csoport vezetője ismertette.